

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

**Навчально-методичний комплекс
навчальної дисципліни**

КОМПАРАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ

Для напрямку 8.02030303 Прикладна лінгвістика.

Автор: Каленюк С.О.,
кандидат філологічних наук,
доцент

Затверджено на засіданні кафедри прикладної лінгвістики від «28» серпня
2017 р.

Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії філологічного
факультету
від «28» серпня 2017 р.

Затверджено на засіданні вченої ради філологічного факультету від «28»
серпня 2017 р.

Миколаїв 2017

Витяг із ОКХ

Метою вивчення дисципліни «**Компаративна лінгвістика та лінгвофілософія**» є засвоєння студентами основних мовознавчих понять і термінів; відомостей про мовознавство як науку, сутність мови, її функції і структуру, універсальні мовні явища; основних прийомів аналізу фонетичних, лексичних, граматичних явищ; найважливіших напрямів, ідей сучасного мовознавства.

Студент повинен знати:

змістову структуру мовознавства як науки;

природу, сутність, функції і будову мови;

кожен із рівнів мовної структури, його одиниці, категорії, системні відношення;

генеалогічну і типологічну класифікації мов світу.

Студент повинен вміти:

давати визначення поняттям, на позначення яких уживаються терміни, подані в словникові-мінімумі лінгвістичних термінів;

характеризувати та визначати основні мовні одиниці, явища, процеси кожного з рівнів мовної структури;

визначати класифікаційні характеристики мов (за генеалогічною та типологічною класифікаціями).

Витяг із ОПШ

Курс містить основні відомості із загального мовознавства (що таке мова, яка її будова, основні лінгвістичні поняття й терміни тощо), без яких неможливо вивчати жодну лінгвістичну дисципліну, і посідає важливе місце в системі підготовки філологів. Це фундамент усіх інших мовознавчих дисциплін, оскільки ознайомлює з основами теорії мови, розвиває вміння осмислено підходити до мовних явищ і дає лінгвістичні поняття, необхідні для вивчення будь-якої лінгвістичної дисципліни. Цей курс охоплює такі основні проблеми: осмислення основних концептуальних засад філософії мови та лінгвістичної методології; ознайомлення з теоретичними положеннями із найважливіших тем філософії мови та лінгвістичної методології: філософія і мова, мова як об'єкт філософських досліджень; філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію; лінгвофілософський підхід до мови (гумбольдтіанство, неогумбольдтіанство, структуралізм, постструктуралізм та постмодернізм, генеративізм); філософський підхід до мови (перші лінгвофілософські ідеї, неокантіанство, логіко-семантична програма мови, герменевтичний, феноменологічний і екзистенційно-феноменологічний підходи, комунікативна філософія і мова, теoантропокосмічна теорія мови); розвиток лінгвофілософських ідей в Україні (Г. Сковорода, О. Потебня, Д. Овсяннико-Куликовський); ознайомитися з основними проблемами, що досліджує лінгвометологія: наукові парадигми лінгвістики; загальні й лінгвістичні методи дослідження. встановити зв'язки між теоретичними положеннями контрастивної лінгвістики (порівняльної лексикології зокрема) та реаліями живої мови в історичному розвитку та сучасному функціонуванні.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
КОМПАРАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ

Ступінь магістр

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 035 Філологія

035.10 Прикладна лінгвістика

Філологічний факультет

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Каленюк Світлана Олександрівна, доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент.

Програму схвалено на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Протокол від «28» серпня 2017 року № 1

Завідувач кафедри загальної та прикладної лінгвістики _____ (Коч Н. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією філологічного факультету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 1

Голова навчально-методичної комісії _____ (Мхитарян О. Д.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 1

Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Компаративна лінгвістика та лінгвофілософія» складена С. О. Каленюк відповідно до освітньо-професійної програми підготовки спеціалістів спеціальності 035 Філологія, предметна спеціалізація 035.10 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: філософія мови, яка розглядається з позицій науковості, на противагу ненауковим підходам до мови, постає як широка сфера гуманітарних досліджень, спрямованих на вивчення сутності живої людської мови, її взаємозв'язків із буттям, свідомістю, мисленням, а також сфера власне теоретико-методологічного знання, що охоплює та інтерпретує подібні взаємозв'язки.

Міждисциплінарні зв'язки: «Загальне мовознавство», «Філософія», «Етнолінгвістика», «Психолінгвістика», «Семіотика», «Комунікативна лінгвістика», «Дискурсологія», «Лінгвістика тексту».

Програма навчальної дисципліни складається з 11 кредитів:

V курс Кредит 1. **Філософія і мова**

Кредит 2. **Філософський підхід до мови**

Кредит 3. Лінгвофілософський підхід до мови

Кредит 4. **Розвиток лінгвофілософських ідей в Україні**

VII курс

Кредит 5. **Основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна**

Кредит 6. **Словотвір у порівнюваних мовах**

Кредит 7. Контрастивна лексикологія

Кредит 8. **Порівняльна фразеологія**

Кредит 9. **Порівняльна морфологія**

Кредит 10. **Порівняльний синтаксис простого речення.**

Кредит 11. **Порівняльний синтаксис складного речення.**

Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Компаративна лінгвістика та лінгвофілософія» є ознайомитися з історією світової лінгвофілософської думки та розвитком філософії мови в Україні; визначити місце лінгвометодології як науки, що спрямована на організацію дослідження мови.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Компаративна лінгвістика та лінгвофілософія» є: осмислити основні концептуальних засади філософії мови та лінгвістичної методології; ознайомитися з теоретичними положеннями із найважливіших тем філософії мови та лінгвістичної методології: філософія і мова, мова як об'єкт філософських досліджень; філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію; лінгвофілософський підхід до мови (гумбольдтіанство, неогумбольдтіанство, структуралізм, постструктуралізм та постмодернізм, генеративізм); філософський підхід до мови (перші лінгвофілософські ідеї,

неокантіанство, логіко-семантична програма мови, герменевтичний, феноменологічний і екзистенційно-феноменологічний підходи, комунікативна філософія і мова, теoантропoкосмічна теорія мови); розвиток лінгвофілософських ідей в Україні (Г. Сковорода, О. Потебня, Д. Овсяннико-Куликовський); ознайомитися з основними проблемами, що досліджує лінгвометологія: наукові парадигми лінгвістики; загальні й лінгвістичні методи дослідження. встановити зв'язки між теоретичними положеннями контрастивної лінгвістики (порівняльної лексикології зокрема) та реаліями живої мови в історичному розвитку та сучасному функціонуванні.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

1. Загальнопредметні: володіє розвиненою культурою мислення, умінням ясно й логічно висловлювати свої думки; володіє знаннями з основних напрямків, закономірностей, змісту і форм наукової діяльності, методів планування, організації та керування науковою творчістю, роботою наукових колективів; володіє мовою як пізнавальним знаряддям кодування та трансформації знань; володіє всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань із фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства; має сформовані вміння та навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; має навички створення словникових статей; розвиває навички самостійного опанування нових знань; уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку.

II. Фахові: орієнтується в наукових парадигмах загального та прикладного мовознавства; має уявлення про мову як фактор об'єднання етносу, народу, нації; застосовує досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань; розвиває уміння проводити порівняльні дослідження структурних і функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними; має сформовані вміння аналізу мовних явищ як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; уміє застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями; критично оцінює набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки; володіє сучасною мовознавчою термінологією; знає теорії виникнення мови (філогенез) та процесу становлення і розвитку мовлення окремого індивіда.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 330 години / 11 кредитів ECTS.

1. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Філософія і мова. Мова, модуси її існування і функція. Мова як об'єкт філософських досліджень. Сутність філософії мови. Представлення сутності мови у науково-зорієнтованій філософії мови. Філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію. Філософія

мови як навчальна дисципліна.

Гумбольдтіанство як вияв антропоцентричного підходу до мови. Лінгвофілософська концепція Вільгельма фон Гумбольдта. Філософські та загальнонаукові концепції. Вчення про творчий характер мови. Вчення про зовнішню та внутрішню форми мови. Неогумбольдтіанство як напрям у лінгвофілософії. Загальна характеристика неогумбольдтіанства.

Неогумбольдтіанство у США. Філософські основи теорії мовної відносності. Неогумбольдтіанство в Європі. Лінгвофілософська концепція И. Л. Вайсгербера.

Кредит 2. Філософський підхід до мови

Структуралізм у філософії мови. Передумови виникнення і спільні ознаки лінгвістичного структуралізму. Лінгвофілософська концепція Ф. де Соссюра та її вплив на зародження структуралізму. Найвідоміші школи лінгвістичного структуралізму. Постструктуралізм і постмодернізм у філософії мови.

Кредит 3. Лінгвофілософський підхід до мови

Виникнення філософії мови як науки. Перші лінгвофілософські школи. Лінгвофілософські ідеї Давнього Сходу (Давній Єгипет, Юдея, Індія). Лінгвофілософські ідеї у Давній Греції (Платон, Арістотель). Аспекти філософії мови у стоїків. Лінгвофілософські ідеї в епоху Середньовіччя. Лінгвофілософські проблеми у середньовічних дискусіях реалістів і номіналістів. Емпіризм та раціоналізм у філософії мови XVII–XVIII ст. Лінгвофілософська граматики Пор-Рояля.

Кредит 4. Розвиток лінгвофілософських ідей в Україні

Особливості лінгвофілософської думки східних слов'ян. Розвиток лінгвофілософської думки в Україні в X– середині XVI століття. Тенденції розвитку сучасної філософії мови.

Кредит 5. Основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна

Зіставне мовознавство як наука та основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна.

Історія зіставного мовознавства. Зіставне мовознавство, типологія, характерологія й універсологія. Методика зіставного мовознавства.

Предмет і завдання контрастивної лексикології. Полісемія. Синоніми, омоніми, антоніми, пароніми. Етимологія української та англійської мов. Типологія лексичних систем.

Кредит 6. Словотвір у порівнюваних мовах. Морфемна структура слова у порівнюваних мовах. Словотвір у порівнюваних мовах.

Кредит 7. Контрастивна лексикологія. Лексико-семантичні системи мов у контрастивному висвітленні. Ономазіологічні та семасіологічні характеристики лексичних одиниць. Семасіологія. Соціальні, стилістичні та функціональні класи слів у порівнюваних мовах.

Кредит 8. Порівняльна фразеологія. Типологія фразеологічних одиниць та ідіом.

Кредит 9. Порівняльна морфологія. Вступ до порівняльної морфології української та російської мов. Порівняльна характеристика категорії роду в українській і російській мовах. Іменник. Порівняльна характеристика категорії числа іменників в українській та російській мовах. Категорія числа прикметників, займенників, числівників і дієслів. Система відмінювання прикметників, числівників, займенників. Порівняльна характеристика категорії особи дієслова. Порівняльна характеристика категорії стану дієслова.

Кредит 10. Порівняльний синтаксис простого речення.

Кредит 11. Порівняльний синтаксис складного речення.

2. Рекомендована література

Базова

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – Ленинград, 1979. – 301 с.
2. Арват Н. Н., Арват Ф. С. Сопоставительное изучение русского и украинского языков в школе : Пособие для учителя. – К. : Рад. школа, 1989. – 190 с.
3. Безпояско О., Городенська К., Русанівський В. Граматика української мови. Морфологія : Підручник. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
4. Бондарко А. В. Русский глагол: Пособие для студентов и учителей / А. В. Бондарко. – Л. : Просвещение, 1967. – 190 с.
5. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Бацевич Флорій Сергійович. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 240 с.
6. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 160 с.
7. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / Отв. ред. Г. А. Золотова. – 3-е изд., испр. – М. : Высш. школа, 1986. – 640 с.
8. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
9. Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник. – К. : ВЦ Академія, 2004. – 336 с.
10. Загнітко А. П. Морфологічні категорії в системі предикатності та предикативності речення. – К. : НКМ ВО, 1990. – 68 с.
11. Загнітко А. П. Система і структура категорій сучасної української мови. Проблеми теорії. – К. : ІСДО, 1993. – 344 с.
12. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч. / Г. Кириченко, С. Кириченко, А. Супрун. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008.
13. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

14. Краткая русская грамматика / Белоусов В. Н., Ковтунова И. И., Кручинина И. Н. и др.; Под ред. Шведовой Н. Ю. и Лопатина В. В. – М. : Рус. яз., 1989. – 639 с.
15. Маслов Ю. С. Введение в языкознание. – 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Высш. школа, 1987. – 272 с.
16. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка. – М. : Просвещение, 1981. – 254 с.
17. Порівняльна грамати́ка української і російської мов: Підручник для педагогічних інститутів. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Рад. школа, 1961. – 268 с.
18. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 1–2. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.
19. Практикум по изучению русского языка в сопоставлении с украинским / Сост. Л. И. Галузинская, Н. Ф. Сазонова. – К. : УМК ВО, 1991. – 44 с.
20. Русанівський В. Структура українського дієслова. – К. : Наук. думка, 1971. – 316 с.
21. Сборник упражнений по современному русскому языку / Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. И. – 3-е изд, перераб. – М. : Высш. школа, 1987. – 320 с.
22. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
23. Современный русский язык : Учебник / Белошапкова В. А., Земская Е. А., Милославский И. Г., Панов М. В.; Под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высш. школа, 1981. – 560 с.
24. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Отв. ред. Н. Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 2003. – 534 с.
25. Сучасна українська літературна мова: Збірник вправ / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – К. : Вища школа, 1995. – 284 с.
26. Фоміна Л. Ф. Порівняльна грамати́ка української та російської мов. Морфологія : конспект лекцій. – Одеса : «Одеський національний університет», 2013. – 85 с.
27. Цыганенко Г. П. Морфология современного русского языка. Введение. Именные части речи : Лекционный курс. – Донецк : Каштан, 2005. – 344 с.
28. Чеснокова Л. Д. Русский язык. Трудные случаи морфологического разбора: Учеб. пособие для студентов-филологов. – М. : Высш. школа, 1991. – 192 с.
29. Шведова Л. Н. Трудные случаи функционирования видов русского глагола (к проблеме конкуренции видов). – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 109 с.

30. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

31. Ющук И. Ф. Я выучу украинский язык: Фонетика. Лексика. Словообразование. Морфология. Украинская литература до 1917 года: Учебное пособие. – К. : Рад. школа, 1991. – 288 с

Допоміжна

1. Александрова Н. Некоторые вопросы логики, методологии и философии языка / Н. Александрова // Вопросы языкознания. – 1985. – № 6. – С. 47–60.

2. Алпатов В. М. «Грамматика Пор-Рояля» и современная лингвистика / В. Алпатов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 57–69.

3. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1966. – 178 с.

4. Арутюнова Н. Д. Лингвистическая философия / Н. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Наука, 1990. – 120 с.

5. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.

6. Болотов В. И., Потемня А. А. и когнитивная лингвистика / В. И. Болотов, А. А. Потемня // Вопросы языкознания. – 2008. – № 2. – С. 82–97.

7. Брендалль В. Структурная лингвистика // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – С. 94–101.

8. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия / Й. Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–125.

9. Денн М. Имяславие и его философские пророки: от субститута глоссолалии к обоснованию временности / М. Денн // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 93–105.

10. Диброва К. Ю., Ступин Л. П. О теоретических взглядах Л. Блумфилда / К. Диброва // Вопросы языкознания. – 1990. – № 1. – С. 138–149.

11. Дротянко Л. Г. Філософські ідеї мовознавства / Л. Дротянко. – К. : НАУ, 2002. – 514 с.

12. Ермишин О. Т. «Лекции по античной философии» П. А. Флоренского / О. Ермишин // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 119–123.

13. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекта мовознавства / О. Жаборюк // Мовознавство. – 2006. – № 1. – С. 39–44.

14. Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику / Л. Засорина. – М. : Высшая школа, 1974. – 319 с.

15. Кернер Э. Ф. Вильгельм фон Гумбольдт и этнолингвистика в Северной Америке. От Боаса (1894) до Хаймса (1961) / Э. Кернер // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 105–114.

16. Кнабе Г. С. Витгенштейн и Гуссерль / Г. С. Кнабе // Вопросы

философии. – 1998. – № 5. – С. 56–62.

17. Кузнецов В. Г. Женевская лингвистическая школа: от Соссюра к функционализму / В. Кузнецов. – М. : Едиториал, 2003. – 134 с.

18. Кузнецов В. Г. Учение Ф. де Соссюра в свете соссюрологии В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2006. – № 5. – С. 106–118.

19. Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и женевская школа: от «языка» к «речи» / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2007. – № 6. – С. 97–116.

20. Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и А. Саше. Место работы А. Саше «Программа и методы теоретической лингвистики» в истории языкознания / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2006. – № 3. – С. 18–32.

21. Кузнецов В. Г. Луи Ельмслев: раннее научное творчество / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2009. – № 1. – С. 118–126.

22. Лекторский В. А. Л. Витгенштейн и некоторые традиции отечественной мысли / В. Лекторский // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 23–29.

23. Лекторский В. А. Немецкая философия и российская гуманитарная мысль: С. Л. Рубинштейн и Г. Г. Шлет / В. Лекторский // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 129–140.

24. Лосев А. Ф. Имяславие и платонизм / А. Лосев // Вопросы философии. – 2002. – № 9. – С. 105–130.

25. Лосев А. Ф. К вопросу о применении теории отражения в логике / А. Лосев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 138–144.

26. Лосев А. Ф. Основной принцип мышления и вытекающие из него логические законы мышления / А. Лосев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 144–153.

27. Матезиус В. Куда мы пришли в языкознании // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Учпедгиз, 1965. – Ч. 2. – С. 141–146.

28. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 2–3. – С. 3–11.

29. Михалев С. В. О соотношении науки и философии в мировоззрении П. А. Флоренского // С. Михалев // Вопросы философии. – 1999. – № 5. – С. 15–157.

30. Оезер Э. Мозг, язык и мир / Э. Оезер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 80–85.

31. Перебийніс В. С. На шляху до пізнання таємниць мови / В. Перебийніс. – К. : Світ, 1965. – 230 с.

32. Перебийніс В. С. Напрямки і школи в сучасній структурній лінгвістиці // Проблеми та методи структурної лінгвістики. – К. : Світ, 1969. – Вип. 2. – С. 5–25.

33. Перебийніс В. С. Розвиток структурно-математичної лінгвістики на Україні / В. перебийніс // Мовознавство на Україні за 50 років. – К. : Світ, 1967. – 120 с.

34. Перебийніс В. С. Теоретичні та прикладні проблеми структурної

лінгвістики / В. Перебийніс // Мовознавство. – 1981. – № 4. – 23 – 42 с.

35. Петров В. В. Идеи современной феноменологии и герменевтики в лингвистическом представлении знаний / В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 102–110.

36. Пигалев А. И. Рене Жерар и Мартин Хайдеггер: о смысле «преодоление метафизики» / А. Пигалев // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 152–169.

37. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. Фон Гумбольдта и постгумбольдтианство / О. Радченко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 11–23.

38. Радченко О. А. Лингвофилософский неоромантизм Й. Л. Вайсгербера / О. Радченко // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 107–114.

39. Резниченко А. И. Категория Имени и опыты Онтологии: Булгаков, Флоровский, Лосев / А. Резниченко // Вопросы философии. – 2004. – № 8. – С. 134–145.

40. Руднев В. П. Витгенштейн и XX век / В. Руднев // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 37–42.

41. Ситнеченко Л. Першоджерела комунікативної філософії / Л. Ситнеченко. – К. : Либідь, 1996. – 759 с.

42. Смирнова Е. Д. Логика и «строительные леса» мира. Необычный мир трактата Л. Витгенштейна / Е. Смирнова // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 62–68.

43. Сокулер З. А. «Жизнь и мир суть одно»: философия, логика и этика в «Логико-философском трактате» / З. Сокулер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 68–75.

44. Соссюр Фердинанд де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр. – К. : Основа. – 1997. – 324 с.

45. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч. 2. – С. 123–141.

46. Троицкий В. П. О логических исследованиях А.Ф. Лосева / А. Троицкий // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 134–138.

47. Флоренский П. А. Личность Сократа и лицо Сократа / П. Флоренский // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 123–132.

48. Франчук В. Ю. А. А. Потебня и славянская филология / В. Франчук // Вопросы языкознания. – 1992. – № 4. – С. 123–131.

49. Фриз Ч. Значение и лингвистический анализ // Новое в лингвистике. – М. : Наука, 1962. – Вып. 2. – С. 98–117.

50. Халлер Р. Витгенштейн и модерн / Р. Халлер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 29–37.

51. Хоружий С. С. Творчество О. Павла Флоренского и наши дни / В. Хоружий // Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С. 170–177.

52. Хэррис З. С. Метод в структурной лингвистике (Раздел:

методологические предпосылки) // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч. 2. – С. 209–228.

53. Шаумян С. К. Насущные задачи структурной лингвистики // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – 4.2. – С. 458–467.

54. Шлет Г. Г. Знак – значение как отношение sui generis его система (глава из рукописи) / Г. Шлет // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 79–93.

55. Щедрина Т. Г. Коммуникативное пространство философского сообщества (опыт реконструкции философского архива Густава Шпета) / Т. Щедрина // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 106–119.

56. Щедрина Т. Г. У истоков русской семиотики и структурализма (исследование семейного архива Густава Шпета) / Т. Щедрина // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 75–79.

57. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. Щерба // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч.2. – С. 316–373.

Довідкова література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 688 с.

2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

3. Русский язык: Энциклопедия / Гл. ред. Ю. Н. Караулов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – 703 с.

4. Українська мова: Енциклопедія / Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К. : Видавництво «Українська мова» ім. М. П. Бажана, 2004. – 833 с.

5. Микитин М. Л., Романченко А. П. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Практикум. – Одеса : Астропринт, 2005. – 189 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
КОМПАРАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ
Ступінь: магістр

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 035 Філологія

035.10 Прикладна лінгвістика

Філологічний факультет

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Компаративна лінгвістика та лінгвофілософія» для студентів напряму підготовки 8.02030303 Прикладна лінгвістика.

Розробник: Каленюк Світлана Олександрівна, доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент _____
(Каленюк С. О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики

Протокол № 1 від «28» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Коч Н. В.)

«28» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
	Напрямок підготовки 035 Філологія, Предметна спеціалізація: 035.10 Філологія (Прикладна лінгвістика)	<i>Рік підготовки:</i>	
V			
Індивідуальне науково-дослідне завдання: реферат;	Напрямок підготовки 035 Філологія, Предметна спеціалізація: 035.10 Філологія (Прикладна лінгвістика)	<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин – 120		I	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	<i>Лекції</i>	
		10	
		<i>Практичні</i>	
		18	
		<i>Самостійна робота</i>	
		92	
		Вид контролю: іспит	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 28 год. – аудиторні заняття, 92 год. – самостійна робота (30 % / 70 %).

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: осмислення основних концептуальних засад філософії мови; перевірка теоретичних положень із найважливіших тем філософії мови та компаративної лінгвістики.

Завдання курсу:

1. Ознайомити студентів із поняттями філософія і мова, мова як об'єкт філософських досліджень; філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію

2. Розглянути основні напрями лінгвофілософського підходу до мови (гумбольдтіанство, неогумбольдтіанство, структуралізм, постструктуралізм та постмодернізм, генеративізм).

3. Проаналізувати засади філософського підходу до мови (перші лінгвофілософські ідеї, неокантіанство, логіко-семантична програма мови, герменевтичний, феноменологічний і екзистенційно-феноменологічний підходи, комунікативна філософія і мова, теоантропокосмічна теорія мови). Дослідити розвиток лінгвофілософських ідей в Україні (Г. Сковорода, О. Потебня, Д. Овсяннико-Куликовський).

1.3. У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні: володіє розвиненою культурою мислення, умінням ясно й логічно висловлювати свої думки; володіє знаннями з основних напрямків, закономірностей, змісту і форм наукової діяльності, методів планування, організації та керування науковою творчістю, роботою наукових колективів; володіє мовою як пізнавальним знаряддям кодування та трансформації знань; володіє всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань із фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства; має сформовані вміння та навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; має навички створення словникових статей; розвиває навички самостійного опанування нових знань; уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку.

I. **Фахові:** орієнтується в наукових парадигмах загального та прикладного мовознавства; має уявлення про мову як фактор об'єднання етносу, народу, нації; застосовує досягнення національної та світової

культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань; розвиває уміння проводити порівняльні дослідження структурних і функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними; має сформовані уміння аналізу мовних явищ як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; уміє застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями; критично оцінює набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки; володіє сучасною мовознавчою термінологією; знає теорії виникнення мови (філогенез) та процесу становлення і розвитку мовлення окремого індивіда.

2. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Філософія і мова

Тема 1. Мова, модуси її існування і функція. Мова як об'єкт філософських досліджень. Сутність філософії мови. Представлення сутності мови у науково-зорієнтованій філософії мови. Філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію. Філософія мови як навчальна дисципліна.

Тема 2. Гумбольдтіанство як вияв антропоцентричного підходу до мови. Лінгвофілософська концепція Вільгельма фон Гумбольдта. Філософські та загальнонаукові концепції. Вчення про творчий характер мови. Вчення про зовнішню та внутрішню форми мови. Неогумбольдтіанство як напрям у лінгвофілософії. Загальна характеристика неогумбольдтіанства. Неогумбольдтіанство у США. Філософські основи теорії мовної відносності. Неогумбольдтіанство в Європі. Лінгвофілософська концепція И. Л. Вайсгербера.

Кредит 2. Філософський підхід до мови

Тема 3. Структуралізм у філософії мови. Передумови виникнення і спільні ознаки лінгвістичного структуралізму. Лінгвофілософська концепція Ф. де Соссюра та її вплив на зародження структуралізму. Найвідоміші школи лінгвістичного структуралізму. Постструктуралізм і постмодернізм у філософії мови.

Кредит 3. Лінгвофілософський підхід до мови

Тема 4. Виникнення філософії мови як науки. Перші лінгвофілософські школи. Лінгвофілософські ідеї Давнього Сходу (Давній Єгипет, Юдея, Індія). Лінгвофілософські ідеї у Давній Греції (Платон, Арістотель). Аспекти філософії мови у стоїків. Лінгвофілософські ідеї в епоху Середньовіччя. Лінгвофілософські проблеми у середньовічних дискусіях реалістів і номіналістів. Емпіризм та раціоналізм у філософії мови XVII-XVIII ст. Лінгвофілософська граматики Пор-Рояля.

Кредит 4. Розвиток лінгвофілософських ідей в Україні

Тема 5. Особливості лінгвофілософської думки східних слов'ян. Розвиток лінгвофілософської думки в Україні в X–середині XVI століття. Тенденції розвитку сучасної філософії мови.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин
----------------------	-----------------

1	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	к	сп
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Філософія і мова						
Тема 1. Мова, модуси її існування і функція. Мова як об'єкт філософських досліджень. Сутність філософії мови. Представлення сутності мови у науково-зорієнтованій філософії мови. Філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію. Філософія мови як навчальна дисципліна.	16	4	4			8
Тема 2. Гумбольдтіанство як вияв антропоцентричного підходу до мови. Лінгвофілософська концепція Вільгельма фон Гумбольдта. Філософські та загальнонаукові концепції. Вчення про творчий характер мови. Вчення про зовнішню та внутрішню форми мови.	14	2	4			8
Кредит 2. Філософський підхід до мови						
Тема 3. Структуралізм у філософії мови. Передумови виникнення і спільні ознаки лінгвістичного структуралізму. Лінгвофілософська концепція Ф. де Соссюра та її вплив на зародження структуралізму. Найвідоміші школи лінгвістичного структуралізму. Постструктуралізм і постмодернізм у філософії мови.	30	2	4			24
Кредит 3. Лінгвофілософський підхід до мови						
Тема 4. Виникнення філософії мови як науки. Перші лінгвофілософські школи. Лінгвофілософські ідеї Давнього Сходу (Давній Єгипет, Юдея, Індія). Лінгвофілософські ідеї у Давній Греції (Платон, Арістотель). Аспекти філософії мови у стоїків. Лінгвофілософські ідеї в епоху Середньовіччя. Лінгвофілософські проблеми у середньовічних дискусіях реалістів і номіналістів. Емпіризм та раціоналізм у філософії мови XVII- XVIII ст. Лінгвофілософська граматики Пор-Рояля.	30	2	4			24

Кредит 4. Розвиток лінгвофілософських ідей в Україні					
Тема 5. Особливості лінгвофілософської думки східних слов'ян. Розвиток лінгвофілософської думки в Україні в X–середині XVI століття. Тенденції розвитку сучасної філософії мови.	30		2		28
Усього годин:	120	10	18		92

6. Теми практичних занять

І семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Мова, модуси її існування і функція. Мова як об'єкт філософських досліджень. Сутність філософії мови.	4
2	Лінгвофілософська концепція Вільгельма фон Гумбольдта. Філософські та загальнонаукові концепції.	4
3	Структуралізм у філософії мови.	4
4	Виникнення філософії мови як науки. Перші лінгвофілософські школи.	4
5	Тенденції розвитку сучасної філософії мови.	2
	Всього за I семестр	18

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Філософія і мова	
1	Сутність філософії мови. Представлення сутності мови у науково-зорієнтованій філософії мови. Філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію.	8
2	Філософські та загальнонаукові концепції. Вчення про творчий характер мови. Вчення про зовнішню та внутрішню форми мови.	8
	Кредит 2. Філософський підхід до мови	
3	Найвідоміші школи лінгвістичного структуралізму. Постструктуралізм і постмодернізм у філософії мови.	24
	Кредит 3. Лінгвофілософський підхід до мови	
4	Лінгвофілософські ідеї в епоху Середньовіччя. Лінгвофілософські проблеми у середньовічних дискусіях	24

	реалістів і номіналістів. Емпіризм та раціоналізм у філософії мови XVII–XVIII ст. Лінгвофілософська граматики Пор-Рояля.	
	Кредит 4. Розвиток лінгвофілософських ідей в Україні	
5	Розвиток лінгвофілософської думки в Україні в X–середині XVI століття. Тенденції розвитку сучасної філософії мови.	28
	Усього:	92

9. Індивідуальні завдання

Написання рефератів. Конспектування літератури, опрацювання інтернет-видань, підготовка презентацій.

Тематика рефератів

1. Взаємозв'язок мови і філософії.
2. Мова як предмет розгляду в різні соціально-культурні періоди.
3. Проблема походження мови.
4. Зовнішня та внутрішня форми мови.
5. Структуралізм у філософії мови.
6. Важливість семіотичних вчень в сучасному світі.
7. Сучасні напрямки семантичної філософії.
8. Розвиток лінгвофілософської думки в Україні в X–середині XVI століття.
9. Значимість семантики в сучасній філософії.
10. Особлива роль лінгвістичної філософії в сучасному світі.

10. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, вправи, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, порівняльний аналіз, виразне читання текстів; інтерактивні імітаційні методи (рольові ігри, ситуативні завдання); специфічні прийоми: морфемний, словотвірний, морфологічний розбори.

11. Методи контролю

Перевірка виконання завдань для самостійної роботи, до практичних і лабораторних занять, тестових завдань, контрольних робіт.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота					Іспит	Накопичувальні бали/ сума
Кредит 1		Кредит 2	Кредит 3	Кредит 4		
	T1	T2	T3	T4	160	400/100
				T5		
Практичні заняття	10	10	15	20		

Самостійна робота	40	15	40	10		
			Кр 1 -30		Кр 1– 30	
Усього	60	60	60	60	160	400

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

13. Методичне забезпечення

НМК.

Рекомендована література

Базова

32. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – Ленинград, 1979. – 301 с.
33. Арват Н. Н., Арват Ф. С. Сопоставительное изучение русского и украинского языков в школе : Пособие для учителя. – К. : Рад. школа, 1989. – 190 с.
34. Безпояско О., Городенська К., Русанівський В. Граматика української мови. Морфологія : Підручник. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
35. Бондарко А. В. Русский глагол: Пособие для студентов и учителей / А. В. Бондарко. – Л. : Просвещение, 1967. – 190 с.
36. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Бацевич Флорій Сергійович. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 240 с.
37. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 160 с.
38. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / Отв. ред. Г. А. Золотова. – 3-е изд., испр. – М. : Высш. школа, 1986. – 640 с.
39. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
40. Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник. – К. : ВЦ Академія, 2004. – 336 с.

41. Загнітко А. П. Морфологічні категорії в системі предикатності та предикативності речення. – К. : НКМ ВО, 1990. – 68 с.
42. Загнітко А. П. Система і структура категорій сучасної української мови. Проблеми теорії. – К. : ІСДО, 1993. – 344 с.
43. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч. / Г. Кириченко, С. Кириченко, А. Супрун. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008.
44. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
45. Краткая русская грамматика / Белоусов В. Н., Ковтунова И. И., Кручинина И. Н. и др.; Под ред. Шведовой Н. Ю. и Лопатина В. В. – М. : Рус. яз., 1989. – 639 с.
46. Маслов Ю. С. Введение в языкознание. – 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Высш. школа, 1987. – 272 с.
47. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка. – М. : Просвещение, 1981. – 254 с.
48. Порівняльна граматики української і російської мов: Підручник для педагогічних інститутів. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Рад. школа, 1961. – 268 с.
49. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 1–2. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.
50. Практикум по изучению русского языка в сопоставлении с украинским / Сост. Л. И. Галузинская, Н. Ф. Сазонова. – К. : УМК ВО, 1991. – 44 с.
51. Русанівський В. Структура українського дієслова. – К. : Наук. думка, 1971. – 316 с.
52. Сборник упражнений по современному русскому языку / Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. И. – 3-е изд, перераб. – М. : Высш. школа, 1987. – 320 с.
53. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
54. Современный русский язык : Учебник / Белошапкова В. А., Земская Е. А., Милославский И. Г., Панов М. В.; Под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высш. школа, 1981. – 560 с.
55. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Отв. ред. Н. Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 2003. – 534 с.
56. Сучасна українська літературна мова: Збірник вправ / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – К. : Вища школа, 1995. – 284 с.
57. Фомина Л. Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія : конспект лекцій. – Одеса : «Одеський національний університет», 2013. – 85 с.
58. Цыганенко Г. П. Морфология современного русского языка. Введение. Именные части речи : Лекционный курс. – Донецк : Каштан, 2005. – 344 с.

59. Чеснокова Л. Д. Русский язык. Трудные случаи морфологического разбора: Учеб. пособие для студентов-филологов. – М. : Высш. школа, 1991. – 192 с.
60. Шведова Л. Н. Трудные случаи функционирования видов русского глагола (к проблеме конкуренции видов). – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 109 с.
61. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
62. Ющук И. Ф. Я выучу украинский язык: Фонетика. Лексика. Словообразование. Морфология. Украинская литература до 1917 года: Учебное пособие. – К. : Рад. школа, 1991. – 288 с

Допоміжна

58. Александрова Н. Некоторые вопросы логики, методологии и философии языка / Н. Александрова // Вопросы языкознания. – 1985. – № 6. – С. 47–60.
59. Алпатов В. М. «Грамматика Пор-Рояля» и современная лингвистика / В. Алпатов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 57–69.
60. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1966. – 178 с.
61. Арутюнова Н. Д. Лингвистическая философия / Н. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Наука, 1990. – 120 с.
62. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
63. Болотов В. И., Потебня А. А. и когнитивная лингвистика / В. И. Болотов, А. А. Потебня // Вопросы языкознания. – 2008. – № 2. – С. 82–97.
64. Брендал В. Структурная лингвистика // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – С. 94–101.
65. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия / Й. Вайсгербер / Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–125.
66. Денн М. Имяславие и его философские пророки: от субститута глоссолалии к обоснованию временности / М. Денн // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 93–105.
67. Диброва К. Ю., Ступин Л. П. О теоретических взглядах Л. Блумфилда / К. Диброва // Вопросы языкознания. – 1990. – № 1. – С. 138–149.
68. Дротянко Л. Г. Філософські ідеї мовознавства / Л. Дротянко. – К. : НАУ, 2002. – 514 с.
69. Ермишин О. Т. «Лекции по античной философии» П. А. Флоренского / О. Ермишин // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 119–123.
70. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекта мовознавства / О. Жаборюк // Мовознавство. – 2006. – № 1. – С. 39–44.
71. Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику / Л. Засорина. – М. : Высшая школа, 1974. – 319 с.
72. Кернер Э. Ф. Вильгельм фон Гумбольдт и этнолингвистика в

Северной Америке. От Боаса (1894) до Хаймса (1961) / Э. Кернер // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 105–114.

73. Кнабе Г. С. Витгенштейн и Гуссерль / Г. С. Кнабе // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 56–62.

74. Кузнецов В. Г. Женевская лингвистическая школа: от Соссюра к функционализму / В. Кузнецов. – М. : Едиториал, 2003. – 134 с.

75. Кузнецов В. Г. Учение Ф. де Соссюра в свете соссюрологии В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2006. – № 5. – С. 106–118.

76. Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и женевская школа: от «языка» к «речи» / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2007. – № 6. – С. 97–116.

77. Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и А. Саше. Место работы А. Саше «Программа и методы теоретической лингвистики» в истории языкознания / С. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2006. – № 3. – С. 18–32.

78. Кузнецов В. Г. Луи Ельмслев: раннее научное творчество / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2009. – № 1. – С. 118–126.

79. Лекторский В. А. Л. Витгенштейн и некоторые традиции отечественной мысли / В. Лекторский // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 23–29.

80. Лекторский В. А. Немецкая философия и российская гуманитарная мысль: С. Л. Рубинштейн и Г. Г. Шлет / В. Лекторский // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 129–140.

81. Лосев А. Ф. Имяславие и платонизм / А. Лосев // Вопросы философии. – 2002. – № 9. – С. 105–130.

82. Лосев А. Ф. К вопросу о применении теории отражения в логике / А. Лосев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 138–144.

83. Лосев А. Ф. Основной принцип мышления и вытекающие из него логические законы мышления / А. Лосев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 144–153.

84. Матезиус В. Куда мы пришли в языкознании // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Учпедгиз, 1965. – Ч. 2. – С. 141–146.

85. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 2–3. – С. 3–11.

86. Михалев С. В. О соотношении науки и философии в мировоззрении П. А. Флоренского // С. Михалев // Вопросы философии. – 1999. – № 5. – С. 15–157.

87. Оезер Э. Мозг, язык и мир / Э. Оезер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 80–85.

88. Перебийніс В. С. На шляху до пізнання таємниць мови / В. Перебийніс. – К. : Світ, 1965. – 230 с.

89. Перебийніс В. С. Напрямки і школи в сучасній структурній лінгвістиці // Проблеми та методи структурної лінгвістики. – К. : Світ, 1969. – Вип. 2. – С. 5–25.

90. Перебийніс В. С. Розвиток структурно-математичної лінгвістики на

Україні / В. перебийніс // Мовознавство на Україні за 50 років. – К. : Світ, 1967. – 120 с.

91. Перебийніс В. С. Теоретичні та прикладні проблеми структурної лінгвістики / В. Перебийніс // Мовознавство. – 1981. – № 4. – 23 – 42 с.

92. Петров В. В. Идеи современной феноменологии и герменевтики в лингвистическом представлении знаний / В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 102–110.

93. Пигалев А. И. Рене Жерар и Мартин Хайдеггер: о смысле «преодоление метафизики» / А. Пигалев // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 152–169.

94. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. Фон Гумбольдта и постгумбольдтианство / О. Радченко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 11–23.

95. Радченко О. А. Лингвофилософский неоромантизм Й. Л. Вайсгербера / О. Радченко // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 107 –114.

96. Резниченко А. И. Категория Имени и опыты Онтологии: Булгаков, Флоровский, Лосев / А. Резниченко // Вопросы философии. – 2004. – № 8. – С. 134–145.

97. Руднев В. П. Витгенштейн и XX век / В. Руднев // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 37–42.

98. Ситнеченко Л. Першоджерела комунікативної філософії / Л. Ситнеченко. – К. : Либідь, 1996. – 759 с.

99. Смирнова Е. Д. Логика и «строительные леса» мира. Необычный мир трактата Л. Витгенштейна / Е. Смирнова // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 62–68.

100. Сокулер З. А. «Жизнь и мир суть одно»: философия, логика и этика в «Логико-философском трактате» / З. Сокулер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 68–75.

101. Соссюр Фердинанд де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр. – К. : Основа. – 1997. – 324 с.

102. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч. 2. – С. 123–141.

103. Троицкий В. П. О логических исследованиях А.Ф. Лосева / С. Троицкий // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 134 –138.

104. Флоренский П. А. Личность Сократа и лицо Сократа / П. Флоренский // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 123 – 132.

105. Франчук В. Ю. А. А. Потебня и славянская филология / В. Франчук // Вопросы языкознания. – 1992. – № 4. – С. 123 –131.

106. Фриз Ч. Значение и лингвистический анализ // Новое в лингвистике. – М. : Наука, 1962. – Вып. 2. – С. 98 –117.

107. Халлер Р. Витгенштейн и модерн / Р. Халлер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 29–37.

108. Хоружий С. С. Творчество О. Павла Флоренского и наши дни /

Д. Хоружий // Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С. 170–177.

109. Хэррис З. С. Метод в структурной лингвистике (Раздел: методологические предпосылки) // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч. 2. – С. 209–228.

110. Шаумян С. К. Насущные задачи структурной лингвистики // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – 4.2. – С. 458–467.

111. Шлет Г. Г. Знак – значение как отношение sui generis его система (глава из рукописи) / Г. Шлет // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 79–93.

112. Щедрина Т. Г. Коммуникативное пространство философского сообщества (опыт реконструкции философского архива Густава Шпета / Т. Щедрина // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 106–119.

113. Щедрина Т. Г. У истоков русской семиотики и структурализма (исследование семейного архива Густава Шпета) / Т. Щедрина // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 75–79.

114. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. Щерба // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч.2. – С. 316–373.

Довідкова література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 688 с.

2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

3. Русский язык: Энциклопедия / Гл. ред. Ю. Н. Караулов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – 703 с.

4. Українська мова: Енциклопедія / Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К. : Видавництво «Українська мова» ім. М. П. Бажана, 2004. – 833 с.

5. Микитин М. Л., Романченко А. П. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Практикум. – Одеса : Астропринт, 2005. – 189 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
КОМПАРАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ
Ступінь: магістр

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 035 Філологія

035.10 Прикладна лінгвістика

Філологічний факультет

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Компаративна лінгвістика та лінгвофілософія» для студентів напряму підготовки 035 Філологія, 035.10 Прикладна лінгвістика.

Розробник: Каленюк Світлана Олександрівна, доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент _____
(Каленюк С. О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики

Протокол № 1 від «28» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Коч Н. В.)

«28» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 7	Галузь знань: 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
	Напрямок підготовки: 035 Філологія 035.10 Прикладна лінгвістика	<i>Рік підготовки:</i>	
VII			
<i>Семестр</i>			
III			
<i>Лекції</i>			
Загальна кількість годин – 210	Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр	22	
		<i>Практичні</i>	
30			
<i>Самостійна робота</i>			
158			
Вид контролю: іспит			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 210 год., 52 год. – аудиторні заняття, 158 год. – самостійна робота (30 %/70 %).

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: осмислення основних концептуальних засад філософії мови; перевірка теоретичних положень із найважливіших тем філософії мови та компаративної лінгвістики.

Завдання курсу:

4. Ознайомити студентів із поняттями філософія і мова, мова як об'єкт філософських досліджень; філософія мови та інші напрями дослідження мови, що спираються на філософію.

5. Розглянути порівняльну характеристику категорії роду, числа іменників в українській і російській мовах.

6. Дослідити систему відмінювання прикметників, числівників, займенників у порівнюваних мовах.

7. Проаналізувати засади філософського підходу до мови (перші лінгвофілософські ідеї, неокантіанство, логіко-семантична програма мови, герменевтичний, феноменологічний і екзистенційно-феноменологічний підходи, комунікативна філософія і мова, теоантропокосмічна теорія мови).

8. Дослідити розвиток лінгвофілософських ідей в Україні (Г. Сковорода, О. Потебня, Д. Овсяннико-Куликовський).

9. Встановити зв'язки між теоретичними положеннями контрастивної лінгвістики (порівняльної лексикології зокрема) та реаліями живої мови в історичному розвитку та сучасному функціонуванні

1.3. У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні: володіє розвиненою культурою мислення, умінням ясно й логічно висловлювати свої думки; володіє знаннями з основних напрямків, закономірностей, змісту і форм наукової діяльності, методів планування, організації та керування науковою творчістю, роботою наукових колективів; володіє мовою як пізнавальним знаряддям кодування та трансформації знань; володіє всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань із фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства; має сформовані вміння та навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; має навички створення словникових статей; розвиває навички самостійного опанування нових знань; уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку.

II. Фахові: орієнтується в наукових парадигмах загального та прикладного мовознавства; має уявлення про мову як фактор об'єднання етносу, народу, нації; застосовує досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань; розвиває уміння проводити порівняльні дослідження структурних і функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними; має сформовані уміння аналізу мовних явищ як об'єктивацію

багатофакторної діяльності людини; уміє застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями; критично оцінює набутий досвіді зпозицій останніх досягнень філологічної науки; володіє сучасною мовознавчою термінологією; знає теорії виникнення мови (філогенез) та процесу становлення і розвитку мовлення окремого індивіда.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна

Тема 1. Зіставне мовознавство як наука та основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна.

Тема 2. Історія зіставного мовознавства. Зіставне мовознавство, типологія, характерологія й універсологія. Методика зіставного мовознавства.

Кредит 2. Словотвір у порівнюваних мовах

Тема 3. Морфемна структура слова у порівнюваних мовах. Словотвір у порівнюваних мовах.

Кредит 3. Контрастивна лексикологія

Тема 4. Предмет і завдання контрастивної лексикології. Полісемія. Синоніми, омоніми, антоніми, пароніми. Етимологія української та англійської мов. Типологія лексичних систем.

Тема 5. Лексико-семантичні системи мов у контрастивному висвітленні. Ономасіологічні та семасіологічні характеристики лексичних одиниць. Семасіологія. Соціальні, стилістичні та функціональні класи слів у порівнюваних мовах.

Кредит 4. Порівняльна фразеологія

Тема 6. Типологія фразеологічних одиниць та ідіом.

Кредит 5. Порівняльна морфологія

Тема 7. Вступ до порівняльної морфології української та російської мов.

Тема 8. Порівняльна характеристика категорії роду в українській і російській мовах. Іменник.

Тема 9. Порівняльна характеристика категорії числа іменників в українській та російській мовах. Категорія числа прикметників, займенників, числівників і дієслів.

Тема 10. Система відмінювання прикметників, числівників, займенників.

Тема 11. Порівняльна характеристика категорії виду, особи, стану дієслова.

Кредит 6. Порівняльний синтаксис простого речення

Тема 12. Порівняльна характеристика простого речення у російській та українській мовах.

Кредит 7. Порівняльний синтаксис складного речення

Тема 13. Порівняльна характеристика складного речення у російській та українській мовах.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	к	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна						
Тема 1. Мова, модуси її існування, функції. Зіставне мовознавство як наука та основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна.	16	6				10
Тема 2. Історія зіставного мовознавства. Зіставне мовознавство, типологія, характерологія й універсологія. Методика зіставного мовознавства.	14	2	2			10
Кредит 2. Словотвір у порівнюваних мовах Тема 3. Морфемна структура слова у порівнюваних мовах. Словотвір у порівнюваних мовах.	30		2			28
Кредит 3. Контрастивна лексикологія						
Тема 4. Предмет і завдання контрастивної лексикології. Полісемія. Синоніми, омоніми, антоніми, пароніми. Етимологія української та англійської мов. Типологія лексичних систем.	20	2	6			12
Тема 5. Лексико-семантичні системи мов у контрастивному висвітленні. Ономасіологічні та семасіологічні характеристики лексичних одиниць. Семасіологія. Соціальні, стилістичні та функціональні класи слів у порівнюваних мовах.	10					10
Кредит 4. Порівняльна фразеологія Тема 6. Типологія фразеологічних одиниць та ідіом.	30		4			26
Кредит 5. Порівняльна морфологія						
Тема 7. Вступ до порівняльної морфології української та російської мов.	7	2				5
Тема 8. Порівняльна характеристика категорії роду в українській і російській мовах. Іменник.	4	2	2			

Тема 9. Порівняльна характеристика категорії числа іменників в українській та російській мовах. Категорія числа прикметників, займенників, числівників і дієслів.	4	2	2			
Тема 10. Система відмінювання прикметників, числівників, займенників.	7		2			5
Тема 11. Порівняльна характеристика категорії виду, особи, стану дієслова.	8	2	6			
Кредит 6. Порівняльний синтаксис простого речення						
Тема 12. Порівняльна характеристика простого речення у російській та українській мовах	30	2	2			26
Кредит 7. Порівняльний синтаксис складного речення						
Тема 13. Порівняльна характеристика складного речення у російській та українській мовах	30	2	2			26
Усього:	210	22	30			158

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Зіставне мовознавство як наука та основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна	2
2.	Предмет і завдання контрастивної лексикології.	4
3.	Етимологія української та англійської мов.	2
4.	Типологія фразеологічних одиниць та ідіом	4
5.	Морфемна структура слова у порівнюваних мовах. Словотвір у порівнюваних мовах.	2
6.	Категорія роду в українській та російській мовах.	2
7.	Категорія числа в українській та російській мовах.	2
8.	Категорія відмінка в українській та російській мовах.	2
9.	Категорія виду дієслова в українській та російській мовах.	2
10.	Категорія особи в українській та російській мовах.	2
11.	Категорія стану в українській та російській мовах.	2
12.	Порівняльна характеристика простого та складного речення в українській та російській мовах.	4
	Усього:	30

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
-------	------------	-----------------

1.	Кредит 1. Основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна Історія зіставного мовознавства. Зіставне мовознавство, типологія, характерологія й універсологія. Методика зіставного мовознавства.	20
2.	Кредит 2.Словотвір у порівнюваних мовах Морфемна структура слова у порівнюваних мовах. Словотвір у порівнюваних мовах.	28
3.	Кредит 3. Контрастивна лексикологія Етимологія української та англійської мов. Типологія лексичних систем.	12
4.	Лексико-семантичні системи мов у контрастивному висвітленні. Ономасіологічні та семасіологічні характеристики лексичних одиниць. Семасіологія. Соціальні, стилістичні та функціональні класи слів у порівнюваних мовах.	10
7.	Кредит 4. Порівняльна фразеологія Типологія фразеологічних одиниць та ідіом.	26
8.	Кредит 5. Порівняльна морфологія Порівняльна характеристика категорії роду, числа в українській і російській мовах. Категорія числа прикметників, займенників, числівників і дієслів.	10
9.	Кредит 6. Порівняльний синтаксис простого речення	26
10.	Кредит 7. Порівняльний синтаксис складного речення	26
	Усього:	158

9. Індивідуальні завдання

Написання рефератів. Конспектування літератури, опрацювання інтернет-видань, підготовка презентацій.

Тематика рефератів

1. Діахронія і синхронія у компаративістиці.
2. Типологічна характеристика української та російської мов.
3. Об'єктивна дійсність і граматична картина світу.
4. Морфологічні категорії, їх типи.
5. Категорія роду іменників в укр. і рос. мовах. Зв'язок з категорією істот / неістот.
6. Вияв категорії роду у іменниках спільного роду, у складених іменниках, у абрєвіатурах.
7. Категорія роду прикметників, займенників, числівників, дієслів.
8. Категорія числа іменників в укр. і рос. мовах.
9. Опозиція форм числа у речовинних і абстрактних іменників.
10. Категорія числа прикметників, дієслів, займенників, числівників.
11. Загальна характеристика категорії відмінка.
12. Значення відмінкових форм.
13. Відмінювання іменників укр. та рос.мов у однині і множині (1 відміна).

14. Категорія відмінка прикметників, числівників, займенників.
15. Категорія ступенів порівняння. Питання про об'єм категорії.
16. Утворення форм компаративу і суперлативу в укр. і рос. мовах.
18. Категорія виду дієслів. Семантичні ознаки доконаного і недоконаного виду.
19. Поняття видової кореляції. Видові пари.
20. Перфективація, способи її вираження.
21. Імперфективація, способи її вираження.
22. Зв'язок категорії виду з категорією часу і способу дії.

10. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, вправи, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, порівняльний аналіз, виразне читання текстів; інтерактивні імітаційні методи (рольові ігри, ситуативні завдання); специфічні прийоми: морфемний, словотвірний, морфологічний розбори.

11. Методи контролю

Перевірка виконання завдань для самостійної роботи, до практичних і лабораторних занять, тестових завдань, контрольних робіт.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота												Іспит	Сума		
К1		К2	К3		К4	К5					К6			К7	
Т1	Т2	Т3		Т4	Т5	Т6	Т7	Т8	Т9	Т10	Т11	Т12	Т13		
Практичні заняття	5	5	5		5	10	4	4	4	4	4	5	5		
Повідомлення	10		10	5		5						10	10	280	700
Самостійна робота	40		15	40		15	40					15	15		
			Кр1-30			Кр2-30						Кр3-30	Кр4-30		
Усього	60		60	60		60	60					60	60		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

13. Методичне забезпечення

НМК.

Рекомендована література

Базова

63. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – Ленинград, 1979. – 301 с.
64. Арват Н. Н., Арват Ф. С. Сопоставительное изучение русского и украинского языков в школе : Пособие для учителя. – К. : Рад. школа, 1989. – 190 с.
65. Безпояско О., Городенська К., Русанівський В. Граматика української мови. Морфологія : Підручник. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
66. Бондарко А. В. Русский глагол: Пособие для студентов и учителей / А. В. Бондарко. – Л. : Просвещение, 1967. – 190 с.
67. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Бацевич Флорій Сергійович. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 240 с.
68. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 160 с.
69. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / Отв. ред. Г. А. Золотова. – 3-е изд., испр. – М. : Высш. школа, 1986. – 640 с.
70. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
71. Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник. – К. : ВЦ Академія, 2004. – 336 с.
72. Загнітко А. П. Морфологічні категорії в системі предикатності та предикативності речення. – К. : НКМ ВО, 1990. – 68 с.
73. Загнітко А. П. Система і структура категорій сучасної української мови. Проблеми теорії. – К. : ІСДО, 1993. – 344 с.
74. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч. / Г. Кириченко, С. Кириченко, А. Супрун. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008.
75. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

76. Краткая русская грамматика / Белоусов В. Н., Ковтунова И. И., Кручинина И. Н. и др.; Под ред. Шведовой Н. Ю. и Лопатина В. В. – М. : Рус. яз., 1989. – 639 с.
77. Маслов Ю. С. Введение в языкознание.– 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Высш. школа, 1987. – 272 с.
78. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка. – М. : Просвещение, 1981. – 254 с.
79. Порівняльна грамати́ка української і російської мов: Підручник для педагогічних інститутів. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Рад. школа, 1961. – 268 с.
80. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 1–2. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.
81. Практикум по изучению русского языка в сопоставлении с украинским/ Сост. Л. И. Галузинская, Н. Ф. Сазонова. – К. :УМК ВО, 1991. – 44 с.
82. Русанівський В. Структура українського дієслова. – К. : Наук. думка, 1971. – 316 с.
83. Сборник упражнений по современному русскому языку / Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. И. – 3-е изд, перераб. – М. : Высш. школа, 1987. – 320 с.
84. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
85. Современный русский язык : Учебник / Белошапкова В. А., Земская Е. А., Милославский И. Г., Панов М. В.; Под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высш. школа, 1981. – 560 с.
86. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Отв. ред. Н. Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 2003. – 534 с.
87. Сучасна українська літературна мова: Збірник вправ / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – К. : Вища школа, 1995. – 284 с.
88. Фомина Л. Ф. Порівняльна грамати́ка української та російської мов. Морфологія : конспект лекцій. – Одеса : «Одеський національний університет», 2013. – 85 с.
89. Цыганенко Г. П. Морфология современного русского языка. Введение. Именные части речи : Лекционный курс. – Донецк : Каштан, 2005. – 344 с.
90. Чеснокова Л. Д. Русский язык. Трудные случаи морфологического разбора: Учеб.пособие для студентов-филологов. – М. : Высш. школа, 1991. – 192 с.
91. Шведова Л. Н. Трудные случаи функционирования видов русского глагола (к проблеме конкуренции видов). – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 109 с.
92. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
93. Ющук И. Ф. Я выучу украинский язык: Фонетика. Лексика. Словообразование. Морфология. Украинская литература до 1917 года: Учебное пособие. – К. : Рад. школа, 1991. – 288 с

115. Александрова Н. Некоторые вопросы логики, методологии и философии языка / Н. Александрова // Вопросы языкознания. – 1985. – № 6. – С. 47–60.
116. Алпатов В. М. «Грамматика Пор-Рояля» и современная лингвистика / В. Алпатов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 57–69.
117. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1966. – 178 с.
118. Арутюнова Н. Д. Лингвистическая философия / Н. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Наука, 1990. – 120 с.
119. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
120. Болотов В. И., Потемня А. А. и когнитивная лингвистика / В. И. Болотов, А. А. Потемня // Вопросы языкознания. – 2008. – № 2. – С. 82–97.
121. Брендалль В. Структурная лингвистика // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – С. 94–101.
122. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия / Й. Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–125.
123. Денн М. Имяславие и его философские пророки: от субститута глоссолатии к обоснованию временности / М. Денн // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 93–105.
124. Диброва К. Ю., Ступин Л. П. О теоретических взглядах Л. Блумфилда / К. Диброва // Вопросы языкознания. – 1990. – № 1. – С. 138–149.
125. Дротянко Л. Г. Філософські ідеї мовознавства / Л. Дротянко. – К. : НАУ, 2002. – 514 с.
126. Ермишин О. Т. «Лекции по античной философии» П. А. Флоренского / О. Ермишин // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 119–123.
127. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства / О. Жаборюк // Мовознавство. – 2006. – № 1. – С. 39–44.
128. Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику / Л. Засорина. – М. : Высшая школа, 1974. – 319 с.
129. Кернер Э. Ф. Вильгельм фон Гумбольдт и этнолингвистика в Северной Америке. От Боаса (1894) до Хаймса (1961) / Э. Кернер // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 105–114.
130. Кнабе Г. С. Витгенштейн и Гуссерль / Г. С. Кнабе // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 56–62.
131. Кузнецов В. Г. Женевская лингвистическая школа: от Соссюра к функционализму / В. Кузнецов. – М. : Едиториал, 2003. – 134 с.
132. Кузнецов В. Г. Учение Ф. де Соссюра в свете соссурологии / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2006. – № 5. – С. 106–118.
133. Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и женевская школа: от «языка» к

- «речи» / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2007. – № 6. – С. 97–116.
134. Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и А. Саше. Место работы А. Саше «Программа и методы теоретической лингвистики» в истории языкознания / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2006. – № 3. – С. 18–32.
135. Кузнецов В. Г. Луи Ельмслев: раннее научное творчество / В. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 2009. – № 1. – С. 118–126.
136. Лекторский В. А. Л. Витгенштейн и некоторые традиции отечественной мысли / В. Лекторский // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 23–29.
137. Лекторский В. А. Немецкая философия и российская гуманитарная мысль: С. Л. Рубинштейн и Г. Г. Шлет / В. Лекторский // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 129–140.
138. Лосев А. Ф. Имяславие и платонизм / А. Лосев // Вопросы философии. – 2002. – № 9. – С. 105–130.
139. Лосев А. Ф. К вопросу о применении теории отражения в логике / А. Лосев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 138–144.
140. Лосев А. Ф. Основной принцип мышления и вытекающие из него логические законы мышления / А. Лосев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 144–153.
141. Матезиус В. Куда мы пришли в языкознании // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Учпедгиз, 1965. – Ч. 2. – С. 141–146.
142. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 2–3. – С. 3–11.
143. Михалев С. В. О соотношении науки и философии в мировоззрении П. А. Флоренского // С. Михалев // Вопросы философии. – 1999. – № 5. – С. 15–157.
144. Оезер Э. Мозг, язык и мир / Э. Оезер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 80–85.
145. Перебийніс В. С. На шляху до пізнання таємниць мови / В. Перебийніс. – К.: Світ, 1965. – 230 с.
146. Перебийніс В. С. Напрямки і школи в сучасній структурній лінгвістиці // Проблеми та методи структурної лінгвістики. – К.: Світ, 1969. – Вип. 2. – С. 5–25.
147. Перебийніс В. С. Розвиток структурно-математичної лінгвістики на Україні / В. перебийніс // Мовознавство на Україні за 50 років. – К.: Світ, 1967. – 120 с.
148. Перебийніс В. С. Теоретичні та прикладні проблеми структурної лінгвістики / В. Перебийніс // Мовознавство. – 1981. – № 4. – 23–42 с.
149. Петров В. В. Идеи современной феноменологии и герменевтики в лингвистическом представлении знаний / В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 102–110.
150. Пигалев А. И. Рене Жерар и Мартин Хайдеггер: о смысле «преодоление метафизики» / А. Пигалев // Вопросы философии. – 2001. –

№ 10. – С. 152–169.

151. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. Фон Гумбольдта и постгумбольдтианство / О. Радченко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 11–23.

152. Радченко О. А. Лингвофилософский неоромантизм Й. Л. Вайсгербера / О. Радченко // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 107–114.

153. Резниченко А. И. Категория Имени и опыты Онтологии: Булгаков, Флоровский, Лосев / А. Резниченко // Вопросы философии. – 2004. – № 8. – С. 134–145.

154. Руднев В. П. Витгенштейн и XX век / В. Руднев // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 37–42.

155. Ситнеченко Л. Першоджерела комунікативної філософії / Л. Ситнеченко. – К. : Либідь, 1996. – 759 с.

156. Смирнова Е. Д. Логика и «строительные леса» мира. Необычный мир трактата Л. Витгенштейна / Е. Смирнова // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 62–68.

157. Сокулер З. А. «Жизнь и мир суть одно»: философия, логика и этика в «Логико-философском трактате» / З. Сокулер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 68–75.

158. Соссюр Фердинанд де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр. – К. : Основа. – 1997. – 324 с.

159. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч. 2. – С. 123–141.

160. Троицкий В. П. О логических исследованиях А.Ф. Лосева / В. П. Троицкий // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 134–138.

161. Флоренский П. А. Личность Сократа и лицо Сократа / П. Флоренский // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 123–132.

162. Франчук В. Ю. А. А. Потебня и славянская филология / В. Франчук // Вопросы языкознания. – 1992. – № 4. – С. 123–131.

163. Фриз Ч. Значение и лингвистический анализ // Новое в лингвистике. – М. : Наука, 1962. – Вып. 2. – С. 98–117.

164. Халлер Р. Витгенштейн и модерн / Р. Халлер // Вопросы философии. – 1998. – № 5. – С. 29–37.

165. Хоружий С. С. Творчество О. Павла Флоренского и наши дни / С. С. Хоружий // Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С. 170–177.

166. Хэррис З. С. Метод в структурной лингвистике (Раздел: методологические предпосылки) // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч. 2. – С. 209–228.

167. Шаумян С. К. Насущные задачи структурной лингвистики // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – 4.2. – С. 458–467.

168. Шлет Г. Г. Знак – значение как отношение sui generis его система (глава из рукописи) / Г. Шлет // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 79–93.

169. Щедрина Т. Г. Коммуникативное пространство философского сообщества (опыт реконструкции философского архива Густава Шпета) / Т. Щедрина // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 106–119.

170. Щедрина Т. Г. У истоков русской семиотики и структурализма (исследование семейного архива Густава Шпета) / Т. Щедрина // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 75–79.

171. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. Щерба // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Наука, 1965. – Ч.2. – С. 316–373.

Довідкова література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 688 с.

2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

3. Русский язык: Энциклопедия / Гл. ред. Ю. Н. Караулов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – 703 с.

4. Українська мова: Енциклопедія / Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К. : Видавництво «Українська мова» ім. М. П. Бажана, 2004. – 833 с.

5. Микитин М. Л., Романченко А. П. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Практикум. – Одеса : Астропринт, 2005. – 189 с.

Лекція 1

Тема. Мова, модуси її існування і функція

План

1. Модуси мови.
2. Функції мови.

Література:

Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 7–33.

2. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия / Й. Л. Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–124.

3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – С. 20–22.

3. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 4–10.

4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 472.

5. Українська мова: Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка, М. П. Зяблюка та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 346–347, 777–778.

Слово «мова» в мовленні сучасних людей має широкий спектр значень. Воно охоплює людську мову, мову природи, мистецтва, жестів, науки, або метамову. Інколи можна почути про мову очей, рук, парфумів, мову закоханих, мову квітів та символів. У цих випадках слово «мова» вживається у переносному значенні. Первісним і основним його змістом є природна людська мова – засіб щоденного спілкування людей.

Поняття «мова» є загальним і водночас слугує реальним фоном для виявлення різних «образів мови» в науці і закономірностей їх зміни у ХХ ст. (академік Ю. Степанов).

Мова – 1) людська мова взагалі, мова як певний клас знакових систем; 2) етнічна, мова – конкретна реально існуюча знакова система, що використовуються в певному соціумі, в певний час і на певній території.

Мова в першому значенні є абстрактним уявленням про єдину людську мову, в якій зосереджені універсальні ознаки всіх конкретних мов. Конкретні мови є численними реалізаціями властивостей мови взагалі. На цю знакову систему накладені обмеження, пов'язані з її функціями і субстанціональним матеріалом.

Модуси мови

Мова в значенні найважливішого засобу людського спілкування має різні модуси свого існування. Швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр виділив два модуси існування явищ мови: власне мову – потенційну систему об'єктивно існуючих, соціально закріплених знаків, які співвідносяться поняттєвий зміст і типове звучання, а також систему правил їх сполучуваності й уживання, і мовлення – конкретну реалізацію одиниць і категорій мови; говоріння, яке може плин у часі й звукову, писемну або внутрішню форму вияву. Під мовленням розуміють як власне процес говоріння (писання, обдумування), так і його результати (дискурси, тексти, їхні частини тощо), які фіксуються пам'яттю або на письмі. Мова і мовлення утворюють єдиний феномен людської мови. Мовлення є реалізацією мовного коду; воно вводить мову в контекст уживання. Ці два поняття нерозривні.

Поняття мови і мовлення виявилися найважливішими поняттями лінгвістики протягом першої половини ХХ ст. Однак рух гуманітарної думки другої половини ХХ–початку ХХІ ст. засвідчив, що категорії мови і мовлення є недостатнім для розуміння сутності мови як найважливішого засобу людського спілкування. Саме тоді було виокремлено таке важливе питання як комунікація – незамінна основа свідомості людей, пізнання, суспільного буття загалом тощо. Людина не може існувати поза комунікацією, бо її сутність виявляється у спілкуванні з подібними собі. І в цьому аспекті

людину розглядають як продукт і результат її спілкування з іншими людьми, тобто як інтер-суб'єктивне створіння.

Одним із найперспективніших і динамічних розділів у психології є психологія міжособистісного спілкування. У філософії активно стверджується думка, що комунікація – універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. Жодна суспільна загальнозначуща справа неможлива поза її колективним визнанням, тобто поза суспільною легітимізацією. На думку багатьох філософів, відбувається зародження комунікативної етики, політики, теорії та практики господарства, суспільства і навіть комунікативної філософії.

У мовознавстві жоден опис мови не може вважатися завершеним, якщо він не містить певних аспектів мовної діяльності, яка реалізується за допомогою цієї мови. В межах системно-структурної парадигми, закладеної працями Ф. де Соссюра, що значною мірою ізолювала вивчення мови від учасників спілкування та умов її функціонування, ці проблеми не могли бути вирішені. Виникла потреба розширення меж досліджень переходу від внутрішньо системного аналізу до вивчення мови у зв'язку з її носіями, середовищем функціонування.

Отже, поряд із звичайним для лінгвістики ХХ ст. двома соссюрівськими виявами мови – мовою і мисленням, існує третій – комунікація, яка має свої одиниці й категорії: дискурс, мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт

Класифікаційною одиницею наукового знання є проблемна ситуація, найважливіші чинники якої – розуміння сутності й природи досліджуваного об'єкта, його внутрішньої організації, зовнішніх зв'язків, а також відповідні цьому розумінню підходи дослідження. Основною ознакою проблемної ситуації в лінгвістиці другої половини ХХ – початку ХХІ ст. вважають динамізацію мови як об'єкта дослідження та антропоцентричне її сприйняття й вивчення. Рух ідей у межах кожної проблемної ситуації насамперед пов'язаний із динамікою розуміння сутності й природи об'єкта дослідження. Є всі підстави стверджувати про певний паралелізм загальноосвітніх напрямку розвитку лінгвістичних ідей і розвитку лінгвофілософської думки.

Наприкінці 50-х – у середині 70-х років ХХ ст. у філософії відбувся помітний поворот до вивчення живих мов, підвалини якого були закладені ще в працях Б. Рассела 20–40-х років ХХ ст., учених Віденського філософського гуртка, а також Л. Вітгенштайна, Дж. Е. Мура, А. Айєра та ін. Він мав своїм наслідком зростання уваги філософів до фактів уживання мови в різних контекстах, прагматик мовлення тощо. Саме цей лінгвістично орієнтований напрям аналітичних досліджень отримав назву лінгвістичної філософії і багатьма лінгвістами ототожнюється з філософією мови загалом.

Водночас у надрах аналітичної філософії визрівають ідеї поєднання вивчення механізмів живої природної мови із когнітивними аспектами людини що розмовляє, носія конкретних мовних картин світу, зафіксованих у багатовіковій історії розвитку конкретних ідіоетнічних мов. Уже на початку 80-х років ХХ ст. вчені стверджували що в межах аналітичної філософії

набирає силу тенденція руху думки від філософії мови до філософії свідомості. На передній план лінгвофілософських досліджень виходять проблеми вивчення «чужої свідомості», природи інденціональних станів, конвенціональних основ значення і спілкування, ситуації і установок, фактів, раціональної теорії аргументації та рішень тощо.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років зароджується, а в середині 90-х років ХХ ст. починає домінувати комунікативна парадигма, котра, на думку деяких філософів, репрезентує методологічний поворот від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації. Ідеї філософії комунікації були закладання в практичній філософії, презентованій працями К. О. Апеля, Ю. Габермаса, Д. Бьолера та ін. Саме в комунікації як дискурсі, де виявляються практичний розум людини, індивіди можуть спільно обговорювати, обґрунтовувати різноманітні норми та цінності співжиття, досягати взаєморозуміння. Отже, мовленнєво-комунікативна діяльність є конститутивною і щодо цілераціональної діяльності, і щодо пізнання об'єктивного світу. Одним із головних завдань філософії є дослідження «універсальної парадигми», тобто глибинних умов можливості мовного спілкування, виявлення загальних норм, що формують підвалини комунікативних практик.

У 60–70-х роках ХХ ст. вчені звернулися до прагматичних чинників уживання мови. Лінгвістична парадигма керується принципами динамічного підходу до мови, методологічною основою якого є ідея діяльності; розглядає питання, пов'язані з динамічною теорією тексту, зародженням дискурсивного аналізу і теорії дискурсу загалом, комунікативним синтаксисом, теорією й типологією мовлення, теорією функціональних стилів, соціо- і психо-лінгвістикою та іншими напрямками досліджень. Сама ж лінгвістична парадигма охоплює комплекс проблем, пов'язаних із суб'єктом і адресатом мовлення, співвідношеннями між учасниками спілкування, специфікою каналів комунікації, зворотні зв'язком та іншими аспектами міжособистісного, групового і масового спілкування.

Паралельно з розвитком прагмалінгвістики зароджувалися ідеї когнітивного підходу до вивчення мови, який став домінуючим у науці про мову на початку 80-х років ХХ ст. Когнітивна лінгвістика вивчає проблеми мови як загального когнітивного механізму репрезентації та трансформування найрізноманітнішої інформації з використанням специфічних знаків. При цьому функціонування мови розглядалося як різновид когнітивної діяльності. Когнітивна лінгвістика тісно пов'язана з когнітивною психологією, теорією штучного інтелекту, породження і сприйняття мовлення, а також із різними типами семантик та граматик, семіотикою та іншими науковими напрямками.

Деякі дослідники вважають, що в діахронному аспекті комунікативна функція передреує не лише когнітивній, а й власне символічній як усвідомленому обміну знаковими системами у людському суспільстві. З синхронної точки зору, символічна функція мови є основою комунікації; мовні символи виконують комунікативну й когнітивну функції.

Із середини 80-х ХХ ст. спостерігалось посилення впливу принципів і методів функціонально-комунікативних досліджень на теоретичні засади лінгвокогнітивізму, з яким пов'язувався деструктивний переворот. У когнітивістиці були започатковані дослідження роді особистісних знань про реальні або уявні ситуації в процесі породження чи розуміння мовлення. Вони спиралися на концепцію, згідно якої люди, слухаючи або читаючи дискурс, не лише конструюють його смисл у вигляді бази тексту, а й створюють або здобувають із пам'яті модель, яка репрезентує те, що вони думають стосовно ситуації, якій присвячено дискурс. Ця ідея поглиблено опрацьовувалась вченими в 90-х роках ХХ ст. Виникло поняття «друга когнітивна революція», пов'язане з дискурсивним переворотом, а когнітивна теорія дискурсу сприймалася як можлива модель опису ментально опрацьованого інформаційного простору людського спілкування загалом.

Інтерпретативний аналіз дискурсу допоміг подолати обмеженість «чистого» когнітивного підходу до мови і претендував на роль «когнітивного інструмента» вивчення живої комунікації особистостей. Він розглядає не лише індивідуально-психологічні, а й соціальні чинники комунікації як організаційної діяльності, взаємодії, враховує когнітивні чинники установок, пам'яті, емоцій, знань, вірувань, оцінок тощо.

Дослідження останніх років засвідчують, що багато хто з учених надає перевагу комунікативній функції. На їх думку, комунікація є і функцією, і субстанцією мови, оскільки призначення самої системи засобів мови є комунікацією. Комунікативний аспект мови — єдиний у кінцевому підсумку аспект розгляду мови, його суттєва й універсальна характеристика, яка поряд з основною функцією набуває властивостей внутрішнього і зовнішнього характеру. З урахуванням дискурсивного перевороту у лінгвістиці співвідношення функцій мови виглядають таким чином:

Функції мови

Про те, що мова є явищем суспільним, засвідчують її функції. Так, основними функціями мови є комунікативна і мислетворча, які мають виразний соціальний характер.

Комунікативна функція (від лат. *communicatio* «спілкування») – функція спілкування. Мова й створена для того, щоб спілкуватися, а спілкування можливе лише в суспільстві. Щоправда, існують й інші комунікативні засоби, наприклад, жести й міміка. У мовознавстві навіть існує думка, що спочатку люди спілкувалися за допомогою жестів і міміки і лише згодом –

звуковою мовою. Як доказ комунікативної придатності жестів та міміки можна навести пантоміму. У театрі пантоміми та балетному спектаклі, де пантоміма відіграє значну роль, глядачам цілком зрозумілі "діалоги" дійових осіб і всі колізії подій. Однак у звичайному людському спілкуванні жести й міміка є лише допоміжними супровідними щодо звукової мови засобами. Допоміжними засобами спілкування можна якоюсь мірою назвати музику й живопис, проте якими б досконалыми вони не були, замінити мови не можуть. У кожної людини музика й живопис викликають свої враження, почуття, думки. А от спілкуючись за допомогою мови, всі люди приблизно однаково розуміють висловлене. Тому-то мову вважають найважливішим засобом людського спілкування. До того ж комунікативну функцію виконує не тільки звукове мовлення, а й написані чи надруковані тексти.

Мислетворча функція мови – функція формування й формулювання думки. Мислення (думка) не тільки виражається словом, але й здійснюється в ньому. Не випадково один із найвидатніших мовознавців ХІХ ст. Гумбольдт назвав мову «органом, який творить думку». Яка ж із названих двох функцій є головнішою? Одні вчені вважають, що найголовнішою функцією є комунікативна, інші – функція мислення. Обидві ці функції дуже тісно пов'язані між собою: для того, щоб спілкуватися, потрібно мислити й уміти передавати свої думки за допомогою мовних засобів.

Усі інші функції мови, про які йдеться в мовознавчій літературі, похідні від головних, вони є ніби уточненням, детальнішою видовою класифікацією їх. Так, з комунікативною функцією пов'язані такі конкретні функції: фатична (від гр. *phatos* «розказане»), тобто контактоустановлювальна; репрезентативна (від фр. *representation* «представництво») – функція позначення світу речей; емотивна – функція вираження почуттів, емоцій; експресивна (від лат. *expressio* "вираження") – функція самовираження, створення образу мовця, автора; волюнтативна (від лат. *voluntas* "воля") – функція волевиявлення; прагматична (від гр. *pragma* "дія") – функція, що вказує на ставлення мовця до висловленого; естетична (від гр. *aistetikos* "такий, що стосується чуттєвого сприйняття") – функція вираження прекрасного, виховання естетичного смаку; метамовна (від гр. *meta* "після, за, між"; у сучасній термінології вживається для позначення таких систем, які використовують для дослідження чи опису інших систем) – функція використання мови для опису іншої мови, тобто спеціальної наукової мови (метамова фізики, хімії, кібернетики, логіки тощо).

Із мислетворчою функцією пов'язані когнітивна (від лат. *cognitus* «знання, пізнання»), або гносеологічна (від гр. *gnosis* «знання, пізнання»), тобто пізнавальна, й акумулятивна (від лат. *accumulatio* «нагромадження») функції. Мислячи з допомогою мови, людина пізнає навколишній світ, нагромаджує (акумулює) знання про нього. Мова зберігає всі інтелектуальні здобутки попередніх поколінь, фіксує досвід предків. Так, зокрема, у словнику відображено результати розумової діяльності людства, класифіковано і систематизовано весь навколишній світ. Мова навіть часто підказує людині,

як чинити в тому чи іншому випадку, що, наприклад, засвідчують усталені мовні звороти - фразеологізми: Не знаючи броду, не лізь у воду; Сім раз відмір, один відріж тощо. Засвоюючи мову, людина засвоює знання про світ, що значно скорочує і спрощує шлях пізнання, оберігає людину від зайвих помилок.

Деякі часткові функції, наприклад, інформативна, або референтна (від лат. *referens* «такий, що повідомляє»), пов'язані з обома головними. Інформація спершу осмислюється (формується і формулюється), а відтак передається.

Усі функції, як правило, реалізуються не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях, бо кожне висловлювання здебільшого є багатофункціональним. У кінцевому результаті всі функції працюють на комунікацію, і в цьому сенсі комунікативну функцію якоюсь мірою можна вважати провідною.[2]

Лекція 2

Тема. Гумбольдтіанство як вияв антропоцентричного підходу до мови

План

1. Формування лінгвістичної концепції Вільгельма фон Гумбольдта.
2. Вплив вчення Іммануїла Канта на праці Вільгельма фон Гумбольдта.
3. Суть «вчення про науку».
4. Концепція Бенджаміна Уорфа та їх зміст.
5. Діалектичний підхід до мовних явищ.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 34–58.
2. Гумбольдт В. Фон. Избранные труды по языкознанию / В. Фон Гумбольдт; пер. с нем. яз. под ред. и с предисл. Г. В. Рамишвили. – Москва : Прогресс, 1984. – 398 с.
3. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В.фон Гумбольдта и постгумбольдтианство / О. А. Радченко // Вопросы языкознания. – 2001. – №3. – С. 122–125.
4. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 12–25.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 109–110, 501–504.

Лінгвістична концепція Вільгельма фон Гумбольдта формувалася під впливом німецької філософії кінця XVIII – першої половини XIX ст. – ідей Іммануїла Канта, Йоганна Фіхте, Фрідріха Шеллінга, Георга Гегеля. 55 Передусім ідеться про притаманний В. фон Гумбольдту діалектичний підхід до мовних явищ як всеосяжний і різнобічний погляд на мову в аналізі, розкритті й потрактуванні її глибинної сутності, адже у працях представників класичної німецької філософії діалектика, набувши розвитку на

ідеалістичному ґрунті, стала універсальним методом пізнання. Так, на підставі розкриття ідеалістичною філософією діалектичної структури мислення, яке вважалося першоосною буття, Гумбольдт виявляє одну з найважливіших проблем теоретичного мовознавства – зв'язку мови і мислення.

Під впливом вчення **Іммануїла Канта (1724–1804)** про антиномії чистого розуму Гумбольдт намагається з'ясувати діалектичну природу мови, яка становить сутність як явища, що розвивається в часі й просторі. Як зазначає Л. Іванова, на визнання В. фон Гумбольдтом діалектичного характеру мовних процесів великий вплив справив Фіхте, який розвинув «діалектичне сприйняття процесу діяльності». Отже, гумбольдтівська концепція про те, що мова є продуктом діяльності людини і водночас самою діяльністю, зароджується на ґрунті ідеалістичної філософії.

Ідеї суб'єктивного ідеалізму Йоганна Готтліба Фіхте (1762–1814) про пізнавальну діяльність суб'єкта як антитетичну взаємодію суб'єкта і об'єкта, можливості вирішення протиріч між ними в синтезі протилежностей, що не знищуючи, а обмежуючи одна одну зберігають єдність, віддзеркалилися в гумбольдтівському постулаті про суб'єктивно-об'єктивний характер людської мови. Адже В. фон Гумбольдт як науковець вважає, що по відношенню до пізнаваного мова виявляється суб'єктивною, а по відношенню до людини – об'єктивною. Тричленний метод Й. Фіхте – теза, антитеза, синтез – був критично екстрапольований Фрідріхом Вільгельмом Йозефом фон Шеллінгом (1775–1854) із суб'єктивного ідеалізму на натурфілософію, що наскрізно просякнуло її ідеєю динамізму. Шеллінгова думка про те, що в природі діють роздвоєні, реально протилежні принципи, котрі, поєднуючись в одному тілі, надають йому характеру динамічної полярності, була перенесена В. фон Гумбольдтом на мову, яку він розглядає як живий організм, що, перебуваючи в постійному розвитку, поєднує та приборкує в собі полярні протилежності. Учення В. фон Гумбольдта про духовне начало мови, про те, що мова є виявленням «духу народу», генетично пов'язане з творчим засвоєнням абсолютної ідеї «феноменології духу» (1807) Георга Гегеля (1770–1831).

Гегелівська діалектика, що є вченням про протиріччя як життєву силу всього сущого, знайшла своє втілення у трактуванні В. фон Гумбольдтом мови як матеріально-духовної енергетичної системи, органічного, природного цілого, яке не можна розподіляти на механічно поєднані частини: «Як безпосередня еманация органічної сутності в її 56 чуттєвій і духовній значущості мова розділяє природу всього органічного, де одне проявляється через інше, загальне в частковому і де завдяки всюдисущій силі силі утворюється ціле. Сутність мови безперервно повторюється і концентрично проявляється в ній самій; уже в простому реченні, оскільки воно засноване на граматичній формі, видно її завершену єдність і, оскільки поєднання найпростіших понять спонукає до дії всю тканину категорій мислення, – де позитивне тягне за собою негативне, частина – ціле, одиничне – множинне, наслідок – причину,

випадкове – необхідне, відносне – абсолютне, де одна зміна простору і часу потребує іншої, де одне відчуття знаходить відгук в іншому, близькому відчутті, – то, щойно досягається ясність і визначеність висловлення найпростішого поєднання думок, а також відповідне буяння слів, цілісність мови очевидна. Кожне висловлювання бере участь у формуванні ще не висловленого чи його підготовлює». У розумінні В. фон Гумбольдта енергетичний потенціал мови, маючи природне походження, є сукупною енергією народу, його продуктивною силою, яка творить історію та культуру нації.

Очевидно, що у своєму науково-філософському підході до мови В. фон Гумбольдт як учений спирається на категорії гегелівської діалектики, які також виділив П. Копнін, а саме: причина і наслідок, ймовірність і дійсність, тотожність і відмінність, зміст і форма, матерія і форма, випадковість і необхідність, свобода і необхідність, абстрактне і конкретне, логічне й історичне і т. д. У діалектичному підході до мовних явищ, поєднавши суб'єктивізм Й. Фіхте з натурфілософією Ф. Шеллінга та феноменологією духу Г. Гегеля, В. фон Гумбольдт генерує концепцію мови як складний синтез внутрішньої і зовнішньої форми. Він стверджує, що синтез зовнішньої і внутрішньої мовної форми «поєднує щось таке, що не містилося в жодній з поєднаних частин як таких», і цей процес завершується лише тоді, «коли вся будова звукової форми міцно й миттєво зливається з внутрішнім формоутворенням», при цьому, як наголошує вчений, справжній «синтез виникає з одухотвореності, яка притаманна лише вищій енергійній силі». Отже, філософія мови, яку створив В. фон Гумбольдт, закладаючи основи теоретичного мовознавства, генетично пов'язана з німецькою класичною філософією.

Маємо зауважити, що і саме усвідомлення мислителем необхідності створення лінгвістичної теорії як окремої галузі наукового знання, яке має спиратися на глибоке філософське обґрунтування, постає не без впливу ідей німецького ідеалізму, насамперед комплексу праць Й. Фіхте, об'єднаних назвою «Науковчення» (1794–1813), де філософія німецького мислителя постає як «вчення про науку». Суть цього вчення полягає в тому, що для Й. Фіхте будь-яка спеціальна наука як певна система логічних понять сягає єдиного для неї основного 57 положення, яке, проте, ще не є безумовним і не обґрунтовується цією наукою, а завдання філософії як «науки про науку» полягає в тому, щоб визначити основоположні засади усякого знання, що мають бути безумовними та єдиними для всіх наук. З іншого боку, В. фон Гумбольдт продовжує ідеї Йоганна Готфріда Гердера (1744–1803), який заклав нову теорію мови. Й. Гердер вважав, що душа людини бере початок від духу – живої активної сили природи. У зв'язку з цим філософ особливу увагу приділяв чуттєвому сприйняттю, стверджуючи, що в результаті зовнішнього сприйняття предметів у душі людини народжується образ. Цей образ і думка відрізняються від реального предмета чи явища, які людина сприймає органами чуття. У такий спосіб душа утворює свої поняття, а мова

виступає духовним засобом утворення ідей. Розуміючи мову не як звукове чи буквене вираження думки, а як певне віддзеркалення духовного начала світу, Й. Гердер стверджує, що духом людини безпосередньо сприймаються ідеї – думки, слова ж є лише згадкою про них. Свідомість німецький романтик вважає якістю людини, а мову – її витвором. Плідно поєднавши гегелівське розуміння категорій як носіїв думки з ідеями Й. Гердера, В. фон Гумбольдт створює власну концепцію взаємодії духу і мови. Як зазначає А. Горулько, провідним у філософській антропології В. фон Гумбольдта виступає дещо таке, що належить водночас і духу людства, і мові, поняття ж «дух» засвідчено переважно в мовознавчих працях ученого. Спираючись на це поняття, він пояснює відмінності мов різних народів світу, використання конкретної мови, мовлення, письма тощо. Мислення народу в гумбольдтівській філософсько-лінгвістичній концепції формулюється на підставі категорій, які дає мова. Мова є діяльністю духу й силою, що примушує дух діяти. Звертаючись до думки В. фон Гумбольдта про те, що мова є продуктом діяльності й самою діяльністю, В. Манакін стверджує, що і понині практично не існує чітких пояснень енергетичної властивості мови, яку видатний німецький мовознавець вважав незаперечною. Переважна частина науковців цю тезу трактує відносно мовної чи мовленнєвої діяльності взагалі, а латинське уточнення *Energia* пояснюється як наукова метафора. Проте дослідник знаходить у працях Вільгельма фон Гумбольдта, окрім трактування духу як прояву психоенергетичної субстанції, чимало підтверджень глибоко усвідомленого сприйняття людської мови не тільки як «духу», а власне як енергії у вимірах соціального та індивідуального підсвідомого. Ось одне з них: «... мова цілком залежить від несвідомої енергії, яка приводить в дію людську індивідуальність». Більше того, В. фон Гумбольдт убачав безпосередню зумовленість рівня розвитку мови її гармонійності ступенем «потужності синтезу» акту діяльності духу як «енергетичного стимулятора» мови і загального ладу мови. У цьому аспекті вчений вважав найбільш досконалим санскрит і стверджував: «Санскрит серед усіх нам відомих мов виявляється найбільш давньою, яка має справжню будову граматичних форм, причому в такій повноті та довершеності єдиного цілого, що в цьому плані пізніше було додано лише дуже мало».

На підставі цих ідей Гумбольдта виникає у 1930-х рр. **концепція Бенджаміна Уорфа**, згідно з якою структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності, вона увійшла в науковий обіг як «гіпотеза Сепіра-Уорфа». У рамках цієї теорії Едвард Сепір стверджував, що кожна мова структурує світ в особливий спосіб для того, хто говорить нею, і для того, щоб вивчити незнайому мову, необхідно вступити в нову сферу мислення. Випереджаючи американських учених, О. Потебня у статті «Мова і народність» (опубл. 1895) вказує на те, що є мови, придатні для висловлення певних тем, думок і почуттів, але неспроможні формулювати інші, тому навіть християнство різниться у своїх формах і в кожного народу

узгоджується з його мовою. Так, на думку українського вченого, є не тільки християнство східне і західне, але й російське, польське, німецьке і навіть німецькі християнства. Теорія В. фон Гумбольдта спричиняє кардинальні зміни в мовознавчій науці. Обстоюючи це твердження, В. Манакін зазначає, що мовознавство до Вільгельма фон Гумбольдта накопичує матеріал про мови світу і розглядає мову як заданий (фіксований і усталений) засіб комунікації, а мовознавство після В. фон Гумбольдта розглядає мову як творчий феномен свідомості, основний засіб самовираження людини, мови народів світу стають чи не найголовнішим джерелом встановлення генетичної правди людства і пізнання скарбу національної людської свідомості – духу різних народів. Одним із ключових понять у філософії мови В. фон Гумбольдта виступає категорія «народного духу». Стверджуючи, що «мова й духовні сили розвиваються не окремо одне від одного і не послідовно одне за одним», а є виявом внутрішньо єдиного і нерозривного процесу мислення, німецький учений встановлює тотожність між поняттями «дух народу» і «мова народу». Він пише: «Мова є нібито зовнішнім виявом духу народів: мова народу – це його дух і дух народу – це його мова». Дефініція «народного духу» включає визначення, які допомагають з'ясувати якісні характеристики цього поняття: «духовна сила народу», «найбільш життєве й самостійне начало», «творча самостійність», «духовне начало», «духовні особливості нації», «інтелектуальна своєрідність народу». Дух народу через мову реалізує себе насамперед «на шляхах поетичної творчості й філософських передбачень». Поняття «народний дух», на думку Л. Зубкової, у філософії Вільгельма фон Гумбольдта ототожнюється як зі сферою свідомості, так і з цариною несвідомого. Саме у взаємодії мови і духу найповніше виявляється діалектичний метод В. фон Гумбольдта, успадкований ним від класичної німецької філософії. У діалектичній взаємодії духу і мови В. фон Гумбольдт виявляє ряд закономірностей: вплив духу на мову як запліднюючого начала; відносна самостійність мови по відношенню до духу; зворотний вплив мови на дух; взаємозв'язок духовної діяльності й мови; нероздільність мови і духу, на певному етапі їх злиття і навіть тотожність. Вплив духу на мову виявляє себе у двох аспектах: 1) мова відтворює рівень потужності, спрямованої на неї духовної енергії; 2) сфера діяльності духу має різні шляхи реалізації не однаковою мірою орієнтовані на мову, тому одні народи, сприймаючи в особливий спосіб природу символів, йдуть шляхом зосереджених роздумів, а інші, використовують мову більш прагматично, для досягнення взаєморозуміння в їх зовнішній діяльності, залишаючи необробленими значні ділянки мовної царини. Відмінностям мов В. фон Гумбольдт надає всесвітньо-історичного значення. Причину їх несхожості німецький учений убачає в духовній силі народів. Він встановлює пряму залежність між характером мови і характером народу. Ця думка висловлюється в різних його працях, зокрема у статті «Спроба аналізу мексиканської мови» (1821) вчений пише: «Кожна мова сукупно являє собою людський дух, оскільки кожною

мовою розмовляє певна нація і кожна з них наділена певним характером, то цей дух представлений лише з одного боку». У статті, яка так і називається «Характер мови і характер народу» (1822), ця думка знаходить своє продовження: «У мові ми завжди знаходимо сплав докорінно мовного характеру з тим, що засвоєно мовою від характеру нації». Німецький мислитель вважає, що від початку свого утворення мова відчуває на собі характерний вплив думки, світовідчуження народу, системи його світосприйняття, які надають їй неповторної своєрідності, роблять її унікальним явищем світової культури. Протиставляючи характер мови її зовнішній формі, В. фон Гумбольдт стверджує, що він криється у способі поєднання думки зі звуками, у цьому він подібний до духу, який, проникаючи в мову, одухотворює її як власне тіло. «Характер, – пише вчений, – є природний наслідок невинного впливу, який здійснює на мову духовна своєрідність нації». Судження, з якого розпочинається стаття «Характер мови і характер народу», «...різні мови за своєю суттю, за своїм впливом на пізнання і на почуття виявляються у дійсності різними світобаченнями» і до якого звертається вчений від початку своєї наукової діяльності, зокрема у статті «Про вивчення мов, або План систематичної енциклопедії усіх мов світу» (1801–1802): «різні мови – це зовсім не різні позначення однієї й тієї ж речі, а різні бачення її», закладає теоретичне підґрунтя одного з основоположних понять ряду сучасних дисциплін: етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології – «мовна картина світу» чи «мовна модель світу», яке в науковий обіг буде введено Л. Вайсгербером. Як зазначає В. Даниленко, «ідею етнічності мовного змісту Л. Вайсгербер знайшов у вченні В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови, на підставі чого він і побудував свою теорію мовної картини світу.

Л. Вайсгербер робить узагальнення, подібне до гіпотези лінгвістичної відносності американців Е. Сепіра і Б. Уорфа: мова є деміургом світу, отже, спроби людини звільнитися від контролю рідної мови завжди є марними. Усі наступні опрацювання поняття мовної картини світу так чи інакше повторюють гумбольдтівське твердження про те, що кожна мова відбиває відповідний спосіб сприйняття й організації світу, і носії різних мов сприймають світ по-різному, крізь призму рідної мови. У неогумбольдтіанстві активно розроблятиметься поняття «рідна мова». Так, Е. Сепір визначить як одну з найважливіших її функцій ідентифікаційну, адже, на його думку, мова є своєрідним потенційним символом соціальної солідарності всіх, хто говорить нею. Спираючись на гумбольдтівські концепти, Л. Вайсгербер створить концепцію рідної мови, яку кожна спільнота несе в собі як спільне надбання і внутрішньо пов'язується нею в культурно-етнічне ціле. Мовна спільнота відтворює світ за допомогою слова, і ця творчість є перманентним ідіоетнічним процесом, який становить сенс існування як конкретної рідної мови, так і мовного розмаїття загалом.

Л. Вайсгербер сформулює закон мовної спільноти, згідно з яким мова існує лише в колективі людей, для котрих вона є рідною: «Рідною для кожної

людини є мова її мовної спільноти. Ні в кого немає особисто своєї мови, ніхто не здатний існувати без рідної мови. Для правильного розуміння ролі мови в людському житті потрібне, отже, точне знання суті й можливостей рідної мови в житті мовної спільноти». У статті «Спроба аналізу мексиканської мови» В. фон Гумбольдт розкриває діалектичну природу порівняльно-історичного методу, який здатен висвітлити глибинну сутність мови і прояснити «систему ідей людства взагалі й людини, яка належить до тієї чи іншої нації, зокрема». Виходячи з діалектичного розуміння окремої мови як фрагменту сукупності всіх мов, які існують чи існували на Землі, і водночас окремої мови як цілого, яке складається зі взаємодіючих і однаковим чином цілеспрямованих частин, учений стверджує, що пояснити основи однієї мови неможливо без знання іншої. Тому будь-яке вивчення окремої мови може і повинно мати подвійну діалектичну мету: пояснювати ціле через часткове, а часткове через ціле – «пояснювати окрему мову через спільність усіх відомих, а мови взагалі – через цю б1 окрему, виправляти й розширювати з позиції цієї мови наші загальні знання про мову і класифікацію сукупності вже описаних мов, а також тлумачити характер і будову окремої мови, спираючись на природу «людини, яка говорить» взагалі». Оскільки кожна мова, за концепцією Вільгельма фон Гумбольдта, сукупно являє собою людський дух, але являє його однобічно, бо кожна мова представляє свій національний дух і характер, то цілісна загальномова панорама, на думку вченого, постає в порівнянні кількох мов, при цьому таке порівняння дає змогу більш рельєфно окреслити значення і обриси рідної мови. Такий аспект порівняльного мовознавства, за словами В. фон Гумбольдта, має «значно вплинути на ставлення до рідної мови». Німецький мислитель наполягає на тому, що завдяки своїй діалектичній сутності порівняльно-історичний метод, поєднавши вивчення граматичної будови й лексичного складу мови з аналізом екстралінгвістичних чинників, зокрема таких, як «кліматичні, хронологічні чи політичні», та історичним і філософським поглядом на мову, спроможний вирішити подвійне завдання: по-перше, з'ясувати, як зі звуків утворюються слова і зв'язне мовлення; по-друге, яким чином мова для нації стає «органом осягнення світу, виникнення й формування ідей, імпульсом для розвитку духовної діяльності людства». Сформулювавши теоретичні засади мовознавства на підставі основоположних ідей ідеалістичної діалектики німецької класичної філософії, В. фон Гумбольдт створив онтологію мови, висунувши ряд концепцій, що становлять філософію мови. Сучасні російські лінгвісти серед філософських узагальнень В. фон Гумбольдта як найбільш важливі називають три: 1) уявлення про світову мову (природну людську мову) як сутність, що саморозвивається – організм (систему); 2) уявлення про розвиток думки, згідно з яким думка з'являється з першою мовною дією й оформлюється у своїх категоріях (поняттях і уявленнях) у процесі формування продуктів мовних дій, тобто системи мови з її одиницями, класами, категоріями; 3) уявлення про причини саморуху системи мови

(мовного організму), внутрішні та зовнішні. Принциповим аспектом гумбольдтівської філософії мови як онтології було те, що вона від початку формувалася як антропоцентрична концепція, на підставі якої лінгвістика поставала як принципово гуманітарна наука «про мову в людині і про людину в мові». Гумбольдтівську антропоцентричну концепцію мови викладено насамперед у працях «Про мислення і мовлення» (1795), «План порівняльної антропології» (1795), «Про дух, притаманний людському роду» (1797), «Лацій і Еллада» (1806), «Про вплив різного характеру мов на літературу і духовний розвиток» (1821), «Характер мови і характер народу» (1822), «Про відмінність будови людських мов і її вплив на 62 духовний розвиток людства» (1830–1835), яка, між іншим, є відгуком на розвідку Гердера «Дослідження про походження мови». Антропоцентризм як загальнофілософський погляд на мову утвердиться лише в третій чверті ХХ ст., проте антропоцентрична інтенція як гуманістична тенденція в мовознавстві починає виявлятися саме в німецькій філософії кінця ХVIII ст., в ідеях представника преромантизму Йоганна Готфріда Гердера (1744–1803), зокрема в його працях «Дослідження про походження мови» (1772) та «Ідеї до філософії історії людства» (1784–1791), наступником якого, як ми вже сказали раніше, і став В. фон Гумбольдт.

Отже, розглянувши гумбольдтівську антропоцентричну концепцію мови, маємо сказати, що філософія мови, яку створив В. фон Гумбольдт, закладаючи основи теоретичного мовознавства, генетично пов'язана з німецькою ідеалістичною філософією, насамперед діалектикою, яка, розвинувшись на ідеалістичному ґрунті, стала універсальним методом пізнання.

У В. фон Гумбольдта діалектичний підхід до мовних явищ створює всеосяжний і різнобічний погляд на мову в аналізі, розкритті й потрактуванні її глибинної сутності. Завдяки діалектичному методу німецький мислитель виявляє одну з найважливіших проблем теоретичного мовознавства – зв'язок мови і мислення. На ґрунті ідеалістичної німецької філософії з'являється й основоположна для гумбольдтівської філософії думка про те, що мова є продуктом діяльності людини і водночас самою діяльністю. Розглядаючи мову діалектично як живий організм, що, перебуваючи в постійному розвитку, поєднує та приборкує в собі полярні протилежності, Гумбольдт переконує, що її не можна розподіляти на механічно поєднані частини, адже вона є природним цілим – матеріально-духовною енергетичною системою.

Лекція 3

Тема. Структуралізм у філософії мови

План

1. Поняття структура та структуралізм.
2. Історичні й методологічні основи структуралізму.
3. Празька лінгвістична школа.
4. Копенгагенський структуралізм (глосематика).

Література:

1. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян. – М. : Просвещение, 1966. – С.7–78.
2. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 58–80.
3. Брендалъ В. Структурная лингвистика // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1965. – С. 94–101.
4. Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику / Л. Н. Засорина. – М., 1974. – С. 5–157.
5. Перебийніс В. С. Напрямки і школи в сучасній структурній лінгвістиці / В. С. Перебийніс // Проблеми та методи структурної лінгвістики. – К., 1969. – №2. – С. 5–25.
6. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 15–31.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 348–350, 117–118.

Додаткова література:

- Алпатов В. М. История лингвистических учений. – М., 1998. – С. 167–209, 309–323.
2. Березин Ф. М. История лингвистических учений. – М., 1984. – С. 189–251.
 3. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичних учень. – К., 1980. – С. 131–154.
 4. Кондратов Н. А. История лингвистических учений. – М., 1979. – С. 117–162.
 5. Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание. – М., 1979. – С. 308–344.
 6. Кодухов В. И. Общее языкознание. – М., 1974. – С. 78–96.
 7. Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. 2.
 8. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. – М., 1966.
 9. Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику. – М., 1974. – С. 5–45, 82–157.
 10. Мельничук А. С. Глоссематика // Философские основы зарубежных направлений в языкознании. – М., 1977.

Поняття структура та структуралізм

У період між першою і другою світовими війнами виник новий лінгвістичний напрям, опозиційний до молодогограматизму й порівняльно-історичного мовознавства взагалі. Він отримав назву структуралізм.

Структуралізм – мовознавчий напрям, для якого характерне розуміння мови як чітко структурованої знакової системи і прагнення до суворого (наближеного до точних наук) формального її опису. Появу цього напрямку зумовили успіхи в інших галузях наукового пізнання й виникнення нових філософських течій.

У всіх науках відбулася переоцінка результатів, досягнутих на основі індуктивних методів. Фізики відкрили недоступні для безпосереднього спостереження елементи атома – електрони, протони, нейтрони. Російський учений І. П. Павлов здійснив відкриття у сфері фізіології центральної нервової системи. Виникла кібернетика, основним об'єктом дослідження якої є кібернетичні системи, що розглядаються абстрактно, незалежно від їх матеріальної природи. Усе це було досягнуто на основі дедуктивних мисленневих процедур, що позначилося на поглядах щодо значення індуктивних і дедуктивних прийомів дослідження. Показовим є висловлення німецького філософа Е. Гуссерля: індуктивна логіка уподібнена дерев'яному залізу. На переоцінку значення індуктивних і дедуктивних прийомів аналізу мала певний вплив і математизація різних галузей знання.

Методологічною основою структуралізму була філософія неопозитивізму, особливо ідеї австрійських філософів Рудольфа Карнапа (1891–1970), який опрацював теорію логічного синтаксису мови науки, Людвіга Вітгенштейна (1889–1951), котрий запропонував програму побудови штучної «ідеальної» мови, прообразом якої є мова математичної логіки, а також англійця Бертрана Рассела (1872–1970), який розвинув дедуктивно-аксіоматичну побудову логіки для логічного обґрунтування математики.

Теорія структуралізму і зразок нової методики лінгвістичного аналізу вперше були викладені наприкінці 20-х років ХХ ст. у працях представників Празької школи структуралізму. Саме вчені Празького осередку застосували термін структура у значенні «побудова». Незабаром з'явилися праці зі структурної лінгвістики в США і Данії.

Структуралізм не являв собою єдиного напрямку. Однак для всіх його напрямів спільним є: 1) твердження, що синхронне дослідження мови – головне завдання мовознавства; 2) прагнення вивчити й описати факти мови передусім як особливого явища; 3) формалізація лінгвістичного аналізу й пошуки об'єктивних методів вивчення й опису мови (спроба підвести мовознавство до рівня математичних наук); 4) структурне членування мови й поняття рівня.

Універсальний об'єкт дослідження конкретно наукового структуралізму є культура (наука, мистецтво, література, міфологія, релігія, звичаї, мода та ін.) як сукупність різноманітних знакових систем. Аналіз знакових систем дозволяє виявити глибинні пласти культури, якими неусвідомлено керується людина. Різні представники структуралізму по-своєму визначають і іменують їх: у Мішеля Фуко це глибинні рівні знання у вигляді епісистем (розумових передумов пізнання) і дискурсивних формацій (розмовних практик); у Жана Дерріда - письмо, що не піддається вираженню у чітких поняттях, але втілює принцип розрізнення, недавності прихованих минулих культур, присутніх у логоцентристській європейській культурі; у Жоржа Лакана – визначення символічне – мовні знаки, опосередковуючи психіку і долю людини, у Клода Леві-Стросса – ментальні структури, що втілюють колективне, несвідоме і виявляють єдність мислення первісної і сучасної людини. Ідеологи

структуралізму, засуджуючи традицію представлення історій, закликають до пошуку широких узагальнень, універсалій і загальних схем розумової діяльності на основі виявлення глибинних структур сучасної культури. У філософському розумінні структуралізм найбільше близький до кантіанства, не чужі йому і деякі ідеї неопозитивізму і фрейдизму.

Структуралізму притаманне тяжіння до апріоризму, до визнання наперед визначеності пізнавальної і практичної діяльності не усуненими прихованими духовними структурами. Зрозуміло, ступінь віддалення від апріоризму пропорційний ступеневі визнання дослідного походження цих структур прибічниками структуралізму. З неопозитивізмом структуралізм споріднює зосередженість на аналізі і реконструкції мови як універсального засобу пізнання, зберігання і повідомлення знань. Наліт фрейдизму можна вбачати в приписуванні духовним структурам підсвідомого характеру. Оригінальним здається прагнення структуралізму замінити суб'єкт над суб'єктними структурами в глибині культури, хоча і нагадує заміну власних імен описами (дескрипціями) в логічному позитивізмі.

Історичні й методологічні основи структуралізму

У період між першою і другою світовими війнами виник новий лінгвістичний напрям, опозиційний до молодограматизму й порівняльно-історичного мовознавства взагалі. Він отримав назву структуралізм.

Структуралізм – мовознавчий напрям, для якого характерне розуміння мови як чітко структурованої знакової системи і прагнення до суворого (наближеного до точних наук) формального її опису. Появу цього напрямку зумовили успіхи в інших галузях наукового пізнання й виникнення нових філософських течій.

У всіх науках відбулася переоцінка результатів, досягнутих на основі індуктивних методів. Фізики відкрили недоступні для безпосереднього спостереження елементи атома – електрони, протони, нейтрони. Російський учений І. П. Павлов здійснив відкриття у сфері фізіології центральної нервової системи. Виникла кібернетика, основним об'єктом дослідження якої є кібернетичні системи, що розглядаються абстрактно, незалежно від їх матеріальної природи. Усе це було досягнуто на основі дедуктивних мисленневих процедур, що позначилося на поглядах щодо значення індуктивних і дедуктивних прийомів дослідження. Показовим є висловлення німецького філософа Е. Гуссерля: індуктивна логіка уподібнена дерев'яному залізу. На переоцінку значення індуктивних і дедуктивних прийомів аналізу мала певний вплив і математизація різних галузей знання.

Методологічною основою структуралізму була філософія неопозитивізму, особливо ідеї австрійських філософів Рудольфа Карнапа (1891–1970), який опрацьовував теорію логічного синтаксису мови науки, Людвіга Вітгенштейна (1889–1951), котрий запропонував програму побудови штучної «ідеальної» мови, прообразом якої є мова математичної логіки, а також англійця Бертрана Рассела (1872–1970), який розвинув дедуктивно-аксіоматичну побудову логіки для логічного обґрунтування математики.

Теорія структуралізму і зразок нової методики лінгвістичного аналізу вперше були викладені наприкінці 20-х років ХХ ст. у працях представників Празької школи структуралізму. Саме вчені Празького осередку застосували термін структура у значенні «побудова, організація системи». Незабаром з'явилися праці зі структурної лінгвістики в США і Данії.

Структуралізм не являв собою єдиного напрямку. Однак для всіх його напрямів спільним є: 1) твердження, що синхронне дослідження мови – головне завдання мовознавства; 2) прагнення вивчити й описати факти мови передусім як особливого явища; 3) формалізація лінгвістичного аналізу й пошуки об'єктивних методів вивчення й опису мови (спроба підвести мовознавство до рівня математичних наук); 4) структурне членування мови й поняття рівня.

Крім спільних рис, кожне відгалуження структуралізму має свої особливості. Чітко виокремилися три структуральні традиції: 1) Празька лінгвістична школа; 2) копенгагенський структуралізм; 3) американський дескриптивізм. Дехто виділяє як окреме відгалуження Лондонську лінгвістичну школу Джона Фьорса.

Празька лінгвістична школа

«Празький лінгвістичний осередок» був заснований у 1926 р. Із короткою програмою осередку його представники виступили на міжнародному лінгвістичному конгресі в Гаазі в 1928 р. Із 1929 до 1939 р. «Праці» осередку друкувалися французькою мовою. У першому їх випуску опубліковано «Тези Празького лінгвістичного осередку» – програмовий документ цього структурального напрямку.

До осередку входили чеські мовознавці Вілем Матезіус (1882–1945), Богуміл Трнка (1895–1984), Богу-міл Гавранек (1893–1978), Ян Мукаржовський (1891–1975), пізніше Володимир Скалічка (1909–1991), Йозеф Вахек (1909–1996), а також російські мовознавці Микола Трубецькой (1890–1938), Роман Якобсон (1896–1982) і Сергій Карцевський (1884–1955).

У своїй теорії празькі лінгвісти спиралися на вчення Соссюра, Бодуена де Куртене і деякі ідеї Фортунатова. Зокрема, поняття структури мови йде від Соссюра, а поняття функції – від Бодуена де Куртене. Вони заперечили тезу Соссюра про неподолання меж між синхронією і діяхронією: «Кращим способом для пізнання суті мови є синхронний аналіз сучасних фактів», однак «не можна зводити непрохідну стіну між методом синхронічним і діяхронічним». Одним із найвагоміших досягнень Празької школи є положення про те, що синхронії й діяхронії однаковою мірою притаманний системний характер. Водночас пражці наголосили на неможливості усунення поняття еволюції з синхронічного опису мови, вважаючи серйозною помилкою розглядати статику й синхронію як синоніми: «Синхронічний опис не може цілком усунути поняття еволюції, позаяк навіть у синхронічно розглядуваному секторі мови завжди наявне усвідомлення того, що дана стадія змінюється стадією, яка перебуває у процесі формування».

Працькі структуралісти сприйняли й творчо розвинули і другу основну ідею Соссюра – концепцію мови і мовлення. У працях Трубецького це протиставлення стало основою розмежування фонології й фонетики. Чи не найбільшою заслугою працьків є інтерпретація мови як функціональної системи, тобто як «системи засобів вираження, що служать якійсь певній меті». Застосувавши системно-функціональний підхід до аналізу звукової системи мови, працькі структуралісти замість декларативних тверджень про системність мови наочно довели правильність положення Соссюра про те, що в мові важливими є не звуки і значення самі по собі, а відношення між звуками і значеннями, що «матеріальний зміст [...] фонологічних елементів менш суттєвий, ніж їх взаємозв'язок усередині системи». Трубецькою увів поняття опозиції (що є суттєвим внеском у мовознавство) і на його основі довів, що два різні звуки можуть в одній мові виступати як різні фонемі, а в іншій – як одна. Усе залежить від системи протиставлень (опозицій), яка має місце в кожній мові. Головним є не те, що звуки утворюють систему, а те, що у фонологічних дослідженнях потрібно виходити із системи. Найповніше погляди Працької школи щодо фонології викладено в капітальній праці Трубецького «Основи фонології» (1938).

Працькі зацікавилися питанням, як мова використовує свою фонологічну систему для творення таких мовних одиниць, як морфема, слово, речення. Так з'явилися нові розділи мовознавства – морфонологія (морфологічне використання фонологічних відмінностей), фонологія слова, фонологія синтагми.

Поняття і методи, опрацьовані на фонологічному матеріалі, згодом були застосовані працьками для дослідження інших рівнів мови. Так, наприклад, Якобсон застосував методіку опозиційного аналізу в дослідженні граматичних категорій і обґрунтував положення про бінарність граматичних опозицій.

Функціональний підхід застосовувався працьками до мови в цілому. Так виникла проблема функцій мови і функціональних стилів. Найбільшу увагу працькі лінгвісти зосереджували на стилі художньої літератури. Результатом функціонального підходу до літературних мов стало виникнення особливої лінгвістичної дисципліни – історії літературних мов.

Помітним внеском Працької лінгвістичної школи в синтаксичну теорію є вчення Матезіуса про актуальне членування речення (див. тему «Синтаксичний рівень»). Матезіус висловлює думку про принципову відмінність між формальним членуванням речення (виділення підмета і присудка), яке показує його граматичну структуру, і поділом речення на тему і рему, який виявляє його «функціональну перспективу».

Серед оригінальних ідей працьків – теорія «мовних контактів і мовного союзу» (об'єднання мов за подібністю, що зумовлена контактуванням, взаємовпливами) Трубецького й типологічні ідеї В. Скалічки. Скалічка обґрунтував необхідність структурного порівняння мов незалежно від їхніх генетичних зв'язків. Оглядаючи типологічні студії попередніх часів, він

указує на їхню прямолінійність, огрублення. Наявність одного з типологічних явищ (флексії, аглютинації тощо) не виключає наявності інших, однак вони можуть неоднаково комбінуватись у різних мовах, а це якраз і характеризує відповідні мови. Можна говорити про суто флективний, суто аглютинативний тип і т. д. як про деякі ідеальні еталони, яким різною мірою відповідають конкретні мови. Скалічка вказав також на те, що морфологічна структура – не єдина основа для типології. Він один із перших проводив зіставні дослідження фонологічних структур різних мов.

Уявлення про наукові здобутки Празької школи не будуть повними, якщо не згадати вчення Карцевського про асиметрію мовного знака, викладеного у статті «Про асиметричний дуалізм мовного знака» (1929), основна ідея якого зводиться до того, що «знак і значення не покривають один одного повністю. їх межі не збігаються в усіх точках: один і той самий знак має декілька функцій, одне й те саме значення виражається декількома знаками. Будь-який знак є «омонімом» і «синонімом» одночасно».

Отже, для вчених Празької лінгвістичної школи характерне максимально широке розуміння об'єкта лінгвістики (цим празький структуралізм вигідно відрізняється від інших шкіл структуралізму). Вони не відмовилися від вивчення семантики, історії мови, зовнішньої лінгвістичної проблематики. Скалічка у статті «Копенгагенський структуралізм і Празька школа» (1948) виділяє три проблеми мовознавства: «1) відношення мови до позамовної дійсності, тобто проблему семасіологічну; 2) відношення мови до інших мов, тобто проблему мовних відмінностей; 3) відношення мови до її частин, тобто проблему мовної структури».

Празька лінгвістична школа стала помітним явищем в історії мовознавства. Її вплив на розвиток світової науки про мову завжди був відчутним. Основні ідеї прагців не втратили своєї актуальності й нині. За зразком Празької лінгвістичної школи було створено лінгвістичний осередок у Данії, який, щоправда, відійшов від дослідницького спрямування й методики дослідження празьких структуралістів.

Копенгагенський структуралізм (глосематика)

Однією з найоригінальніших структуральних течій є копенгагенський структуралізм. Копенгагенський (датський) структуралізм, або глосематика (від грец. *glossema*, род. відм. *glossematos* «слово»), – лінгвістична течія структуралізму, яка мала на меті створення універсальної лінгвістичної теорії; трактує мову як абстрактну структуру й описує її суто формальними способами без звертання до її субстанцій (реального змісту і звучання).

Тривалий час був найвпливовішим і найавторитетнішим структуральним напрямом. Виник у 1931 р. внаслідок об'єднання датських мовознавців у лінгвістичне товариство, так званий Копенгагенський осередок. Засновником осередку був Луї Єльмслев (1899–1965) – директор Інституту лінгвістики і фонетики при філософському факультеті Копенгагенського університету. Крім Єльмслева, до осередку входили Вігго Брьондаль (1887–1942), Ганс

Ульдалль (1907–1957), Кнут Тогебю (1918–1974), Ганс Сьоренсен (нар. 1911).

Теоретичними джерелами цього напрямку було вчення Соссюра і логістична теорія мови Уайтхеда, Рассела та Карнапа. Із теорії Соссюра копенгагенці запозичили ідею про розрізнення мови та мовлення, розуміння мови як системи знаків, положення про те, що мова – це форма, а не субстанція і в мові нема нічого, крім відмінностей (чиста структура відношень), а також про те, що мова повинна розглядатися в самій собі й для себе. Неопозитивізм (ідеї Уайтхеда, Рассела, Карнапа та ін.) вплинув на розвиток структуралізму взагалі, однак послідовне вираження його принципи знайшли саме в глосематиці. Навіть Єльмслев визнав, що визначене ним поняття структури як чистої форми і чистих відношень запозичене в Карнапа: «За Карнапом, кожне наукове твердження повинно бути твердженням про співвідношення, які не передбачають опису самих елементів, що входять у співвідношення». Важливою передумовою створення загальної теорії мови як системи обчислень було те, що внаслідок розвитку математичної теорії виникло поняття математики як знакової системи, яка конструюється відповідно до певних формальних правил.

Програма копенгагенських структуралістів була викладена Брьондалем у першому номері журналу копенгагенського осередку «Лінгвістичні праці» (1939). Метою лінгвістики, зазначається в праці, є створення загальної (логічної) граматики, в якій мова повинна розглядатися в панхронічному аспекті, тобто повинні досліджуватися загальнолюдські чинники, що діють на кожній стадії розвитку кожної окремої мови.

Свою лінгвістичну теорію копенгагенські структуралісти назвали глосематикою для того, щоб акцентувати на принциповій відмінності їхньої теорії від традиційного мовознавства.

Творцем глосематики вважають Луї Єльмслева – автора багатьох праць, у яких розвинуто ідеї цієї мовознавчої течії. Найважливішими з них є «Мова і мовлення» (1942), «Основи лінгвістичної теорії» (1943), «Метод структурного аналізу» (1950), «Пролегомени¹ до теорії мови» (1943). Остання праця найповніше розкриває глосематичну теорію. У ній ідеться не про якусь конкретну мову (датську, англійську, німецьку тощо), а про мову загалом як певну систему, тобто даються положення, що повинні підходити до будь-якої мови незалежно від генеалогічної й типологічної класифікацій. Іншими словами, Єльмслев робить спробу створити загальну теорію мови.

Лінгвістика, на думку Єльмслева, має досліджувати мову не як механічне поєднання позамовних (фізичних, фізіологічних, психологічних, логічних, соціологічних) явищ, а як самодостатнє ціле, структуру *suigeneris* (своєрідну). Водночас лінгвістична теорія повинна нехтувати відхиленнями в мовленні і шукати «постійне, яке лежить в основі змін», те, що робить мову мовою, якою б вона не була. Лінгвістична теорія має відповідати трьом вимогам: несуперечливості, простоті й повноті (вичерпності).

Точні науки пішли значно вперед порівняно з соціальними, бо мають справу тільки з відношеннями між речами, з функціями. Такий самий підхід повинен бути й щодо мови. Тому метою глосематики є опрацювання такого методу опису мови («алгебри» мови), «який оперував би невизначеними едностями» і став основою створення дедуктивної теорії мови.

Об'єктами дослідження є тексти. Необхідно створити процедурний метод, за допомогою якого можна було б описати не тільки якісь конкретні датські тексти, а й усі тексти, навіть уявні. «Користуючись інструментом лінгвістичної теорії, – зауважує Єльмслев, – ми можемо вилучити з вибірки текстів запас знань, який знову можна використати на інших текстах. Ці знання стосуються не тільки і не стільки процесів або текстів, із яких вони вилучені, а системи, або мови, на основі якої побудовані всі тексти певної природи і з допомогою якої ми можемо побудувати нові тексти». Однак індуктивний аналіз даних проводиться лише на початковому етапі, далі – вже дедуктивний.

Лінгвістична термінологія Єльмслева не має нічого спільного з традиційною лінгвістичною термінологією (немає таких термінів, як родовий, давальний і т. д. відмінки, керування, прилягання тощо; немає специфічних термінів для фонетики, морфології, синтаксису). Він уводить загальні, універсальні терміни, що ґрунтуються на відношеннях між мовними елементами, тому їх можна застосувати і до фонем, і до морфем, і до слів, і до речень: 1) взаємозалежності, за яких один член передбачає існування іншого і навпаки, називаються інтердепенденціями (англ. interdependence «взаємозалежність»); 2) односторонні залежності, за яких один член передбачає існування іншого, але не навпаки, називаються детермінаціями (англ. determination «визначення»); 3) вільніші залежності, в яких обидва члени є сумісними, але жоден із них не передбачає існування іншого, називаються констеляціями (англ. constellation «сузір'я»). Елементи залежностей Єльмслев називає об'єктами, а сам аналіз – діленням. Аналіз тексту полягає в поетапному членуванні. Об'єкт, що аналізується, – це клас, інші об'єкти, які встановлено наступним членуванням, – сегменти класу, а об'єкти третього членування – сегменти сегментів. Класи у мовленні – ланцюжки, а сегменти цих класів – частини ланцюжків. Класи в системі – парадигми, а сегменти класів у системі – члени парадигми. Таку процедуру в цілому Єльмслев називає дедукцією. Єльмслев, намагаючись перетворити лінгвістику на точну науку, бере за основу методик досліджень метод дедукції, який притаманний математичним наукам. Індукція, яка не допускає формулювання загальних понять, за його переконанням, не може забезпечити несуперечливий і простий опис. Як образно висловився автор «Пролегоменів», індукція «звичайно є ближчою до поезії, ніж до чистої науки».

Мета аналізу не просто у членуванні мови на все менші одиниці, а у встановленні взаємозалежностей між ними і в об'єднанні їх у класи, що

мають спільні функції. Єльмслев один із перших спробував систематизувати наявні в мові функції, використовуючи поняття константи і змінної. Він услід за Соссюром розглядає мову як знакову систему. Специфіка мови як знакової системи в тому, що в неї «можуть бути переведені всі інші семіотики». Усі знаки мови, кількість яких необмежена, складаються з не знаків, тобто фонем, кількість яких обмежена. Такі не знаки вчений називає фігурами.

Аналіз знаків Єльмслев проводить у плані вираження і плані змісту (це його терміни, які згодом поширилися в лінгвістиці). Однак зміст і вираження вжиті ним не в традиційному значенні (не як значення і форма, субстанція і форма). І у плані змісту, і у плані вираження він виділяє субстанцію та форму. Субстанцією змісту є мовна інтерпретація відображеного в мозку людини зовнішнього світу, а формою змісту є спосіб упорядкування і комбінації ідей, тобто система моделей, яка представляє систему значенневостей (цінностей). Субстанція змісту є однією й тією самою для всіх мов, а форма змісту в кожній мові своя, власна і неповторна. Визначальною для Єльмслева є форма. Мову потрібно вивчати як форму. Субстанція, куди входять, наприклад, фонетика й семантика, – нелінгвістичний предмет, вивчати який повинні інші спеціальні (нелінгвістичні) науки, такі, як фізика, психологія тощо. У статті «Метод структурного аналізу в лінгвістиці» Єльмслев писав: «Будь-який звук може бути замінений іншим звуком або буквою, або умовленим сигналом, система ж залишається тією самою».

Вивчення форми змісту Єльмслев називає плерематикою (грец. *pleres* «повний»), а відповідні одиниці – плеремами; вивчення форми вираження називає кенематикою, а відповідні одиниці – кенемами (не фонемами). Для мовознавства, стверджує Єльмслев, надзвичайно важливо зафіксувати відношення між досліджуваними одиницями. Для цього потрібно мати «метод, який дає змогу в певних умовах звести дві сутності до однієї» або «ототожнити дві сутності», тобто визначити варіанти й інваріанти. Таким методом він вважає комутацію – операцію, що полягає в заміні одного елемента іншим. Якщо заміна якогось елемента одного плану іншим елементом того самого плану зумовлює зміну в протилежному плані мови, то ці два елементи є самостійними елементами системи, інваріантами. Якщо ж такої зміни немає, то це є варіанти одного інваріанта. Поняття інваріантів і варіантів дозволяє ототожнювати елементи, зводити їх до обмеженої кількості найпростіших елементів.

Усе наведене вище – тільки найголовніші ідеї глосематики. У 40–60-ті роки це відгалуження структуралізму стало широко відомим у всьому світі, однак його оцінка була неоднозначною – від різко негативної до позитивної. Наприклад, французький мовознавець А. Мартіне порівняв глосематику з «баштою зі слонової кості».

Позитивним у копенгагенському структуралізмі було прагнення опрацювати точний метод аналізу, який спирається на дані математичної

логіки. Глосематики розширили поняттєвий апарат мовознавства, запропонували цінні методологічні принципи. Науковці вважають, що глосематика може бути корисною для створення формальних універсальних мов (мов-посередників) для машинного перекладу і для створення типологічної класифікації мов.

В історію науки глосематика ввійшла як спроба гранично абстрагованого від будь-якої конкретики підходу до мови. Будучи загальною дедуктивною теорією мови, вона стала однією з перших спроб поєднання лінгвістики з формальною логікою і тим вплинула на вдосконалення методів дослідження мови. Такі глосематичні терміни, як схема, комутація, детермінація, кореляція, реляція, план вираження, план змісту, конкретні типи функцій та ін., увійшли в лінгвістику.

Недоліком глосематики є значне звуження і збіднення об'єкта дослідження, відірваність мови від людини, суспільства, культури, історії, а також перебільшення ролі відношень за рахунок елементів, що співвідносяться.

На основі глосематики не можна досліджувати реальні мови і не можна зводити мовознавство до побудови схем, як це роблять глосематики. Як зауважує В. М. Алпатов, «колись впливова глосематика нині стала історією».

Отже, філософський структуралізм заявив про себе в конкретно-наукових дослідженнях. Він став, власне, науковим методом, який продуктивно застосовують у лінгвістиці та в ряді інших гуманітарних наук. З допомогою цього методу було досліджено системи родинних відношень, тотемізм, ритуали, міфи та інші явища життя первісних племен. Нові результати було одержано в літературознавстві, в історії культури та інших галузях.

Структуралізм розглядає важливе питання ментальних структур, що втілюють колективне, несвідоме і виявляють єдність мислення первісної та сучасної людини. Це дуже важливо сьогодні у пошуку широких узагальнень, універсалій і загальних схем розумової діяльності на основі виявлення глибинних структур сучасної філософської думки, в якій спостерігається явний акцент на розгляді визначального впливу людського фактора. Конкретно-науковий структуралізм, який з'явився в лінгвістиці значно раніше, ніж філософський структуралізм, не був «чистою наукою», зовсім вільною від філософських впливів. У різних лінгвістів-структуралістів у різні періоди можна виявити вплив неопозитивізму, біхевіоризму, феноменології.

Лекція

Тема. Виникнення філософії мови як науки

План

1. Проблеми знання і мови у філософії 20 ст.
2. Фройдизм та Неофройдизм.
3. Концепції походження філософії: міфогенна і гносеогенна.
4. Розвинута мова філософії ХХІ ст.
5. Мова як об'єкт філософських досліджень.

6. Сутність філософії мови.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008.
2. Бацевич Ф. С. Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2006. – №6. – С. 33–40.
3. Десницкая А. В. История лингвистических учений. Древний мир / А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1980. – 260 с.
4. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства / О. А. Жаборюк // Мовознавство. – 2006. – №1. – С. 39–43.
5. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 36–52.

Додаткова література:

1. Афанасенко В. Філософія: Підручник для вищої школи / Василь Григорович Кремень (заг.ред.), Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 3.вид., перероб. та доп. – Х. : Прапор, 2004. – 735 с.
2. Білодід Ю. Філософія: Український світоглядний акцент: Навчальний посібник / Юрій Білодід,. – К. : Кондор, 2006. – 355 с.
3. Бичко І. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. – 2. вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – 408 с.
4. Бойченко І. Філософія історії: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Знання, 2000. – 724 с.
5. Буслинський В. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів / Київський славістичний ун-т / Володимир Андрійович Буслинський (ред.). – К., 2002. – 315 с.
6. Воронкова В. Філософія: Навчальний посібник/ Валентина Воронкова; М-во освіти і науки України. – Київ: ВД «Професіонал», 2004. – 460 с.
7. Губерський Л. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. / І. Ф. Надольний (ред.). – 5. вид., стер. – К. : Вікар, 2005. – 516 с.
8. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень / «Академія» / 2011. – 240 с.

Термін «філософія мови» вперше увійшов до наукового обігу в німецькомовному просторі другої половини XVIII ст. завдяки працям таких філософів, як Г.-К. Ліхтенберг (1742–1799), І.-Г. Гаман (1730–1788), І.-Г. Гердер (1744–1803), Г. Якобі (1743–1819), В. фон Гумбольдт (1767–1835). Саме у філософських роздумах і творчості цих мислителів мова посідала ключове місце. Однак у структурі сучасного гуманітарного знання (насамперед логіко-філософського і лінгвістичного) статус філософії мови до сьогодні не визначений. Одні вчені вважають філософію мови окремим напрямом досліджень живої людської мови (чи спеціальних штучних мов), інші – розділом філософії, логіки або лінгвістики; суміжною сферою досліджень згаданих наук; спеціальним підходом до мови загалом та її

одиниць і категорій; методологією мовознавчих досліджень; аналізом окремих філософських і лінгвістичних проблем тощо. До 50-х років ХХ ст. у світовому мовознавстві філософія мови найчастіше асоціювалася з лінгвістичним структуралізмом, дещо пізніше – з генеративною граматикою, теорією штучного інтелекту. У 60-х – середині 80-х років ХХ ст. найповнішим утіленням філософії мови вважались прагматичні студії живих мов, здійснювані в межах дослідження значення виразів мови, контекстного вживання мови та її одиниць (праці Г.-П. Грайса, Д. Девідсона, Дж.-Р. Остіна, П. Стросона, Н. Малкольма та ін.), вивчення мовленнєвих актів і, відповідно, ілокутивних сил, закладених у них (праці Дж. Остіна, Дж.-Сьорла, З. Вендлера, Д. Вандервекена та ін.), імплікацій та імплікатур дискурсу (праці Г.-П. Грайса, Дж.-Р. Ліча, Г. Парре та ін.). У 60-х роках ХХ ст. проблемою визначення поняття «філософія мови» переймалися Дж. Остін («Перформативи – констативи»), П.-Ф. Стросон («Намір і конвенція в мовленнєвих актах»), Дж.-Р. Сьорл («Що таке мовленнєвий акт?»), Г.-П. Грайс («Значення мовця, значення речення і значення слова»), Н. Хомський («Питання теорії породжувальної граматики»), Дж. Катц («Філософська релевантність мовної теорії»), а також точилася дискусія щодо теорії вроджених ідей Н. Хомського. Чітка орієнтація на проблематику аналітичної філософії та філософії лінгвістики представлена у відомій праці Ю. Хартнака «Мова і філософія». У ній розглядаються питання, пов'язані із значенням мовних виразів у різних контекстах, інтенціональністю (лат. *intention* – прагнення, намір) мовленнєвих актів, роллю мови у сприйнятті людиною об'єктів світу, проблемами існування, моралі тощо. Американський філософ мови Дж. Ламарк стверджує, що справжній розвиток лінгвофілософських ідей почався лише в 70–80-ті роки ХХ ст. як поступове «перетікання» від лінгвістичної філософії оксфордської й кембріджської шкіл до власне філософії мови, тобто такої, що вивчає проблеми значення, правил, репрезентації, засвоєння мови тощо. Здобутки вчених аналітичного та постаналітичного напрямку в філософії так чи інакше торкнулися важливих аспектів сутності мови, проте не сформували цілісний предмет дослідження, який міг свідчити про окремий науковий напрям дослідження мови. Наприкінці 80-х років ХХ ст. філософія мови почала стійко асоціюватися (принаймні у середовищі мовознавців) із когнітивними напрямами досліджень. Зміна проблематики, пов'язана з когнітивною переорієнтацією філософів мови у 80-х – середині 90-х років ХХ ст., визначається як перехід від філософії мови до філософії свідомості. У наукових розвідках Дж. Скорупські («Значення, вживання і верифікація»), Ч. Тревіса («Прагматики»), Е. Крейга («Значення і особистість») та інших філософів мова розглядається як носій одного з типів знань поряд зі знаннями про світ і людину в ньому. Досліджуються категорії мови у тісних зв'язках із свідомістю, мисленням, усією сутністю людини як соціальної та біологічної істоти. Дехто з науковців цього періоду постулює можливість існування когнітивної філософії мови. Філософія мови уже не сприймається

дослідниками як щось цілісне; йдеться про різні філософії мови з різною дослідницькою проблематикою. Про невизначеність поняття «філософія мови» свідчать дані багатьох авторитетних філософських енциклопедій. В. Альстон, наприклад, зазначає, що сфера дії філософії мови найкраще продемонстрована переліком її основних проблем, до яких входять теорія розуміння, значення, концептуальний аналіз тощо. Подібна невизначеність предмета дослідження філософії мови спостерігається і сьогодні. Російський філософ мови М. Лебедев, розглядаючи розвиток філософії загалом, навіть не робить спроб визначити сутність філософії мови, обмежуючись переліком абстракцій мови в логіці, аналітичній філософії, філології, герменевтиці, структуралізмі, семіотиці й лінгвістиці. До філософії мови він зараховує праці власне філософів, логіків, семіологів, лінгвістів, в яких розглядаються проблеми сутності й природи мови. Серед найважливіших чинників невизначеності об'єкта і предмета філософії мови є: а) невизначеність предмета і меж власне філософії; б) сумніви щодо існування мови як предмета філософської рефлексії. Німецький лінгвіст і лінгвофілософ 30–40-х років ХХ ст. Г. Іпсен писав: «Особливе буття мови насправді можна зрозуміти з великими труднощами. Мова не предметна в тому сенсі, що вона виявляється як чиста актуальність; і вона парадоксальним чином одночасно обмежена і всюдисуща, одночасно визначена і безкінечна». Відсутність концептуальних засад філософії мови, а також чітко окресленого предмета дослідження спричинені: 1) нігілістичним ставленням до самого поняття «філософія мови». Радянський лінгвіст В. Панфілов наголошував: «Очевидно, що говорити про філософію мови як об'єктивно існуюче явище такою ж мірою неправомірно, як, наприклад, про філософію каменя або крісла». Такі аналогії свідчать про повне нерозуміння сутності мови, яка, на думку деяких учених, є системою символів разом з притаманною їй філософією і в якій виявляє себе світ. Мовний досвід світу є абсолютним. Він домінує над відносністю всіх буттєвих осмислень, оскільки охоплює собою всякебуття, в якому б зв'язку (співвідношенні) воно не поставало. Мовний характер досвіду світу передреує всьому, що людина пізнає і висловлює. Те, що є предметом пізнання й висловлення, завжди вже оточене світовим горизонтом мови; 2) повною відмовою від пошуків предмета філософії мови. Ця тенденція найповніше втілилась у величезній кількості досліджень філософських проблем мовознавства, різноманітних як за матеріалом, який аналізується, так і за підходом до нього. У 60-ті роки ХХ ст. в історії розвитку лінгвофілософських ідей була здійснена одна з перших спроб визначення предмета філософії мови в межах авторитетної на Заході аналітичної філософії, зокрема в її розділі «лінгвістична філософія». Для філософів-аналітиків уся філософія і є філософією мови. На їхню думку, структури мови дають змогу виявити онтологічні структури буття, якщо правильно вживати відповідні методики аналізу живої природної мови. Однак осмислення об'єкта філософії мови як мовної онтології (грец. *on* (*ontos*) – *єство* і *logos* – *учення; вчення про буття*) певною мірою нівелює предмет

самої філософії, оскільки він редукується до аналізу лише мовної онтології. Щодо лінгвістики, за пошуками «філософії світу» губиться специфіка власне мови, оскільки досліджується не мова як така, а спосіб онтологізації за її допомогою найзагальніших філософських категорій. У 70–80-х роках ХХ ст. філософія мови починає сприйматися як один із складників аналітичної філософії поряд із філософією науки, свідомості і філософськими проблемами теорії дій. Предметом дослідження філософії мови стає аналіз понять осмисленості/неосмисленості, істини, суперечності, ствердження, слідування тощо. Проте питання про сутність мови та її природу перебувають поза розглядом цього напряму наукових знань. Паралельно у зарубіжному і колишньому радянському мовознавстві цього періоду проводилися дослідження, в основі яких лежало розуміння філософії мови як методології науки про мову в аспекті насамперед визначення та конструювання самого предмета вивчення, а також окремих аспектів мови, найбільш потрібних для аналізу деяких проблем онтології та гносеології. Та, оскільки такі дослідження здійснювались у межах одного філософського напряму, це унеможливило діалог між філософськими та лінгвістичними школами, синтезування інших лінгвофілософських ідей, плюралізм наукових думок та підходів. На Заході методологічні проблеми мовознавства вивчали Г. Фреге, Б. Рассел, К. Айдукевич, В. Квін, Н. Хомський та ін. Саме цей напрям досліджень можна назвати філософією лінгвістики (англ. *philosophy of linguistics*) і сприймати як розділ наукової метатеорії, об'єктом якої є не стільки мова, скільки наука про мову. Коло проблем, що розглядаються в межах філософії мови чи напрямів, близьких до неї, не збігається з проблемами загального мовознавства – одного із розділів сучасної лінгвістики, який узагальнює дані окремих мов (з позицій певної методології) і часткових та прикладних мовознавств, теоретично вивисшує їх, робить висновки про будову та функціонування людської мови загалом, пропонує конкретним (частковим і прикладним) мовознавствам результати своїх узагальнень, залишаючись у межах науки про мову. Філософію мови не можна ототожнювати ні з лінгвістичною філософією, ні з філософією лінгвістики, ні з методологією мовознавчих досліджень, ні з загальним мовознавством. Вона має власний предмет досліджень, розглядає питання про сутність і природу мови. Філософія мови з позицій лінгвіста є складником теорії мови, у межах якої досліджуються питання природи і сутності людської мови, пов'язані з її відношенням до дійсності, суспільства, свідомості, мислення, або людина у її стосунках зі світом. При цьому сфери буття і свідомості (мислення) в лінгвофілософських дослідженнях розглядаються не самі по собі, а в аспектах їх співвідношення з мовою. У певний період у межах тієї або іншої філософської традиції конкретна «вершина» цього трикутника буде вважатися найбільш актуальною; усі ж разом вони формують структуру філософії мови. Другим важливим аспектом вивчення філософії мови є те, що сутність і природа мови повинні визначатися, виходячи з категорій самої мови, а не апріорно їй нав'язуватись,

з урахуванням засад і специфіки предмета дослідження тих наук, що вивчають мову. Третій аспект дослідження філософії мови (відсутній у неспієнтичних напрямках і підходах до мови) – необхідність формування методу дослідження. Жива людська мова, що розглядається з позиції її внутрішнього влаштування, має три найважливіші категорії, без яких її функціонування неможливе: ім'я, предикат (лат. *praedicatum* – сказане; те саме, що й присудок) і егоцентричні (лат. *ego* – я і *centrum* – центр; ставлення до себе як до центру Всесвіту) слова. Відповідно до цього філософію мови характеризують три основні парадигми представлення мови: семантична, синтактична і прагматична. Отже, філософія мови, яка розглядається з позицій науковості, на противагу ненауковим (неспієнтичним) підходам до мови, постає як широка сфера гуманітарних досліджень, спрямованих на вивчення сутності й природи живої людської мови, її взаємозв'язків з буттям (реальністю, дійсністю, світом), свідомістю, мисленням, а також сфера власне теоретико-методологічного знання, що охоплює й інтерпретує подібні взаємозв'язки. При цьому сфери буття і свідомості (мислення) цікавлять філософію мови лише в аспекті їх співвідношення з мовою. Розвиток філософії як науки у ХХ ст. тісно пов'язаний з такими течіями, як аналітична філософія і неопозитивізм (логічний позитивізм). Головним предметом їх дослідження стає мова — наукова і побутова. Обидві течії тісно взаємопов'язані, їх споріднює предмет дослідження — мова і прагнення вилучити метафізику з наукового знання. У процесі розвитку вони впливали одна на одну. В радянській філософській літературі обох відносили до неопозитивізму. Однак мають рацію дослідники, які розмежовують і дещо по-іншому співвідносять їх. Аналітична філософія досліджує побутову мову, визнає осмисленість філософських тверджень. Виходячи з цього, аналітики розглядають усю філософську проблематику – гносеологічну, аксіологічну, праксеологічну. Неопозитивісти досліджують лише мову науки. Вони за традицією зводять філософію до методології науки. За проблематикою неопозитивізм вужчий від аналітичної філософії.

До течії неопозитивізму традиційно відносять представників Віденського гуртка австрійського філософа Мориця Шліка (1882–1936), німецько-американського філософа Рудольфа Карнапа (1891–1970), австро-американського філософа Філіпа Франка (1884–1966) та інших, які поєднували аналіз мови науки з основними настановами позитивізму. До нього відносять також раннього Вітгенштейна (періоду «Логіко-філософського трактату»).

Неопозитивізм (грец. *neos* – новий і лат. *positivus* – умовний, позитивний) – один із основних напрямів філософії ХХ ст., який зводить філософію до аналізу мови науки і намагається вилучити з науки поняття («метафізичні залишки»), які, на його думку, не ґрунтуються на фактах.

Неопозитивізм, або, як його ще називають, логічний позитивізм, виник у 20-х роках ХХ ст. під впливом ідей математиків і логіків Готлоба Фреге (1848–1925) і Б. Рассела. На відміну від махізму, що розглядав наукове

мислення як біологічний і психологічний процес, неопозитивісти підходять до наукової теорії як до логічної та мовної конструкції. В цьому виявляється вплив конвенціоналізму. Безперечною заслугою неопозитивістів перед наукою є порушення проблеми чіткості й недвозначності мови науки, вилучення з неї позбавлених сенсу висловів. Виходячи з того, що найчіткішою є формалізована мова (на зразок мови математики), вони намагались максимально формалізувати мову науки, перетворити на універсальну мову науки математичну логіку, яку активно розвивали у своїх працях.

Центральною для неопозитивізму є проблема значення наукових висловів. Шлік навіть стверджував, що предметом філософії є не пошук істини, а «дослідження значень». Значення висловам задається, на його думку, способом його перевірки, тобто верифікацією. Формалізована знакова система (логічно послідовна і внутрішньо несуперечлива) набуває певного значення, тобто про щось говорить лише через зведення її до тверджень, що фіксують безпосередній досвід («протокольні твердження»). Ця, досить не проста процедура зіставлення, оскільки понятійне твердження потрібно перекласти на мову фактів, називається верифікацією. На думку неопозитивістів, наукові твердження є осмисленими (мають значення) лише тоді, коли їх можна звести до інших осмислених висловів (довести їх тотожність), або тоді, коли їх можна безпосередньо верифікувати.

Сукупність усіх протокольних тверджень є, на їх думку, емпіричним базисом науки, який вони розглядали як остаточний, незалежний від теорії, фундамент для всієї будови науки. Твердження, які принципово не зводяться до чуттєвих даних (не задовольняють вимог верифікації), проголошуються пустими, тобто позбавленими значення. Верифікація розглядається ними як демаркаційна лінія, що відмежовує наукове знання від усякого іншого (релігійного, містичного, етичного). Але основний пафос неопозитивістів полягає у відмежуванні наукового знання від метафізики. Метафізичні твердження, на їх думку, не верифікуються. Судження «душа безсмертна», «Бог існує», «матерія є першоосновою суцього» не можна звести до «протокольних тверджень», що фіксують чуттєві дані. Філософські твердження, вважають неопозитивісти, не істинні й не хибні, вони просто позбавлені значення (сенсу). «Більшість тверджень і питань, що трактуються як філософські, не хибні, а позбавлені смислу», – стверджував Вітгенштейн.

Принцип верифікації різко розмежовує наукове і філософське знання. Як свідчать пізніші дослідження, межа між ними не така чітка, як вважали прихильники неопозитивізму. Слабкість їх позиції полягає в тому, що вони звели значення твердження до процедури його верифікації. Насправді виявилось, що неверифіковані твердження (а такими є більшість філософських тверджень) не можна однозначно вважати позбавленими значення, безсмысленими. Більше того, виявилось, що жорсткій вимозі верифікації не відповідають не тільки філософські, а й загальнонаукові твердження, зокрема вирази, що фіксують закони науки, адже одиничний

факт підтвердження істинності закону при верифікації не в змозі надати йому значення всезагальності. Ця та інші обставини змусили неопозитивістів послабити вимоги верифікації та відповідно пригасити протистояння між філософським і науковим знанням.

Метою філософії неопозитивісти вважали «логічне прояснення думок», для чого застосовували процедури ототожнення висловів та їх верифікацію. Вони намагались побудувати ідеальну модель знання за взірцем наукового знання. Однак, як з'ясувалось пізніше, концепція «значення», що ґрунтувалася на верифікації, не витримала логічної критики. Така доля спіткала і редукцію (зведення) всякого знання до наукового. Стало очевидним, що не існує єдиної універсальної моделі знання.

Фройдизм та Неофройдизм

Близькі до філософії життя ідеї розвивав засновник психоаналізу австрієць Зигмунд Фрейд (1856–1939).

Психоаналіз (грец. *psyche* – душа і *analysis* – розкладання) – один із методів психотерапії та психологічне вчення, в основі якого лежить визнання домінуючої ролі підсвідомого в житті людини. Якщо Ніцше вбачав за вчинками людей і явищами (**феноменами**) культури волю до влади окремої людини чи групи людей, то Фрейд вважав таким прихованим чинником несвідоме, насамперед статеві потяги. Людину він трактував переважно як біологічну істоту з притаманними їй потягами до задоволення й агресії, а культуру – як чинник, що блокує ці біологічні поривання людини.

Фройдизм – сукупність шкіл, представники яких витлумачували різноманітні процеси і явища, що стосуються людини і суспільства, на основі психоаналізу.

У лоні фройдизму виокремилися такі напрями, як аналітична психологія (цюріхська школа), започаткована К.-Г. Юнгом, а також психологія особистості (індивідуальна психологія), репрезентована австрійським психіатром Альфредом Адлером (1870–1937). Будучи одним із прибічників психоаналізу, А. Адлер сформував власну школу індивідуальної психології. Як і З. Фрейд, він визнавав визначальну роль у психіці потягів і несвідомого, вважаючи, однак, що потяги мають соціальне спрямування.

Центральним у концепції А. Адлера є принцип компенсації, згідно з яким основа людської діяльності – прагнення до особистої переваги (вищості), яка реалізується завдяки механізму компенсації, спричиненого тілесною слабкістю або іншою слабкістю первинного почуття неповноцінності. Цей механізм є центром формування особистості, детермінує її психіку. Зміст прагнення до особистої вищості, способи реалізації його створюють специфічний для кожної людини “життєвий стиль”.

Визнаючи важливість культурних і соціальних факторів у моральній сфері буття людини, А. Адлер критикував фройдизм за перебільшення ролі сексуальності й підсвідомого в детермінації її поведінки.

К.-Г. Юнг звільнив психологічну теорію від сексуального підходу, витлумачив поняття “**лібідо**” як психічну енергію. Його теорія значну роль

відводила духовності. Великі життєві проблеми він намагався пояснювати дією колективного несвідомого (**архетипів**), що психологічно концентрувало віковий колективний досвід. На його погляд, усі глибокі переживання, високі психологічні напруги, людські вчинки зумовлені дією цієї сили (**архетипів**), яка за розвиненої самосвідомості людини забезпечує перетворення несвідомого на усвідомлене. Учення К.-Г. Юнга налаштовує людину на самоаналіз, пропонує систему орієнтації людського існування, за якою однаково значущими є свідоме і несвідоме. Його етичні принципи значною мірою заперечували етику З. Фрейда, яка, орієнтуючись на традиційну (**аскетичну**) мораль, розводила добро і зло на різні полюси. Етика К.-Г. Юнга обстоює психологічну цілісність протилежностей, що передбачає відмову від аскетизму.

На основі фрейдизму сформувався неофрейдизм, який, зберігши властиву психоаналізу логіку міркувань, відмовився бачити у поведінці людини сексуальні мотиви. Одним із найталановитіших представників неофрейдизму був Е. Фромм, який досліджував взаємозв'язки психіки, поведінки індивіда із соціальною структурою суспільства.

Досліджуючи неврози (**психічні зриви**), Фрейд дійшов висновку, що причини їх коріняться у сфері підсвідомого. Про наявність підсвідомого в психіці людини деякі мислителі писали і до нього. Заслуга Фрейда полягає в тому, що він зробив його центром свого аналізу, намагався розкрити механізми взаємодії несвідомого і свідомого. Людську психіку він розглядав як динамічну систему, що складається з «**Воно**», «**Я**» і «**Над-Я**». «**Воно**» – біологічні поривання людини, націлені на задоволення, нехтуючи норми культури. Будучи блокованим ними, «**Воно**» виявляється у снах, неконтрольованій фантазії, обмовках. «**Над-Я**» – засвоєні людиною ще з дитячого віку моральні норми, культурні цінності, які стали регулятивними чинниками її свідомості (**совість як громадський контролер в людині**). «**Я**» мовби затиснене між цими крайніми полюсами – біологічним і культурним. Його функція полягає в усуненні протиріччя, пошуку шляхів цивілізованого задоволення біологічних потреб. Якщо «**Я**» не справляється зі своєю функцією, настає психічний зрив. Завдання психоаналітика полягає в тому, щоб виявити приховані причини цього зриву, допомогти людині усвідомити їх і в такий спосіб подолати невроз. Шлях подолання неврозу (**істерії та ін.**) – усвідомлення несвідомого, яке при світлі розуму втрачає силу.

Концепція психоаналізу виявила важливі моменти людської психіки. Завдяки вченню Фрейда набула популярності професія психоаналітика – «**цілителя душ**». Психоаналіз, хоча він і є суто терапевтичним методом, ґрунтується на певному філософському розумінні людини і культури. Культуру Фрейд інтерпретує як репресивну силу. «Скидається на те, що всяка культура змушена базуватися на примусі й забороні потягів... Потрібно, на мій погляд, брати до уваги той факт, що у всіх людей наявні деструктивні, тобто антисуспільні й антикультурні тенденції», – писав він.

Людині, на його думку, від природи притаманні потяги до інцесту (кровозмішання), канібалізму (людожерства) та кровожерливості (прагнення вбивства). Культура наклала табу (заборону) на ці потяги. Еволюція людини полягає в тому, що зовнішні табу поступово засвоюються (інтериоризуються) і стають внутрішніми нормами. Однак і в сучасному суспільстві, на думку Фрейда, ці явища не до кінця подолані, проявляються в невмотивованій агресивності тощо.

Концепція психоаналізу внутрішньо суперечлива. З одного боку, розум (**свідоме**) постає лише як маска несвідомого, як щось позбавлене самодієвості, а з іншого – свідоме здатне перемагати несвідоме (**долати неврози**). Загалом Фрейд розпочав нову епоху в розумінні людини, яка виходить з динамічної напруги між біологічними і соціокультурними чинниками в людині. Його концепція багато в чому визначила культуру ХХ ст. Аналізуючи форми взаємодії несвідомо-архетипових та свідомих компонентів психіки, К.Юнг виділяв дві крайності:

1) розчинення особистісного елемента в стихії колективного несвідомого, характерне для східних релігій; 2) науково-практична експансія європейського "Я", де пригнічується колективно-несвідома сутність психічного життя. Тенденції розвитку психоаналізу в сучасному світі суперечливі. Проте можна виділити деякі особливості сучасної психоаналітичної філософії:

1) орієнтація на виявлення основ людського буття, структурних елементів психіки, мотивів поведінки особистості;

2) основним об'єктом дослідження є специфічна форма реальності – психічне, яке має свою власну природу і підкоряється особливим закономірностям розвитку. З якої б точки зору не піддавали критиці вчення З.Фрейда та його послідовників, воно знову й знову ставало предметом наукових дискусій, породжувало нові напрямки, тому що в ньому знайшли відображення реальності психічного життя людини. Критичний перегляд різноманітних положень фрейдівської теорії став поштовхом до виникнення в 30-х роках нового напрямку в психоаналізі – **неофрейдизму**, представники якого основну увагу приділяли дослідженню соціально-філософських проблем. Неофрейдизм представлений багатьма течіями. По-перше, це індивідуальна психологія А.Адлера (1870-1937). За цією концепцією, психічна хвороба є результатом неусвідомленого потягу до переваги, розпалюваного почуттям неповновартості, що пов'язано з яким-небудь тілесним недоліком. Не погоджуючись із Фрейдом щодо перебільшення ролі сексуальності і несвідомого у поведінці людей, Адлер акцентував увагу на ролі соціальних чинників. З його точки зору, характер людини виростає з її "життєвого стилю", який є системою цілеспрямованих прагнень, що формується в дитинстві і реалізує потребу в перевазі, самоствердженні та компенсує почуття неповновартості. По-друге, це сексуально-економічна теорія В.Райха (1897-1957). Вважаючи фрейдизм і марксизм взаємодоповнюючими, Райх намагався на основі психоаналізу

інтерпретувати взаємовідносини між економічним базисом та ідеологією. По-третє, теорія соціалізації і людської взаємодії Г. Саллівана. Згідно з концепцією міжособистісних відносин, яку розвивав Салліван, у психіці людини нема нічого, крім відносин до інших осіб і об'єктів або зміни міжособистісних ситуацій. Без залишку розчиняючи індивіда в міжособистісному середовищі, Салліван взагалі проголошував існування особистості чимось міфічним або ілюзорним, бо особистість постає у нього як сукупність певного ряду персоніфікацій, котрі сприймаються як викривлені образи, що виникають у процесі міжособистісного спілкування. І нарешті, основним представником неофрейдизму був Еріх Фромм (1900-1980). Він першим вказав на нездатність ортодоксального фрейдизму вирішити проблему взаємодії особи і суспільства. Фромма не задовольняв біологізм та соціальний песимізм Фрейда, тому він сконцентрував увагу на перетворенні психоаналізу в соціальну філософію. З цією метою він звернувся до попередньої філософської думки, а саме до поглядів Л.Фейербаха і особливо до праць К.Маркса, що дало йому змогу критично переосмислити фрейдівську точку зору на природу несвідомих потягів та на роль соціальних факторів у становленні особистості. Проте, вважаючи, що соціальна теорія К.Маркса недостатньо враховує роль психологічного фактора, Фромм поставив за мету доповнити марксизм психоаналізом[6, с. 81-82].

Концепції походження філософії: міфогенна і гносеогенна

Міф – це форма існування духу. яка відповідала общинно-родовому суспільству, була його світоглядом і як світогляд зумовила його духовні і моральні особливості. Міф є історичною передумовою і витокom філософії. Цієї тези дотримуються автори майже всіх існуючих концепцій походження філософського стилю мислення – міфогенної (за якою філософія виникає з міфу внаслідок його внутрішнього розвитку), гносеогенної (автори якої бачать виток філософії у розвитку пізнання), гносеогенно-міфогенної (ця концепція прагне врахувати і роль генези міфологічного світогляду, і роль росту пізнання), соціогенно-міфогенної, якої дотримуються автори підручника і яка прагне синтезувати попередні концепції, врахувавши соціально-економічні та політичні перетворення в традиційному суспільстві і перетворення у сфері духу, у сфері міфологічного світогляду.

Якщо в міфогенній концепції акцент робиться на грецькі міфологічні джерела філософії (Г. Гегель, Ф. Корнфорт, А.Ф. Лосев та ін.), то в гносеогенній концепції (Г.Спенсер, А.А. Богданов та ін.) основний наголос робився на зв'язок філософії з дедуктивною математикою, астрономією, натурфілософією Фалеса і конкретно-науковими знаннями Сходу. О.М.Чанишев дотримується гносеоміфогенної концепції, тому що виникнення філософії і становлення доказової науки протікають одночасно у взаємозв'язку. Генезис філософії має, щонайменше, три джерела виникнення: міфологічний світогляд, природничо наукове і математичне знання, повсякденна свідомість і моральність. Усі ці положення є першоджерелами

зародження філософії, тому що становлення доказової математики й інших наук – результат розвитку внутрішньої логіки попередньої емпірії, а виникнення філософії – результат розгортання внутрішньої логіки розвитку міфології і доказового наукового знання. Загальний спосіб їх реалізації належить певній соціальній групі, ці установки виражаються у світогляді видатної особистості – Фалеса Мілетського, що визначає прогресивний розвиток світогляду даної історичної епохи. І міфологія, і знання органічно поєднуються з індивідуально-соціальним фактором, що привело до формування нової форми мислення і зародження наукового філософського світогляду.

Як уже зазначалося, (міф – первісний й історично перший світогляд, тобто історично перша його форма. У звичайному розумінні слово світогляд – це задана певними передумовами (колективним несвідомим, віруваннями, традиціями тощо) форма усвідомлення людиною навколишнього світу, свого місця у ньому, свого ставлення до цього світу і до себе, своїх намірів і претензій у відношенні до світу, норм, критеріїв та ідеалів належної стратегії життя, шляхів здійснення життєвої програми. Світогляд – це специфічна призма, яка визначає певний кут зору на світ, певне бачення останнього. З одного боку, передумови, які задають той чи інший кут зору на світ, здебільшого неначе програмують людину, кодують її, визначаючи, крім бачення світу, ще й певну стратегію поведінки, систему цінностей, об'єкти прагнень тощо. З іншого боку, ці передумови заважають бачити й розуміти ті аспекти світу, які перебувають поза межами заданого кута зору. Те саме можна сказати відносно бачення людиною самої себе, усвідомлення себе, своєї особистості як вільної чи невольної, залежної чи незалежної.

Розвинута мова філософії XXI ст.

На початку XXI ст. лінгвістика вже розглядається як розвинута наука зі своєю багатою історією, розгалуженою системою внутрішніх і зовнішніх зв'язків, окресленими предметом і об'єктом досліджень. Спостерігається лінгвістичний експансіонізм (лат. *expansio* – розширення, поширення) ідей, сформульованих у лінгвістиці, в такі науки, як психологія і філософія, логіка і теорія пізнання, нейрологія, когнітологія та ін. Дані про мову, отримані за межами лінгвістики, впливають на лінгвістичний аналіз; стають помітнішими активні інтегративно-диференційні процеси в лінгвістиці і культурі (побудова, розгортання та проектування нових дисциплін і напрямів, таких як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика, лінгвогносеологія, лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія та ін.); інтенсифікуються контакти лінгвістики з іншими сферами знання й духовної діяльності людини. Усе це сприяє посиленню ролі внутрішньолінгвістичної рефлексії в науці про мову.

Однією з найважливіших ознак сучасної лінгвістики і лінгвофілософії вважають динамічно-діяльнісне, функціонально-комунікативне і антропозорієнтоване розуміння сутності й природи мови. Образ мови як «оселі людського духу» складався впродовж усього XX ст., набуваючи різних відтінків. Російський лінгвіст і лінгвофілософ Ю. Степанов розглядає

найважливіші образи мови в науці наприкінці XIX – на початку XXI ст.

1. Мова як мова індивіда. Згідно з цим образом єдиною реальністю є мова окремого індивіда; загальна мова – це абстракція або навіть фікція. У світі існує стільки окремих мов, скільки й індивідів. Найповніше ця ідея була сформульована одним із найвидатніших молодогограматиків, німецьким ученим Германом Паулем у праці «**Принципи історії мови**» (1920).

2. Мова як член сім'ї мов. Такий образ мови сформувався в межах порівняльно-історичного мовознавства. Під сім'єю мов у компаративістиці розуміють групу мов, яка розвинулася із спільної мови-основи, або прамови. При цьому елементи мов (фонема, морфема, лексеми, синтаксеми) перебувають у певних регулярних співвідношеннях. Французький лінгвіст А. Мейє наголошував, що порівняльно-історичний метод дає змогу встановити взаємозв'язки між первісною мовою і окремими мовами, що з неї розвинулися, але не між різними мовами, які є продовженням спільної мови. Відповідно до такого погляду кожна мова є членом мовної сім'ї, в якій існують регулярні історичні співвідношення. Найважливішими з них є звукові, а також співвідношення мінімальних значущих елементів (морфем). Вони формують внутрішню і зовнішню системність мови і закладають ідеї системно-структурного бачення сутності й природи мови.

3. Мова як структура. Цей образ мови розглядали польсько-російський лінгвіст І.-О. Бодуен де Куртене і Ф. де Сосюр, але найповніше його розкрито в концепціях учених данської школи лінгвістики (Копенгагенського лінгвістичного осередку): Л. Єльмслева, В. Брьондаля, Х. Ульдаля та ін. На їхню думку, мова є універсальною системою, яка має не жорстко детермінований характер (**потенційний, статистичний**), що дає змогу створити алгебраїчні її описи. Мова пов'язана з конкретними соціальними колективами людей, а в свідомості кожної конкретної особистості — з нейрофізіологічними процесами. В середині мови основним системотворчим принципом вважається елементарна мовна опозиція – бінарна (**лат. *binaries* – подвійний**) структура.

4. Мова як система. Цей образ мови є модифікацією й уточненням попереднього, але жорсткіше структурно детермінований. Під системою розуміють єдине ціле, яке домінує над своїми складниками і формується з елементів (мінімальних складників свого рівня: фонем, морфем, лексем, синтаксем (словосполучень), структурних схем речень) і зв'язків (парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних). Структура мови є спільною для всіх ідіоетнічних мов (спільні типи фонемних опозицій; порядок слів у реченні тощо). На думку деяких науковців, структура є єдиною для всіх мов, а система мови як матеріальна реалізація структури завжди неповторна, ідіоетнічна.

5. Мова як тип і характер. Одним із перших скомбінував поняття «тип мови» і «характер мови» відомий чеський мовознавець, засновник Празького лінгвістичного осередку Вілем Матезіус (1882–1945). Цю ідею він висловив у статті «Про лінгвістичну характерологію» (1928). За його твердженнями,

лінгвістична характерологія повинна розпочинатися із сучасного стану мови. Вона має на меті дослідження синхронних зв'язків у конкретній мові; виокремлення базових ознак певної мовної системи. Досліджуючи англійську мову, В. Матезіус визначив її основні функціональні ознаки: а) суб'єктивізм; б) домінування одного й того самого підмета, який є найбільш актуальним за певної ситуації; в) значна кількість пасивних конструкцій тощо.

6. «Комп'ютерна революція» і комп'ютерний підхід до мови. Початок «комп'ютерної революції» прийнято пов'язувати з працями 60-х років ХХ ст. видатного американського лінгвіста Ноама Хомського, які не змінили погляду на мову, але суттєво вплинули на лінгвістичну теорію та на формування генеративної лінгвістики (породжувальної граматики). Науковий переворот, пов'язаний із генеративною лінгвістикою, полягає у маніфестації граматики мови як формального об'єкта, якому притаманна психологічна реальність у житті людини. Тому лінгвістика є складовою теоретичної когнітивної психології. У генеративній лінгвістиці відроджуються положення всезагальної і раціональної граматики Пор-Рояля (XVII ст.): речення мають адекватну мисленню внутрішню структуру, пов'язану з думкою, і зовнішню структуру, в якій відображається вимова і правопис. Усі мови мають однакову внутрішню структуру, задану логікою мислення, і розрізняються своїми зовнішніми маніфестаціями. Глибинна грамика мови дає змогу породжувати величезну кількість поверхових граматичних форм. Комунікативна компетенція допомагає відсіювати неправильні і вживати лише правильні мовні форми і вирази. Мова є механізмом породження правильних поверхових форм і виразів; ця система – автономний модуль зі своїми принципами і правилами.

7. Інтерпретаційний образ мови. Історія мови є ідеальним об'єктом для її витлумачення. Зрозуміти певну мовну структуру – означає інтерпретувати і пояснити смисл того, що втілено у граматичних фактах. Причому значення тих чи інших структур людського досвіду, втілених у мові, не міститься у мовній формі, а додається інтерпретатором. З цим розумінням мови тісно пов'язаний «принцип кооперативного спілкування» американського логіка і філософа Г.-П. Грайса: «Ми розуміємо значення висловлювання лише тому, що воно адресоване нам».

8. Мова як теорія мовної дії. Цей образ мови був започаткований у середині 60-х років ХХ ст. британським філософом і логіком Джоном Остіном (1911–1960), який вважав, що мінімальною одиницею людського спілкування є не речення, як це традиційно подається в шкільних і вузівських граматиках, а мовленнєва дія, тобто здійснення певних актів (запитання, наказ, вибачення, призначення на посаду, заспокоєння, привітання тощо). Новітній етап розвитку аналітичної філософії пов'язаний з теоріями «мовної дії», «мовної компетенції», «мовленнєвих актів».

9. Мова як простір думки і оселя людського духу. Саме так визначає сутність і природу мови відомий німецький філософ-екзистенціаліст Мартін Гайдеггер (1889—1976) у своїй

праці «Мова – оселя буття»: «Мова є одночасно оселею буття і житлом людської сутності». Вислів «мова як простір думки» став метафорою, під яку підводяться когнітологічні визначення мови. Когнітологічний підхід до вивчення мови є провідним у сучасному мовознавстві та лінгвофілософії.

Мова як об'єкт філософських досліджень

Тему мови з давніх-давен порушують у філософії. До неї зверталися Платон, Арістотель, схоласти, Бекон, Гоббс, Локк, Берклі, Юм, Міль, Фреге, Рассел, Вітгенштейн, Карнап, Остін, Серль, Грайс, Куайн, Дамміт, Касінер, Гайдегер, Гадамер, Лосєв, Шпет, Флоренський, Попович та ін. Ще грецькі філософи визначали людину як живу істоту, що має логос — розум, мову і мовлення. Питання про сутність мови розглядалися як філософська проблема (софісти, Платон). Як і багато інших наук, мовознавство було виокремлене із синкретичного комплексу філософських проблем. Інтерес філософів до мови постійно зростає. У філософії Нового часу думку про важливість мови для філософії боронив Т. Гоббс, наголошуючи: «Розум – це не що інше, як урахування наслідків із узгоджених загальних імен». Уже в ХХ ст. М. Гайдегер писав: «Згідно із старовинною дефініцією ми саме ті істоти, котрі володіють даром мовлення. Однак дар мовлення – це не одна з людських здібностей поряд з багатьма іншими. Дар мовлення вирізняє людину, власне, роблячи її людиною. У цьому сутність її ества».

У ХХ ст. питома вага і кількість лінгвофілософських проблем різко зросли. Голландський філософ Ф.-Р. Анкерсміт зазначав: «Філософія ХХ ст. перебуває під чарівливістю феномену мови». Сучасний російський філософ В. Кузнєцов значущість проблематики мови для філософії ХХ ст. порівнює зі значущістю проблеми пізнання для філософії ХІХ ст. або проблеми раціональності для філософії ХVІІІ ст. Розвиток математичної логіки і опрацювання методу формалізації, виникнення семантики, формування семіотики, математичної лінгвістики, кібернетики, а в останні десятиліття — опрацювання когнітивного підходу до явищ мови і розгляд їх з функціонально-комунікативних та культурно-етнографічних позицій вимагають значно глибшого виявлення відповідних філософських проблем. Німецький учений О.-Ф. Больнов називає такі п'ять причин звернення філософів до мови: 1) вплив мови на світогляд людини;

2) кожна мова – носій особливого, неповторного світогляду;

3) кожна людина мислить, відчуває, сприймає і вибудовує своє життя так, як це їй підказують форми конкретної мови;

4) мова впливає на дійсність, формує і перетворює її;

5) формування сутності людини пов'язане з мовою.

Зв'язок лінгвістики з філософією більш органічний і має інший характер, ніж зв'язок філософії з науками, що вивчають окремі сфери дійсності. Сучасна російська лінгвістка Р. Фрумкіна зазначає: «Мова – єдиний інструмент, що дозволяє філософу висловлювати філософські твердження про світ і транслювати свої знання. Для філософів вона важлива саме в цій якості». У сучасній європейській філософській думці проблема мови виникає

також у зв'язку із спробою подолання тенденції до деонтологізації (грец. **deontos** – належне і **logos** – вчення) у філософії, а також пошуку базових основ людського пізнання і культури у руслі традиційної філософської проблематики. Не менш важливим чинником звернення філософів до мови стало питання про мову філософії та про її узгодження, з одного боку, з повсякденною людською мовою, а з іншого – з філософією. Лінгвіста спонукає звертатись до філософії те, що ця наука стимулює пізнавальну діяльність дослідника мови, пояснюючи сутність фундаментальних світоглядних ідей, які лежать в її основі, дає змогу осмислити, зрозуміти й пояснити конкретні наукові факти.

Сучасному етапу розвитку науки про мову притаманна налаштованість на перехід від позитивного знання до глибинного осягнення сутності мови в широкому теоретико-методологічному контексті (філософія, логіка, когнітологія, психологія, теорія штучного інтелекту та інші науки). Значна кількість проблем і тем, які раніше сприймалися як позамовні, такі, що стосуються зовнішньої лінгвістики, стали сприйматися як власне мовні, внутрішні, важливі для розуміння мови не як системно-структурного іманентного творення, а як духовної енергії, когнітивної активності людини. Філософського роз'яснення вимагали і продовжують вимагати проблеми сутності і природи мови, виникнення й розвитку мови у зв'язку з розвитком людського суспільства, стосунків мови й реального світу, впливу мови на мислення і духовний розвиток людства, природи мовних знаків, типології мовних форм залежно від способів їх відношення до об'єктів, природи універсалій, співвідношення між природною та штучною мовами тощо. Для багатьох напрямів сучасної філософії людська мова стала важливим об'єктом досліджень. Представники аналітичної філософії в мові знаходять усе багатство свідомості й людської практики. Для феноменології (грец. **phainomenon** — рідкісне, незвичайне явище і **logos** – вчення) мова є знаковим вираженням роботи свідомості; досліджуючи мову, філософ багато чого може сказати про роботу свідомості. Герменевтика (грец. **hermeneuticē** – мистецтво тлумачення) вбачає у мові буття сутності, «оселю людського духу» (М. Гайдегер), «універсальне середовище, у котрому здійснюється **розуміння**» (Г.-Г. Гадамер). Постмодернізм витлумачує мову як середовище чуттєвості людини; філософія покликана вивільнити цю чуттєвість, надати їй вищого статусу.

Деякі філософи вважають мову основою світобачення, сутнісною ознакою людини. На думку Дж. Сьорла, у межах раціоналізму роль мови в людському житті визначають такі положення: а) мова – виняткове надбання людини як *homo sapiens*; умова і засіб виділення роду людського із світу природи; б) історичне формування і функціонування свідомості людини відбувалось і відбувається з опертям на слово, мову загалом; в) мислення людини, насамперед креативне, нерозривно пов'язане з мовою. Абстрагувальна діяльність мислення можлива лише з опертям на засоби мови. Слово (мова) є тією підвалиною, на якій ґрунтуються свідомість, мислення і особистість

людини; г) **мова** – необхідний засіб соціалізації індивіда. Без спільної життєдіяльності з іншими людьми, без засвоєння соціальних норм, правил, спільної культури і знань, досягнень багатьох поколінь сучасна людина недієздатна; г) **мова** – найважливіший засіб спілкування, основа, на якій вибудовуються міжлюдські стосунки і соціальна структура суспільства.

Зважаючи саме на таку роль мови в житті людини, у межах західної раціоналістичної традиції поняття «людина», «мова», «суспільство» сприймаються як одноплощинні: одне немислиме без іншого, одне розкривається через інше. Філософи-аналітики переконані, що жодна фундаментальна проблема людського буття не може бути ані поставлена, ані вирішена без звернення до мови, без урахування її ролі в житті людини і суспільства. Сприйняття, розуміння і перетворення реальності опосередковані символічним світом мови. На думку французького філософа Ж. Дерріди, проблема мови ще ніколи «не захоплювала такого глобального горизонту найрізноманітніших сфер досліджень, гетерогенних дискурсів, сфер різного і різноманітного, поряд з їхніми намірами, методами та ідеологіями».

Отже, в сучасній філософії мові надають самостійного значення як символу людського життя, так і самому життю. У другій половині ХХ ст. сформувались окремі напрями гуманітарних досліджень, пов'язаних із філософським осмисленням феномену людської мови, – філософія мови, лінгвістична філософія, філософія лінгвістики, численні філософські проблеми мовознавства тощо.

Сутність філософії мови

Термін «філософія мови» вперше увійшов до наукового обігу в німецькомовному просторі другої половини ХVІІІ ст. завдяки працям таких філософів, як Г.-К. Ліхтенберг (1742–1799), І.-Г. Гаман (1730–1788), І.-Г. Гердер (1744–1803), Г. Якобі (1743–1819), В. фон Гумбольдт (1767–1835). Саме у філософських роздумах і творчості цих мислителів мова посідала ключове місце. Однак у структурі сучасного гуманітарного знання (насамперед логіко-філософського і лінгвістичного) статус філософії мови до сьогодні не визначений. Одні вчені вважають філософію мови окремим напрямом досліджень живої людської мови (чи спеціальних штучних мов), інші – розділом філософії, логіки або лінгвістики; суміжною сферою досліджень згаданих наук; спеціальним підходом до мови загалом та її одиниць і категорій; методологією мовознавчих досліджень; аналізом окремих філософських і лінгвістичних проблем тощо.

До 50-х років ХХ ст. у світовому мовознавстві філософія мови найчастіше асоціювалася з лінгвістичним структуралізмом, дещо пізніше – з генеративною граматиною, теорією штучного інтелекту. У 60-х – середині 80-х років ХХ ст. найповнішим утіленням філософії мови вважались прагматичні студії живих мов, здійснювані в межах дослідження значення виразів мови, контекстного вживання мови та її одиниць (**праці Г.-П. Грайса, Д. Девідсона, Дж.-Р. Остіна, П. Стросона, Н. Малкольма та ін.**), вивчення

мовленнєвих актів і, відповідно, ілокутивних сил, закладених у них (праці Дж. Остіна, Дж.-Сьорла, З. Вендлера, Д. Вандервекена та ін.), імплікацій та імплікатур дискурсу (праці Г.-П. Грайса, Дж.-Р. Ліча, Г. Парре та ін.). У 60-х роках ХХ ст. проблемою визначення поняття «філософія мови» переймалися Дж. Остін («Перформативи – констативи»), П.-Ф. Стросон («Намір і конвенція в мовленнєвих актах»), Дж.-Р. Сьорл («Що таке мовленнєвий акт?»), Г.-П. Грайс («Значення мовця, значення речення і значення слова»), Н. Хомський («Питання теорії породжувальної граматики»), Дж. Катц («Філософська релевантність мовної теорії»), а також точилася дискусія щодо теорії вроджених ідей Н. Хомського. Чітка орієнтація на проблематику аналітичної філософії та філософії лінгвістики представлена у відомій праці Ю. Хартнака **«Мова і філософія»**. У ній розглядаються питання, пов'язані із значенням мовних виразів у різних контекстах, інтенціональністю (**лат. intention – прагнення, намір**) мовленнєвих актів, роллю мови у сприйнятті людиною об'єктів світу, проблемами існування, моралі тощо.

Американський філософ мови Дж. Ламарк стверджує, що справжній розвиток лінгвофілософських ідей почався лише в 70–80-ті роки ХХ ст. як поступове **«перетікання»** від лінгвістичної філософії оксфордської й кембріджської шкіл до власне філософії мови, тобто такої, що вивчає проблеми значення, правил, репрезентації, засвоєння мови тощо.

Здобутки вчених аналітичного та постаналітичного напрямку в філософії так чи інакше торкнулися важливих аспектів сутності мови, проте не сформували цілісний предмет дослідження, який міг свідчити про окремий науковий напрям дослідження мови.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. філософія мови почала стійко асоціюватися (принаймні у середовищі мовознавців) із когнітивними напрямками досліджень. Зміна проблематики, пов'язана з когнітивною переорієнтацією філософів мови у 80-х – середині 90-х років ХХ ст., визначається як перехід від філософії мови до філософії свідомості. У наукових розвідках Дж. Скорупські («Значення, вживання і верифікація»), Ч. Тревіса («Прагматики»), Е. Крейга («Значення і особистість») та інших філософів мова розглядається як носій одного з типів знань поряд зі знаннями про світ і людину в ньому. Досліджуються категорії мови у тісних зв'язках із свідомістю, мисленням, усією сутністю людини як соціальної та біологічної істоти. Дехто з науковців цього періоду постулює можливість існування когнітивної філософії мови. Філософія мови уже не сприймається дослідниками як щось цілісне; йдеться про різні філософії мови з різною дослідницькою проблематикою. Про невизначеність поняття **«філософія мови»** свідчать дані багатьох авторитетних філософських енциклопедій. В. Альстон, наприклад, зазначає, що сфера дії філософії мови найкраще продемонстрована переліком її основних проблем, до яких входять теорія розуміння, значення, концептуальний аналіз тощо. Подібна невизначеність предмета дослідження філософії мови спостерігається і сьогодні. Російський філософ мови М. Лебедев, розглядаючи розвиток філософії загалом, навіть не робить спроб

визначити сутність філософії мови, обмежуючись переліком абстракцій мови в логіці, аналітичній філософії, філології, герменевтиці, структуралізмі, семіотиці й лінгвістиці. До філософії мови він зараховує праці власне філософів, логіків, семіологів, лінгвістів, в яких розглядаються проблеми сутності й природи мови.

Серед найважливіших чинників невизначеності об'єкта і предмета філософії мови є: а) невизначеність предмета і меж власне філософії; б) сумніви щодо існування мови як предмета філософської рефлексії. Німецький лінгвіст і лінгвофілософ 30–40-х років ХХ ст. Г. Іпсен писав: «Особливе буття мови насправді можна зрозуміти з великими труднощами. Мова не предметна в тому сенсі, що вона виявляється як чиста актуальність; і вона парадоксальним чином одночасно обмежена і всюдисуща, одночасно визначена і безкінечна». Відсутність концептуальних засад філософії мови, а також чітко окресленого предмета дослідження спричинені: 1) Нігілістичним ставленням до самого поняття «філософія мови». Радянський лінгвіст В. Панфілов наголошував: «Очевидно, що говорити про філософію мови як об'єктивно існуюче явище такою ж мірою неправомірно, як, наприклад, про філософію каменя або крісла».

Такі аналогії свідчать про повне нерозуміння сутності мови, яка, на думку деяких учених, є системою символів разом з притаманною їй філософією і в якій виявляє себе світ. Мовний досвід світу є абсолютним. Він домінує над відносністю всіх буттєвих осмислень, оскільки охоплює собою всяке в-собі-буття, в якому б зв'язку (**співвідношенні**) воно не поставало. Мовний характер досвіду світу передреує всьому, що людина пізнає і висловлює. Те, що є предметом пізнання й висловлення, завжди вже оточене світовим горизонтом мови; 2) повною відмовою від пошуків предмета філософії мови. Ця тенденція найповніше втілилась у величезній кількості досліджень філософських проблем мовознавства, різноманітних як за матеріалом, який аналізується, так і за підходом до нього.

У **60-ті** роки ХХ ст. в історії розвитку лінгвофілософських ідей була здійснена одна з перших спроб визначення предмета філософії мови в межах авторитетної на Заході аналітичної філософії, зокрема в її розділі «**лінгвістична філософія**». Для філософів-аналітиків уся філософія і є філософією мови. На їхню думку, структури мови дають змогу виявити онтологічні структури буття, якщо правильно вживати відповідні методики аналізу живої природної мови. Однак осмислення об'єкта філософії мови як мовної онтології (грец. *on* (*ontos*) – ество і *logos* – учення; вчення про буття) певною мірою нівелює предмет самої філософії, оскільки він редукується до аналізу лише мовної онтології. Щодо лінгвістики, за пошуками «філософії світу» губиться специфіка власне мови, оскільки досліджується не мова як така, а спосіб онтологізації за її допомогою найзагальніших філософських категорій.

У **70–80-х** роках ХХ ст. філософія мови починає сприйматися як один із складників аналітичної філософії поряд із філософією науки, свідомості і

філософськими проблемами теорії дій. Предметом дослідження філософії мови стає аналіз понять осмисленості/неосмисленості, істини, суперечності, ствердження, слідування тощо. Проте питання про сутність мови та її природу перебувають поза розглядом цього напряму наукових знань.

Паралельно у зарубіжному і колишньому радянському мовознавстві цього періоду проводилися дослідження, в основі яких лежало розуміння філософії мови як методології науки про мову в аспекті насамперед визначення та конструювання самого предмета вивчення, а також окремих аспектів мови, найбільш потрібних для аналізу деяких проблем онтології та гносеології. Та, оскільки такі дослідження здійснювались у межах одного філософського напряму, це унеможливило діалог між філософськими та лінгвістичними школами, синтезування інших лінгвофілософських ідей, плюралізм наукових думок та підходів. На Заході методологічні проблеми мовознавства вивчали Г. Фреге, Б. Рассел, К. Айдукевич, В. Квін, Н. Хомський та ін. Саме цей напрям досліджень можна назвати філософією лінгвістики (англ. *philosophy of linguistics*) і сприймати як розділ наукової метатеорії, об'єктом якої є не стільки мова, скільки наука про мову.

Коло проблем, що розглядаються в межах філософії мови чи напрямів, близьких до неї, не збігається з проблемами загального мовознавства — одного із розділів сучасної лінгвістики, який узагальнює дані окремих мов (з позицій певної методології) і часткових та прикладних мовознавств, теоретично вивичує їх, робить висновки про будову та функціонування людської мови загалом, пропонує конкретним (частковим і прикладним) мовознавствам результати своїх узагальнень, залишаючись у межах науки про мову. Філософію мови не можна ототожнювати ні з лінгвістичною філософією, ні з філософією лінгвістики, ні з методологією мовознавчих досліджень, ні з загальним мовознавством. Вона має власний предмет досліджень, розглядає питання про сутність і природу мови. Філософія мови з позицій лінгвіста є складником теорії мови, у межах якої досліджуються питання природи і сутності людської мови, пов'язані з її відношенням до дійсності, суспільства, свідомості, мислення, або людина у її стосунках зі світом. При цьому сфери буття і свідомості (мислення) в лінгвофілософських дослідженнях розглядаються не самі по собі, а в аспектах їх співвідношення з мовою. У певний період у межах тієї або іншої філософської традиції конкретна «вершина» цього трикутника буде вважатися найбільш актуальною; усі ж разом вони формують структуру філософії мови.

Другим важливим аспектом вивчення філософії мови є те, що сутність і природа мови повинні визначатися, виходячи з категорій самої мови, а не апіорно їй нав'язуватись, з урахуванням засад і специфіки предмета дослідження тих наук, що вивчають мову. Третій аспект дослідження філософії мови (відсутній у неспієнтичних напрямках і підходах до мови) — необхідність формування методу дослідження. Жива людська мова, що розглядається з позиції її внутрішнього влаштування, має три найважливіші категорії, без яких її функціонування неможливе: ім'я, предикат (лат.

praedicatum – сказане; те саме, що й присудок) і егоцентричні (лат. ego – я і centrum – центр; ставлення до себе як до центру Всесвіту) слова. Відповідно до цього філософію мови характеризують три основні парадигми представлення мови: семантична, синтактична і прагматична. Отже, філософія мови, яка розглядається з позицій науковості, на протиположності ненауковим (несцієнтифічним) підходам до мови, постає як широка сфера гуманітарних досліджень, спрямованих на вивчення сутності й природи живої людської мови, її взаємозв'язків з буттям (реальністю, дійсністю, світом), свідомістю, мисленням, а також сфера власне теоретико-методологічного знання, що охоплює й інтерпретує подібні взаємозв'язки. При цьому сфери буття і свідомості (мислення) цікавлять філософію мови лише в аспекті їх співвідношення з мовою. [8]

Лекція

Тема. Вступ до порівняльної морфології української та російської мов

План

1. Місце морфології у рівневій структурі мови
2. Компаративна лінгвістика, її напрями
3. Граматичні категорії української і російської мов

Література

Компаративна лінгвістика // Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія, С. 256 – 257.

Милославский И. Г. Морфологические категории соврем. рус. языка, С. 26 – 29.

Сопоставительная грамматика рус. и укр. языков. Введение, С. 5 – 26.

Укр. мова: Енциклоп., С. 110.

Цыганенко Г. П. Морфология соврем. рус. языка, С. 5 – 13, 38 – 74.

Порівняльна грамати́ка укр. і рос. мов, С. 4.

Грамати́ка (від гр. *grammatiké techné* – мистецтво читати і писати букви, від *grámma* – буква) складається із 2-х лінгвістичних дисциплін: морфології і синтаксису; нерідко до них долучають і вчення про словотвір. У цьому курсі, який ми щойно починаємо, розглядається лише один із розділів граматики – морфологія, що вивчає систему словоформ і граматичних категорій певної мови, її частиномовну класифікацію (Селіванова, С. 478). Як відомо, термін «морфологія» (від гр. *morphē* – «форма») уведений у ХІХ ст. на зміну терміна «етимологія» у його первинному значенні як розділу граматики, предметом якого є словозміна. Залучення терміна «морфологія» до гуманітарних наук пов'язують із німецьким письменником Й. Гете, який запозичив його з еволюційної біології, що вивчала форми живих організмів.

Як також відомо, мова являє собою систему взаємопов'язаних одиниць, які мають певну ієрархічну структуру і перебувають на різних рівнях цієї структури. Нижчий рівень – фонологічний, на якому знаходяться асемантичні одиниці – фонемі. Наступний, вищий рівень складається з тих

одиниць, які виникають внаслідок об'єднання одиниць першого рівня – морфеми (це ввезначимі одиниці), що формують морфологічний рівень мовної системи. Наступний рівень – лексичний, відповідно, формується з об'єднання морфем, і на ньому функціонують лексеми. Далі комунікативний рівень – синтаксичний, на якому функціонують два типи одиниць: словосполучення і речення. Сучасна лінгвістика додає до цієї класичної структури ще один – текстовий рівень, оскільки речення об'єднуються в складну багатоаспектну одиницю – текст, що є і одиницею комунікації, і способом збереження інформації, і формою існування культури, і відображенням психічного життя індивіда.

Ми розглянемо морфологію в порівняльному аспекті, зіставляючи дві близькоспоріднені мови – українську і російську. Їх спорідненість, як відомо, зумовлена тим, що обидві мови мають спільне джерело – вони виникли із давньоруської мови, яка існувала між VI-м і початком XIV-го століття н.е.

Отже, наш курс буде зіставним, або компаративним. В лінгвістиці існує такий досить розгалужений напрям, як **компаративна лінгвістика**, в основі якої лежить порівняння мов. Сучасні дослідники поділяють компаративну лінгвістику на **діахронічну і синхронічну**. До першого відносять порівняльно-історичне мовознавство і історичну типологію, до другого – зіставне, в тому числі **контрастивне**, мовознавство, формально-структурну типологію і ареальне мовознавство. Головним принципом компаративної лінгвістики є порівняння, яке реалізується як в аспекті діахронії однієї мови, так і на синхронічному зрізі двох або більше мов, а також при аналізі еволюції декількох мов. Оволодіння цим курсом має й певне практичне значення. «Практичне значення порівняльного вивчення української та російської мов дає можливість відрізнити спільне і відмінне в кожній з порівнюваних мов і свідомо уникати в мовній практиці тієї лексичної, фонетичної і граматичної суміші з різних мов, яка нерідко спостерігається в усній мові деякої частини населення» (Порівняльна граматики, С. 4). А це видається надзвичайно важливим в умовах російсько-українського білінгвізму, характерного, зокрема, для нашого міста.

Найпершим серед діахронічних методів був порівняльно-історичний, взагалі перший науковий лінгвістичний метод. Основоположниками його були німецькі мовознавці Франц Бопп, Якоб Грімм, датчанин Расмус Раск і російський дослідник (також німець за походженням) Олександр Востоков. У монографії 1816 р. «Про систему дієвідміни санскритської мови порівняно з грецькою, латинською, перською й германськими мовами» Франц Бопп продемонстрував генетичний зв'язок між цими мовами, показав існування праформ дієслів у санскриті. Він увів поняття звукових законів (які сформулювали Я. Грімм і А. Шлейхер) і термін «індоєвропейські мови» замість «індогерманські мови». Заслугою О. Востокова стало відкриття таємниці юсів і спорідненості слов'янських мов, а першу порівняльну граматику слов'янських мов (у 4-х томах) створено словенським і

австрійським лінгвістом Францем Міклошичем у 1852 – 1874 рр. Теоретичне обґрунтування статусу компаративної лінгвістики належить Вільгельму фон Гумбольдту **Синхронічний** напрям компаративної лінгвістики, по-перше, орієнтований на зіставлення двох (рідше 3-х) мов на синхронному зрізі їхнього розвитку (зіставне мовознавство) і має результатом установлення типологічних рис на відповідних рівнях мовної системи. Типологічні риси виявляються при порівнянні фонетичних, граматичних, семантичних і функціональних ознак мов безвідносно до їх генетичної спорідненості. Типологічний метод має на меті установлення схожості й розбіжностей між мовами. Внаслідок цього встановлюється мовний тип як сукупність певних семантико-граматичних характеристик. Компаративна лінгвістика має й деякі інші аспекти. Саме на типологічному напрямі й буде зосереджена увага у представленому курсі. З цього погляду українська і російська мови мають однакову **типологічну характеристику** на фонетичному, морфологічному і синтаксичному рівнях. На фонетичному – це мови консонантні, адже в системі переважають приголосні, на морфологічному – флективно-синтетичні, оскільки основним засобом вираження граматичних значень виступає флексія і граматичне значення виражається в самому слові, майже без уживання допоміжних граматичних слів (хоча, звичайно, елементи аналітизму наявні: *буду писати, самый красивый*); на синтаксичному рівні обидві мови характеризуються як мови номінативної будови, оскільки підмет завжди стоїть у називному відмінку незалежно від перехідності /неперехідності дії, яку називає дієслово (на відміну від мов ергативних, де форма підмета змінюється).

Оскільки морфологію кожної мови окремо студенти вже засвоїли, то наше вивчення буде дещо іншим. Ми будемо зіставляти морфологічні категорії, засоби їх реалізації і особливості функціонування. Для зіставлення взагалі має бути міра зіставлення (*tertium comparationis*), для зіставної граматики такою мірою виступає граматична категорія з її значенням. Граматичні категорії, такі, як число, рід, час кодують семантичні категорії, які в різних мовних спільнотах вважаються найбільш важливими. Зіставний метод особливо ефективний до споріднених мов, оскільки їх контрастні риси виступають виразніше на тлі спільних. Граматичні системи близькоспоріднених мов не стільки відрізняються засобами вираження (а вони, звісно, є), скільки неоднаковою функціонально-стилістичною значимістю категорій та їх членів, різним ступенем вживаності в системі або мікросистемі. Отже, в основу зіставлення покладені граматичні і семантичні категорії, засоби їх мовної реалізації, їх функціонування у порівнюваних мовах. При всій чисто зовнішній подібності в українській і російській мовах граматичні категорії функціонують «трішечки» («чуть-чуть») неоднаково. Такі незначні, на перший погляд, нюанси отримують важливе значення в процесі характеристики споріднених мов. Загальновідомо, що «мир, который дан в нашем непосредственном опыте, оставаясь всегда одним и тем же, постигается различным образом в различных языках, даже в тех, на которых

говорят народы, представляющие собой известное единство с точки зрения культур. Сравнивая разные языки, мы разбиваем иллюзии, к которым нас приучает знание лишь одного языка – будто бы существуют неизблемые понятия, которые одинаковы для всех времен и народов. В результате получается освобождение мысли из плена слова, из плена языка и придание ей истинной диалектической сущности» (Щерба, С.69, С. 316 – 317). Помічений Л. В. Щербою феномен може бути проілюстрований і детально проаналізований при зіставленні української і російської мов. Різниця між «картинами світу» відображується і в лексиці, і в граматиці. Вона створює багато розбіжностей в номінації тих самих об'єктів дійсності; різні мови виділяють різні ознаки, і внутрішня форма слів, їх первісне, етимологічне значення не співпадає (рос. *подснежник* – укр. *пролісок*, нім. *Schneeglöckchen*). Морфологічні категорії також пов'язані з об'єктивною дійсністю. Категорія числа іменників пов'язана з кількістю, категорія роду може бути, хоча і не завжди, пов'язана із статтю, категорія відмінка виражає відношення між явищами об'єктивної дійсності. Категорія часу дієслова пов'язана з часом як формою існування матерії. Однак цей зв'язок не означає точне відображення дійсності в мові. По-перше, морфологічні категорії, як правило, не мають монополії на вираження тих чи інших категорій реальної дійсності. Так, у вираженні часу бере участь не тільки морфологічна категорія часу, а й різні темпоральні лексеми і словосполучення: *потім, раніше, зараз, минулого року // сейчас, всегда, постоянно, в это время* і т. ін.

По-друге, відношення між членами морфологічної категорії часто не співпадають з відношеннями між членами відповідної категорії дійсності. Так організована, зокрема, категорія часу, в якій форми з конкретним значенням «теперішній час» позначають не тільки дію в момент мовлення, але й дію постійну, дію поза часом: *Дніпро впадає в Чорне море // Солов'ї хорошо поют*. Кожний член морфологічної категорії відмінка співвіднесений з багатьма членами категорії відношень між предметами (Милославский, С. 28 – 29).

На граматичному рівні різне «бачення світу» відображається у виборі мовних форм. Так, маса однорідних предметів може сприйматися як роздільна множинність (рос. *листья*) або нерозчленована сукупність (рос. *листва*), внаслідок чого форми числа і збірності використовуються у різних мовах по-різному. Порівняймо, наприклад, збірний іменник *жіноцтво*, в рос. мові йому нема відповідника, і при перекладі слід використати форму множини *женщины*. Іще один приклад, який демонструє різну граматичну категоризацію світу. В рос. мові називний відмінок іменника в однині слугує для номінації предмета і для номінації адресата мовлення. В укр. мові ці функції диференційовані між називним і кличним відмінками.

Зіставне вивчення граматичних систем двох мов дає можливість поглянути на одну мову крізь призму іншої. Морфологічна категорія в укр. і рос. мовах як система протиставлених одне одному рядів морфологічних форм (слів,

словоформ, словосполучень) з ідентичною семантикою поділяються на дві великі групи – іменні і дієслівні. **Іменні категорії** – категорія роду, числа, відмінка, істот / неістот, ступенів порівняння; дієслівні – категорії виду, стану, часу, способу дії, особи, а також числа і роду (в деяких формах). Склад морфологічних категорій, їх змістовні характеристики близькі у порівнюваних мовах. Одиницею морфологічної категорії є **грамема** – одна з опозицій, компонент граматичної категорії. Грамема є видовим поняттям щодо граматичної категорії як родового поняття.

Морфологічні категорії за способом їх мовної реалізації поділяються також на **класифікуючі** та **словозмінні**. У *класифікуючих* категоріях грамемами виступають **класи слів**, що мають мінімальну спільну граматичну характеристику. Наприклад, іменники чол., жін. і сер. роду – класи слів, які формують категорію роду (**різні слова**, протиставлені за граматичним значенням роду). *Словозмінні* категорії – категорії, в яких грамемами виступають **словоформи**, протиставлені за певним граматичним значенням. Наприклад, в категорії відмінка протиставляються словоформи називного, родового, давального і т. д. відмінків (це форми того самого слова). Це словозмінна категорія.

Морфологічні категорії характеризуються також за кількістю протиставлених граем. Так, є бінарні морфологічні категорії, які формуються 2-ма грамемами, тернарні – 3-ма грамемами і полікомпонентні (6 – 7 словоформ у категорії відмінка).

Морфологічний рівень мовної системи, найбільш стійкий до історичних змін та запозичень, є своєрідною універсалиєю мов різних систем. Тобто ті граматичні значення, які виражають одиниці цього рівня (словоформи), передаються різними засобами у всіх мовах світу (можуть передаватися граматично, наприклад, категорія числа: *колесо – колеса*, або лексично: *багато коліс, два колеса*, або редукацією: *оранг-оранг* (в малайській мові *оранг* – «людина»), але обов'язково граматичне значення числа виражається в усіх або майже усіх мовах).

Вивчаючи в цьому курсі морфологічні категорії укр. і рос. мов, ми розглянемо такі аспекти: 1. Загальна характеристика категорії. 2. Форма вираження категорії в укр. і рос. мовах. 3. Спільне і розбіжне у вираженні категорії. Особливості функціонування форм категорії.

Лекція 2

Тема. Порівняльна характеристика категорії роду в українській і російській мовах. Іменник

План

1. Загальна характеристика категорії роду
2. Категорія роду іменників:
 - а) у назвах істот і неістот;
 - б) у іменниках спільного роду;
 - в) у складених іменниках;

г) у абревіатурах.

Література

Горпинич В. О. Морфологія української мови, С. 51 – 63.

Милославский И. Г. Морфологические категории соврем. рус. языка, С. 44 – 56.

Сопоставительная грамматика рус. и укр. языков, С. 192 – 211.

Цыганенко Г. П. Морфология соврем. рус. языка, С. 115 – 129 .

Категорія роду є характерною рисою граматичної будови індоєвропейських мов. Виникнувши у глибокій давнині, вона піднялася у процесі багатоміліонного розвитку на високий рівень абстрактного граматичного значення. В укр. і рос. мовах вона притаманна 4 частинам мови - іменникам, прикметникам, займенникам та дієсловом. Для іменників ця тернарна категорія виявляється класифікуючою, а для всіх інших частин мови виступає словозмінною, парадигмотвірною.

Грамматичний рід являє собою одну з найбільш цікавих проблем граматики, оскільки, з одного боку, він пов'язаний і взаємодіє з низкою морфологічних категорій, а з іншого – його змістовні характеристики залежать від семантики лексем, їх валентності. Категорія роду – це складне явище, яке виявляє себе з боку семантики, морфології та синтаксису. Хоча категорія роду є суто граматичним явищем, вона інколи використовується у художніх текстах як засіб їх виразності, а також виконує смислотвірну і навіть сюжетотвірну функцію. У вірші Г. Гейне «Ein Fichtenbaum steht einsam», перекладеному Ф. І. Тютчевим, йдеться про кедр, який самотньо біліє «на севере мрачном, на дикой скале», і про самотню пальму « в краю отдаленном Востока под мирной лазурью, на светлом холму». У перекладі М. Ю. Лермонтова говориться про сосну і пальму. Л. В. Щерба пише з цього приводу: «Мужской род (Fichtenbaum, а не Fichte) – не случаен, и в своем противопоставлении женскому роду – Palme – он создает образ мужской неудовлетворенной любви к далекой, а потому недоступной женщине. Лермонтов женским родом «сосны» отнял у образа всю его любовную устремленность и превратил сильную мужскую любовь в прекраснотворные мечты» (Цит. за: Милославский, С. 45). І хоча переклад М. Ю. Лермонтова не адекватно відтворює художню інтенцію автора оригіналу, однак саме його переклад увійшов у скарбницю найкращих перекладів творів світової літератури.

Категорія роду існує у всіх індоєвропейських мовах, але має різний зміст. Наприклад, в англійській мові іменники не мають морфологічного показника роду, рід виявляється у відповідності займенників і іменників (*the man – he, the woman – she*). У французькій мові іменники розподіляються між чол. та жін. родами, середнього роду немає.

Морфологічна категорія роду укр. та рос. мов має специфічний вияв у різних частинах мови, тому й будемо розглядати і зіставляти її на матеріалі різних самотійних частин мови. Отже, спочатку розглянемо вияв цієї категорії у іменників. **Категорія роду іменників – несловозмінна (класифікуюча)**

категорія, представлена як протиставлення трьох класів слів – чоловічого, жіночого і середнього роду. Класифікуюча категорія роду притаманна всім іменникам, крім *pluralia tantum* (наприклад, іменники *граблі, ворота, канікули* позбавлені значення роду). Граматичний рід є однією з основних ознак, за якою іменники розподіляються за типами відміни. Категорія роду в укр. та рос. іменниках характеризується тріадою (чол., жін. і сер.) у шкільній граматиці, наукова граматика додає ще і спільний рід у іменників, що в різних текстах можуть функціонувати як іменники чол. або жін. роду (укр. *сирота, небога* // рос. *неряха, плакса*). Однак це периферійне явище, яке не впливає на кількість грамем, що об'єднані категорією роду. До того ж іменники спільного роду отримують граматичне значення чол. або жін. роду, тобто лишаються в колі тих самих грамем, які і презентують цю морфологічну категорію.

Реальний зміст категорії роду виявляється у різних лексико-семантичних розрядах іменників. У більшості назв людей і тварин, які належать до назв живих істот, категорія роду **семантична**, пов'язана із реальним протиставленням біологічної статі. В рос. м. винятками є: *животное, пресмыкающееся, беспозвоночное, дитя, лицо, божество, ничтожество*. В укр. м. коло таких іменників середнього роду значно ширше. До нього належать і назви дитинчат тварин, птахів: *кошеня, вовчєня, голубєня, собачєня, лоша, тєля, пташенєя*. Зменшувальний суф. **-ен(я)** та граматичний рід підкреслюють їх семантику: недорослість, недосягнення ані чоловічої, ані женському роду – *Palme* – он создает образ мужской неудовлетворенной любви к далекой, а потому недоступной женщине. Лермонтов женским родом «сосны» отнял у образа всю его любовную устремленность и превратил сильную мужскую любовь в прекраснодушные мечты» (Цит. за: Милославский, С. 45). І хоча переклад М. Ю. Лермонтова не адекватно відтворює художню інтенцію автора оригіналу, однак саме його переклад увійшов у скарбницю найкращих перекладів творів світової літератури.

Категорія роду існує у всіх індоєвропейських мовах, але має різний зміст. Наприклад, в англійській мові іменники не мають морфологічного показника роду, рід виявляється у відповідності займенників і іменників (*the man – he, the woman – she*). У французькій мові іменники розподіляються між чол. та жін. родами, середнього роду немає.

Морфологічна категорія роду укр. та рос. мов має специфічний вияв у різних частинах мови, тому й будемо розглядати і зіставляти її на матеріалі різних самотійних частин мови. Отже, спочатку розглянемо вияв цієї категорії у іменників. Категорія роду іменників – несловозмінна (класифікуюча) категорія, представлена як протиставлення трьох класів слів – чоловічого, жіночого і середнього роду. Класифікуюча категорія роду притаманна всім іменникам, крім *pluralia tantum* (наприклад, іменники *граблі, ворота, канікули* позбавлені значення роду). Граматичний рід є однією з основних ознак, за якою іменники розподіляються за типами відміни. Категорія роду в

укр. та рос. іменниках характеризується тріадою (чол., жін. і сер.) у шкільній граматиці, наукова граматики додає ще і спільний рід у іменників, що в різних текстах можуть функціонувати як іменники чол. або жін. роду (укр. *сирота, небога* // рос. *неряха, плакса*). Однак це периферійне явище, яке не впливає на кількість грамем, що об'єднані категорією роду. До того ж іменники спільного роду отримують граматичне значення чол. або жін. роду, тобто лишаяються в колі тих самих грамем, які і презентують цю морфологічну категорію.

Реальний зміст категорії роду виявляється у різних лексико-семантичних розрядах іменників. У більшості назв людей і тварин, які належать до назв живих істот, категорія роду **семантична**, пов'язана із реальним протиставленням біологічної статі. В рос. м. винятками є: *животное, пресмыкающееся, беспозвоночное, дитя, лицо, божество, ничтожество*. В укр. м. коло таких іменників середнього роду значно ширше. До нього належать і назви дитинчат тварин, птахів: *кошеня, вовченя, голубеня, собаченя, лоша, теля, пташеня*. Зменшувальний суф. **-ен(я)** та граматичний рід підкреслюють їх семантику: недорослість, недосягнення ані чоловічої, ані жіночої статі.

Лекція 3

Рід у прикметників, займенників, числівників і дієслів

План

1. Категорія роду прикметників
2. Категорія роду займенників
3. Категорія роду числівників і дієслів

Література

Горпинич В.О. Морфологія укр. мови, С. 92 – 93, 138.

Краткая рус. грамматика, С. 219.

Милославский И. Г. Морфологические категории соврем. рус. языка, С. 114, 132, 232.

Сопоставительная грамматика рус. и укр. языков, С. 211 – 217.

Категорія роду прикметників – це словозмінна категорія, яка слугує для синтаксичного вираження значення родової приналежності означуваного іменника у словосполученні. Як відомо, категорія роду в укр. та рос. мовах формується трьома грамами: чол., жін. і сер.роду: *солоний борщ, солоня риба, солоне озеро* // *деревянный дом, деревянная скамейка, деревянное кресло*. Граматичний рід прикметника виражається в синтаксичній функції означення (*Червоний помідор дуже смачний*), а також присудка: *Помідор червоний. Груша червона. Яблуко червоне*. У невідмінюваних субстантивів родові закінчення прикметника виявляються єдиним засобом вираження їх

родової приналежності: *сивий кюре, сива леді, молодіжне кафе // старая фрау, старый буржуа, старое авто*. У граматичному відношенні такі прикметники є полісемантичними, оскільки виражають значення роду, числа та відмінка.

У рос. м., крім повних відмінюваних форм прикметника, є також короткі форми, які змінюються за родами: *Роман интересен, книга интересна, стихотворение интересно*. Прикметники чол. роду мають нульове закінчення, жін. роду – **-а, -я**, сер. – **-о, -е**. *Царь был строг, но справедлив* (А. Пушкін). *То ли песенка не та, только лесенка крута* (Е. Лямпорт). *Луг в ромашках серебряных сказочно бел, и высокое облако бело* (А. Сурков).

Категорія роду не властива незмінюваним прикметникам, головним чином іншомовного походження. Вони мають єдину форму: спів **соло**, пісня **соло**

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття №1

Тема. Мова, модуси її існування і функції

План

1. Широкий спектр значень слова «мова».
2. Функції мови.
3. Модуси існування мови.
4. Образи мови в науці наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
5. Філософія мови:
 - а) причини звернення філософів до мови;
 - б) парадигми представлення та розуміння мови;
 - в) підходи до філософії мови.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 7–33.
2. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия / Й. Л. Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–124.
3. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 4–10.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 472.
5. Українська мова: Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка, М. П. Зяблюка та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 346–347, 777–778.

Завдання:

1. Законспекуйте статтю «Функції мови» з енциклопедії «Українська мова» (Українська мова: Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка, М. П. Зяблюка М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 777–778)
2. Законспекуйте дефініції понять філософії мови: мова, мовлення, комунікація, атомізм, гумбольдтіанство, неогумбольдтіанство, структуралізм,

постструктуралізм, семіотика, герменевтика, знак, гіпотеза лінгвістичної відносності, мовна картина світу, прагматика.

Практичнезаняття №2

Тема. Гумбольдтіанство як вияв антропоцентричного підходу до мови

План

1. Лінгвофілософська ідея Вільгельма фон Гумбольдта.
2. Філософські і загальнонаукові засади концепції Вільгельма фон Гумбольдта.
3. Вчення про творчий характер мови. Енергетично-еволюційна концепція мови.
4. Вчення про внутрішню і зовнішню форми мови.
5. Неогумбольдтіанство у США та в Європі.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С.34–58.
2. Гумбольдт В. Фон. Избранныетруды по языкознанию / В. Фон Гумбольдт; пер. с нем. яз. под ред. и с предисл. Г. В. Рамишвили. – Москва : Прогресс, 1984. – 398 с.
3. Радченко О. А. ЛингвофилософскиеопытыВ.фон Гумбольдта и постгумбольдтианство / О. А. Радченко // Вопросыязыкознания. – 2001. – №3. –С. 122–125.
4. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 12–25.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 109–110, 501–504.

Завдання:

1. Законспекуйте статті «Гумбольдтіанство» та «Неогумбольдтіанство» із «Лінгвістичної енциклопедії» О. О. Селіванової. – Полтава: Довкілля. – 2010. –С. 109–110, 501–504.
2. Законспекуйте основні положення філософії мови неогумбольдтіанства, гіпотезу лінгвістичної відносності та закон мовної спільноти (Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 22–25).

Практичнезаняття №3

Тема. Структуралізм у філософії мови

План

1. Структуралізм як мовознавчий напрям.
2. Спільні ознаки світового лінгвістичного структуралізму.
3. Найважливіші лінгвофілософські аспекти теорії Фердинанда де Сосюра.

4. Найвідоміші школи лінгвістичного структуралізму:
- а) Данська школа глосемантики (копенгагенський лінгвістичний осередок);
 - б) Американський структуралізм (дескриптивізм);
 - в) Чеська школа функціоналізму (Празький лінгвістичний гурток).
5. Постструктуралізм та постмодернізм у філософії мови.

Література:

- 8. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян. – М.: Просвещение, 1966. – С.7–78.
- 9. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С.58–80.
- 10.Брендаль В. Структурная лингвистика // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX-XXвеков в очерках и извлечениях. – М., 1965. – С. 94–101.
- 11.Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику / Л. Н. Засорина. – М., 1974. – С.5–157.
- 12.Перебийніс В. С. Напрямки і школи в сучасній структурній лінгвістиці / В. С. Перебийніс // Проблеми та методи структурної лінгвістики. – К., 1969. – №2. – С. 5–25.
- 13.Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 15–31.
- 14.Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. –С. 348–350, 117–118.

Завдання:

- 1. Законспекуйте статтю «Лінгвістичний структуралізм» із «Лінгвістичної енциклопедії» О. О. Селіванової. – Полтава: Довкілля. – 2010. – С. 348–350.
- 2. Законспекуйте спільні ознаки світового лінгвістичного структуралізму (Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 59–60).

Практичне заняття №4

Тема. Виникнення філософії мови як науки

План

- 1. Лінгвофілософські ідеї Давнього Сходу:
 - а) Давній Єгипет;
 - б) Юдея;
 - в) Індія
 - г) Китай.
- 2. Лінгвофілософські ідеї у Давній Греції:
 - а) філософські проблеми мови в концепції Платона;
 - б) лінгвофілософські проблеми в концепції Аристотеля.

3. Аспекти філософії мови у стоїків.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 87в концепції 95.
2. Бацевич Ф. С. Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2006. – №6. – С. 33–40.
3. Десницкая А. В. История лингвистических учений. Древний мир / А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1980. – 260 с.
4. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства / О. А. Жаборюк // Мовознавство. – 2006. – №1. – С.39–43.
5. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 36–52.

Завдання:

1. Законспекуйте статтю Жаборюк О. А. «До питання про філософські аспекти мовознавства» (Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства / О. А. Жаборюк // Мовознавство. – 2006. – №1. – С.39–43).
2. Законспекуйте статтю Бацевича Ф. С. «Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування» (Бацевич Ф. С. Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2006. – №6. – С. 33–40).

Практичне заняття №5

Тема. Лінгвофілософські ідеї в епоху середньовіччя

План

1. Загальна характеристика лінгвофілософських ідей в епоху Середньовіччя. Патристика.
2. Учення про походження мови в епоху Середньовіччя. Теорія номінації.
3. Лінгвофілософські проблеми у середньовічних дискусіях реалістів і номіналістів.
4. Лінгвофілософські ідеї граматики Пор-Рояля.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 96–106.
2. Десницкая А. В. История лингвистических учений. Средневековый Восток / А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1981. – 298 с.
3. Десницкая А. В. История лингвистических учений. Средневековая Европа / А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1985. – 286 с.
4. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 52–54.
5. Свищо В. Ю. Особливості позитивістської концепції філософії мови Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Філософські обрії. – 2013. – № 29. – С. 82–90.

6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – 844с.

Завдання:

1. Законспекуйте статтю Свищо В. Ю. «Особливості позитивістської концепції філософії мови Д. Овсянико-Куликовського» (Свищо В. Ю. Особливості позитивістської концепції філософії мови Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Філософські обрії. – 2013. – № 29. – С. 82–90).
2. Законспекуйте статтю «Лінгвометодологія. Предмет, об'єкт і головні завдання» (Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. О. Селіванова. – Полтава, 2008. – С. 10–12).

Практичне заняття №6

Тема: Особливості лінгвофілософської думки у східних слов'ян

План

1. Особливості лінгвофілософської думки у східних слов'ян.
2. Реконструкція лінгвофілософських ідей у межах синкретичного середньовічного знання.
3. Специфіка давньоруської екзегези.
4. Лінгвофілософська концепція Г. Сковороди.
5. Тенденції розвитку сучасної української філософії мови.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2008. – С. 175–207.
2. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / В. В. Колесов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – 312 с.
3. Рускуліс Л. В. Філософія мови та лінгвістична методологія. Навч. посібник / Л. В. Рускуліс. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 75–86.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 48, 344–346.
5. Степанов Ю. С. Язык и Метод. К современной философии языка / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с

Завдання:

1. Законспекуйте статті «Лінгвістична філософія» та «Атомізм» із «Лінгвістичної енциклопедії» О. О. Селіванової. – Полтава : Довкілля-К. – 2010. – С. 48, 344–346.
2. Тенденції розвитку сучасної української філософії мови // Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Ф. С. Бацевич. – К., 2008. – С. 204–207.

Тема. Категорія роду в українській і російській мовах

План

1. Поняття морфологічної категорії та завдання компаративного вивчення морфологічних категорій.
2. Загальна характеристика категорії роду.
3. Категорія роду іменників: семантичний, морфологічний та синтаксичний вияв.
4. Варіювання родової приналежності іменників в укр. та рос. мовах.
5. Спільне і розбіжне у вияві категорії роду:
 - а) у назвах істот і неістот;
 - б) у іменників спільного роду;
 - в) у складених іменників;
 - г) у аббревіатур.
6. Категорія роду прикметників.
7. Категорія роду займенників.
8. Категорія роду числівників.
9. Категорія роду дієслів.

Література

Письмове завдання

1. Перекладіть на укр. мову і порівняйте родову належність іменників.
Мелкая продажа, широкая насыпь, далекая Сибирь, молодая собака, далекий путь, моя мозоль, неразборчивый адрес, тупая боль, весенняя пыль, старый картофель, древняя летопись, широкая степь, малый гусенок, злой волчонок.
2. Запишіть укр. мовою подані нижче слова і визначте належність їх до граматичного роду в російській та українській мовах.
Кенгуру, россыпь, накипь, величие, ступень, дверь, корь, рояль, пианино, человек, кофе, рысь, сыпь.
3. Допишіть закінчення прикметників і дієслів, визначте рід іменників в російських реченнях.
Зрителями был... тепло встречен... лауреат Международного конкурса пианистов Мария Гринберг. Председатель собрания профорг Казакова объявил... повестку дня. В суде принял... участие и заседатель Федорова. Перед клеткой, где шимпанзе кормил... детёныша, собралось много детей. По территории зоопарка разгуливал... маленьк... шимпанзе. Кенгуру нес... в сумке маленького кенгурёныша.
4. Запишіть 10 назв дитинчат тварин в російській і українській мовах і зазначте, якими граматичними ознаками вони відрізняються.
5. Подані іменники чоловічого роду поставте в речення так, щоб в одному реченні кожен із них позначав особу чоловічої статі, а в другому – особу жіночої статі.
Інженер, завуч, методист, історик, архітектор, лікар, викладач.
6. Дайте відповідь на питання:
 1. Чому в укр. мові іменники *Петро*, *Дніпро*, *дядько* належать до чоловічого роду, а *шатро*, *ліжка*, *стебло* до середнього?

2. Чому в рос.мові іменники *Петя, Вася, Толя, Коля, папа* належать до чоловічого роду, а *Надя, Вера, мама, Катя* – до жіночого?
3. Якого роду загальні іменники (апелятиви) у сполученнях *доктор Іванова, лікар Петрова, професор Бардіна, бригадир Соколова*?
4. Як дізнатися, до якого роду належать укр. іменники на *-я* (*земля, доля, поросся, ягня, життя*)?
7. Запам'ятайте, як треба вимовляти дані дієслівні форми, утворіть з ними словосполучення:
 1. Дал – далá, брал – бралá, начал – началá, пóнял – понялá, спал – спалá, звал – звалá, взял – взялá, ждал – ждалá.
 2. Дав – далá, взял – взялá, почав – почалá, ніс – неслá, спав – спáла, ждав – ждáла.

Практичне заняття №2

Тема. Категорія числа в українській і російській мовах

План

1. Число в граматиці і в реальній дійсності.
2. Категорія числа речовинних і абстрактних іменників в укр. і рос. мовах.
3. Категорія числа прикметників.
4. Категорія числа дієслів.
5. Категорія числа займенників.
6. Категорія числівників.

Література:

1. Безпояско О. К. Зони перехідності в граматичній категорії числа іменника // Мовознавство. – 1995. – № 2-3. – С. 9-12.
2. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). – К. : Наук.думка, 1991. – С.150–163.
3. Вихованець І. Р. Дві версії про місцевий відмінок // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 25–30.
4. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. – К., 1987. – С. 25–30.
5. Дудик П. С. Про родові та відмінкові форми деяких іменників // УМЛШ. – 1965. – № 10. – С. 24-27.
6. Загнітко А. П. Диференціація невідмінюваних іменників за родами в українській мові // Укр.мовознавство. – 1985. – Вип. 13. – С. 89-94.
7. Загнітко А. П. Категорія роду в системі граматичних категорій іменника // Мовознавство. – № 2. – С. 62-67.
8. Загнітко А. П. Функції граматичних форм роду іменників // УМЛШ. – 1990. – № 6. – С. 50-54.
9. Карпенко Ю. О. Друга відміна іменників // УМЛШ. – 1984. – № 11. – С. 29–34.

10. Карпенко Ю. О., Фашенко М. М. Третя відміна іменників // УМЛШ. – 1974. – № 11. – С. 17–26.
11. Карпенко Ю. О. Четверта відміна іменників // УМЛШ. – 1972. – № 10. – С. 23–33.
12. Матвіяс І. І. Іменник в українській мові. – К., 1974. – С. 43–168.
13. Плющ М. Я. Значення відмінкових форм іменника // УМЛШ. – 1970. – № 14. – С. 23–39.
14. Самійленко С. П. Типи відмін іменників в українській мові та провідні фактори їх становлення // Мовознавство. – 1977. – № 1. – С. 30–40.
15. Скаб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції // УМЛШ. – 1990. – № 1. – С. 64–66.
16. Чернецький В. К. Лексико-семантичні групи множинних іменників // УМЛШ. – 1971. – № 4. – С. 37–39.

Письмове завдання

1. Перекладіть словосполучення на українську мову. Спостерігайте різницю у вираженні категорії числа:

Зеленые листья, синие чернила, старая мебель, новая дверь, белые перья, твердые камни, сухая конопля, лесные птицы, всё человечество.

2. З поданих нижче речень класичної рос. літератури випишіть виділені слова, визначте їх граматичне значення. Поясніть особливості їх вживання. Яку роль відіграють форми числа при семантико-граматичній диференціації слів? Чи відбуваються такі ж явища в укр. мові?

А. Итак, она звалась Татьяной. Ни *красотой* сестры своей, ни свежестью ее румяной не привлекла б она очей (А. Пушкин). Чтение письмовника долго было любимым моим упражнением. Я знал его наизусть и, несмотря на то, каждый день находил в нем новые незамеченные *красоты* (А. Пушкин). **Б.** Повелено брить им (боярам) *бороду*. (А. Пушкин). **В.** Пошел дождь, да еще со шквалом, и освежил *атмосферу* (М. Гоголь). Давление в котле было равно б *атмосферам*. **Г.** Явился на сцену чай со *сливками*, с *маслом* и с кренделями (Л. Толстой). Летом, в жаркие дни, багульник выделяет такое обилие *эфирных масел*, что у непривычного человека может вызвать обморочное состояние (Арсеньев). **Д.** В начале августа *жары* часто стоят нестерпимые (Л. Толстой). **Е.** *Литератор* – это народ всё млекопитающийся (Салтыков-Щедрин).

3. Згрупуйте за значенням іменники, що вживаються тільки в множині:

Відвідини, Карпати, висівки, ножиці, канікули, обжинки, ворота, теревені, дріжджі, шарпетки, Ромни, фінанси, гордощі, збори, біга, солодощі, граблі, шахи, роковини, жнива, окуляри.

4. Порівняйте використання виділених форм числа іменників, доведіть правильність їх вживання:

Липень турботливий і завбачливий збере грозу, виплачеться *дощем* на перегріті груди землі, обліє газони та *асфальт* вулиць і площ, збагатить

озоном повітря, і дихати краще (З газ.). Ішов я від батька з глухого села Угород далекий полями: Обмиті дощами та шумами трав Шляхи пригинались в степу до канав, За гори під сонце лягали (Т. Осьмачка). Волами тоді їхали мимо верб, давнім цим чумацьким шляхом, де тоді ще не передбачались ніякі асфальти (О. Гончар). Сніг, що почав зриватися з неба великими вогкими шматтями, засліплював очі, і далі як за чотири хати нічого не видно було (М. Хвильовий). Нехай зима сніги несе, Хай вітер свище, хай морози – Здолає молодість усе! (С. Олійник).

Практичне заняття №3

Тема. Категорія відмінка в українській і російській мовах

План

1. Загальна характеристика категорії відмінка.
2. Основні значення відмінкових форм.
3. Типи відмін іменників.
4. Відмінювання іменників укр. та рос. мов у однині і множині (1 відміна).
5. Іменники 2-ої (укр. 1-ої) відміни.
6. Іменники 3-ої і 4-ої відмін.
7. Категорія відмінка прикметників, числівників, займенників.

Література:

1. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). – К. : Наук.думка, 1991. – С.150–163.
2. Вихованець І. Р. Дві версії про місцевий відмінок // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 25–30.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. – К., 1987. – С. 25–30.
4. Дудик П. С. Про родові та відмінкові форми деяких іменників // УМЛШ. – 1965. – № 10. – С. 24-27.
5. Загнітко А. П. Диференціація невідмінюваних іменників за родами в українській мові // Укр.мовознавство. – 1985. – Вип. 13. – С. 89-94.
6. Загнітко А. П. Категорія роду в системі граматичних категорій іменника // Мовознавство. – № 2. – С. 62-67.
7. Загнітко А. П. Функції граматичних форм роду іменників // УМЛШ. – 1990. – № 6. – С. 50-54.
8. Карпенко Ю. О. Друга відміна іменників // УМЛШ. – 1984. – № 11. – С. 29–34.
9. Карпенко Ю. О., Фащенко М. М. Третя відміна іменників // УМЛШ. – 1974. – № 11. – С. 17–26.
10. Карпенко Ю. О. Четверта відміна іменників // УМЛШ. – 1972. – № 10. – С. 23–33.
11. Матвіяс І. І. Іменник в українській мові. – К., 1974. – С. 43–168.
12. Плющ М. Я. Значення відмінкових форм іменника // УМЛШ. – 1970. – № 14. – С. 23–39.
13. Самійленко С. П. Типи відмін іменників в українській мові та провідні фактори їх становлення // Мовознавство. – 1977. – № 1. – С. 30–40.

14. Скаб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції // УМЛШ. – 1990. – № 1. – С. 64-66.
15. Чернецький В. К. Лексико-семантичні групи множинних іменників // УМЛШ. – 1971. – № 4. – С. 37–39.

Письмове завдання

1. Прочитайте і визначте, до яких відмін належать рос. і укр. слова. Поясніть, чому.

Скорбь – скорбота, степь – степ, подпись – підпис, ярмарка – ярмарок, растение – рослина, птица – птах, собака – собака, гусёнок – гусеня, вопрос – питання, президиум – президія, кризис – криза.

2. Поставте іменники рос. мови, що стоять в дужках, в родовому відмінку однини, запишіть словосполучення: 1) з закінченням –а; 2) з закінченням –у. Перекладіть на укр. мову і запишіть. Які відмінності ви спостерігаєте?

Дом (брат), вещи (сын), килограмм (сахар), стакан (чай), мешок (рис), гора (песок), бочонок (мёд), стрянутся от (ветер и дождь), не боятся (мороз), артисты (балет), командир (батальон), заросли (березняк), таблетка от (насморк), изделие (первый сорт), середина (луг).

3. Вставте в речення слово *месяц* у потрібному відмінку. Перекладіть на українську мову і запишіть. Зіставте, визначте розбіжності. Слідкуйте за значенням слова.

Мы ждали весточки целыми Он не приезжал из села Я жил там около Предвижу целый ... серьёзной работы. О шести ... полярной ночи уже забыли.

..., ..., мой дружок, позолоченный рожок! (А. Пушкин). А кругом сады белеют, а в садах бушует май, и такой на небе ..., хоть иголки подбирай (М. Исаковский).

4. Провідмініайте числівники *один, два, обидва, чотири, шість, п'ятдесят, п'ятсот* укр. і рос. мовами. Вкажіть спільне та розбіжне у флексіях.

5. Ти пам'ятник собі воздвиг нерукотворний, І нічий його не зруйнувать рукам. Тропи ніякий плуг до тебе не загорне, Її народ вартує сам.

Кому присвятив цей вірш М. Рильський? Який твір він мав на увазі? Вкажіть слова і вислови, узяті з цього твору. Проаналізуйте займенники вірша М. Рильського.

Практичне заняття №4

Тема. Категорія виду дієслів

План

1. Семантичні ознаки доконаного і недоконаного виду.
2. Поняття видової кореляції. Видові пари.
3. Перфективація, способи її вираження.
4. Імперфективація, способи її вираження.
5. Зв'язок категорії виду з категорією часу і способу дії.
6. Одновидові дієслова.
7. Роди дієслівної дії.

Література:

1. Возний Т. М. Структурно-семантичні групи дієслів в сучасній українській мові // УМЛШ. – 1976. – № 3. – С. 27–34.
2. Загнітко А. П. Система і структура граматичних категорій дієслова. – К., 1990. – 51 с.
3. Карп'юк М. Л. Структурно-семантична характеристика форм інфінітива // Українське мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 55–63.
4. Ковалик І. І. Граматична структура системи дієслівних форм у сучасній українській літературній мові // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 143–149.
5. Медведєва Л. М. Про співвідношення категорій предикативності і стану // Мовознавство. – 1983. – № 3. – С. 22–30.
6. Пітінов В. М. До питання про внутрішню дистрибуцію дієслів // Мовознавство. – 1973. – № 5. – С. 36–44.
7. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. – К., 1977. – С. 111.
8. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. – К., 1971. – 315 с.
9. Сич В. Ф. Синтаксичні функції інфінітива // УМЛШ. – 1972. – № 3. – С. 24–31.

Письмове завдання

1. До дієслів доконаного виду доберіть парні дієслова недоконаного виду. Яким способом вони утворені?
Розкласти, застерегти, розмістити, засипати, загребти, виключити, занести (щось звідкись), одержати, зупинитись.
Приказать, запугать, застегнуть, дать, закурить, построить, поймать, выгрузить, сказать, рассмотреть, нарезать, простить.
2. Перекладіть на російську мову дієслова і визначте їх вид, підкресліть суфікси. Як співвідносяться ці російські та українські слова?
Спізнюватись, випрошувати, виписувати, скручувати, встановлювати, прочитувати, розклеювати, загадувати.
3. Утворіть видові пари цих дієслів. Яким способом (перфективація, імперфективація) вони утворюються?
4. Прочитайте прислів'я, визначте вид дієслів. Доберіть видові пари.
Жизнь прожить – не поле перейти. Драться насмерть – завоевать бессмертие.
Лучше биться орлом, чем жить зайцем. Пашню пахать – не руками махать.
Военное дело не учит – битым быть. Трактором орати – не лопатою копати.
5. Виявіть специфіку двовидових дієслів, із виділеними словами складіть речення: Диригувати, шефствувати, **прогресувати**, адмініструвати, вібрувати.
Женить, казнить, **миловать**, телеграфировать, регулировать, радировать, электрифицировать, радиофицировать.
6. Серед дієслів руху наявні **лінійні**, що означають дію однонаправлену, і **моторно-кратні**, що означають дію різнонаправлену або таку, яка повторюється.

А. Для поданих нижче лінійних дієслів руху доберіть парні їм моторно-кратні. Порівняйте з українськими еквівалентами.

Бежать, идти, ехать, плыть, лететь, ползти, брести, вести, везти.

Б. Від дієслів кожної пари утворіть похідні дієслова за допомогою префіксів **за-, при-, вы-, под-**. Напр.: бежать – забежать, прибежать, выбежать, подбежать; бегать – забегать, прибегают, выбегают, подбегать.

Зробіть аналогічну роботу з укр. дієсловами. Визначте вид префіксальних дієслів. У яких випадках вид похідного дієслова не змінився?

Практичне заняття №5

Тема. Категорія особи дієслів

План

1. Сутність категорії особи.
2. Синтаксичне вираження категорії особи.
3. Морфологічне вираження категорії особи.
4. Атематичні та ізольовані дієслова в українській та російській мовах.

Література:

1. Возний Т. М. Структурно-семантичні групи дієслів в сучасній українській мові // УМЛШ. – 1976. – № 3. – С. 27–34.
2. Загнітко А. П. Система і структура граматичних категорій дієслова. – К., 1990. – 51 с.
3. Карп'юк М. Л. Структурно-семантична характеристика форм інфінітива // Українське мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 55–63.
4. Ковалик І. І. Граматична структура системи дієслівних форм у сучасній українській літературній мові // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 143–149.
5. Медведєва Л. М. Про співвідношення категорій предикативності і стану // Мовознавство. – 1983. – № 3. – С. 22–30.
6. Пітінов В. М. До питання про внутрішню дистрибуцію дієслів // Мовознавство. – 1973. – № 5. – С. 36–44.
7. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. – К., 1977. – С. 111.
8. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. – К., 1971. – 315 с.
9. Сич В.Ф. Синтаксичні функції інфінітива // УМЛШ. – 1972. – № 3. – С. 24–31.

Письмове завдання

1. Перепишіть текст. З'ясуйте, у якій особі стоять дієслова при різних типах підмета. Якого значення набуває особова форма дієслова за відсутності підмета (в односкладному реченні)?

– Ось ми його в ятір спіймаємо, - озиваються дядько Тихін. Це вони про місяць. Хитають повагом тичку й тягнуть. В ятері справді блищить місяць дрібненькими крапельками. А вже як увесь куль майже виринув із води, чути – бовть. І блиснуло червоним. То карась. Він – ледащо. Раз хвостом теліпне й лежить, як підсвинок в барлозі.

– Завтра ми його змаламуримо, - обіцяють дядько.

– – Карасі красиві, - кажу я.

— Е, в них м'ясо добре. Солодке.

— Дядьку, а ви сомів ловили? – питаю.

— А чого ж не ловить. Ловив. На вудочку. (Г. Тютюнник)

2. Поставте дані нижче дієслова у формі 3-ої особи однини і множини теперішнього часу і запишіть. Перекладіть на українську мову і запишіть поряд. Що можна сказати про закінчення цих особових форм в обох мовах? Які чергування ви спостерігаєте?

Кричать, учить, значить, стоять, кипеть, терпеть, любить, давать, беречь, печь, ложиться.

3. Зіставте дієвідмінювання слів *бежать* – *бігти*, *хотеть* – *хотіти* в російській та українській мовах. У яких формах відбуваються чергування приголосних?

4. Від даних дієслів утворіть форми наказового способу і перекладіть на рос.мову. Запишіть і зіставте вимову і написання. З кожним дієсловом утворіть словосполучення російською та українською мовами:

Сипати, ставити, ударити, плакати, повірити, відрізати, мазати, економити, з'їсти, визначити, приголубити.

5. Проаналізуйте дієслівні форми у поданих нижче текстах:

Буду я ночью, осенью, длинной Дивлюсь я на небо та й думку гадаю,

Молча хранит твой покой. Чому я не сокіл, чому не літаю,

Клёном, склонённым над спящей Чому мені, Боже, ти крилець не дав?

долиной, Я б землю покинув і в небо злітав.

Тихой скалой над рекой. (Р. Гамзатов) (М. Петренко)

6. Допишіть російські прислів'я, вставте дієслова наказового способу. Наведіть подібні українські прислів'я:

...платье снову, а честь смолоду. Хочешь есть калачи – не ... на печи. Не зная броду, не ... в воду. Любишь кататься – ... и саночки возить. (*Есть*) пирог с грибами - ...язык за зубами. На чужой каравай рот не Сам заварил кашу, сам и Меньше ..., а больше

Практичне заняття №6

Тема. Категорія стану дієслів і дієприкметників

План

1. Різні погляди на значення категорії стану.
2. Утворення форми пасивного стану.
3. Зв'язок категорії стану з перехідністю, зворотністю і видом дієслова.
4. Дієприкметники в системі категорії стану. Утворення активних і пасивних форм дієприкметника в укр. і рос.мовах.
5. Категорія часу і способу дії в в українській та російській мовах.

Література:

1. Арсірій А.Т. Дієслово як частина мови // УМЛШ. – 1989. – № 1. – С. 76–78.
2. Возний Т.М. Структурно-семантичні групи дієслів в сучасній українській мові // УМЛШ. – 1976. – № 3. – С. 27–34.

3. Загнітко А. П. Система і структура граматичних категорій дієслова. – К., 1990. – 51 с.
4. Карп'юк М. Л. Структурно-семантична характеристика форм інфінітива // Українське мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 55–63.
5. Ковалик І. І. Граматична структура системи дієслівних форм у сучасній українській літературній мові // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 143–149.
6. Медведєва Л. М. Про співвідношення категорій предикативності і стану // Мовознавство. – 1983. – № 3. – С. 22–30.
7. Пітінов В. М. До питання про внутрішню дистрибуцію дієслів // Мовознавство. – 1973. – № 5. – С. 36–44.
8. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. – К., 1977. – С. 111.
9. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. – К., 1971. – 315 с.
10. Сич В. Ф. Синтаксичні функції інфінітива // УМЛШ. – 1972. – № 3. – С. 24–31.

Письмове завдання

1. Перекладіть на рос. мову (усно). Запишіть укр. зворотні дієслова і рос. відповідники. Поясніть вживання у рос. дієсловах постфікса **-ся, -сь**.

До чого ж гарно й весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо – геть-чисто все зелене та буйне. А що робилось напочатку літа – огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Город до того переповнявся рослинами, що десь серед літа вони вже ледь вміщалися в ньому. Вони лізли одна на одну, переплітались, душилися, дерлися на хлів, на стріху, повзли на тин. А вишень, а груш солодких було як наїсися – цілий день живіт як бубон. (За О. Довженко).

2. Визначте перехідні і неперехідні дієслова. Знайдіть приклади вживання при перехідних дієсловах імен у родовому відм. без прийменника і поясніть, в яких випадках це буває. Порівняйте з рос. мовою.

Споконвіку Прометея Ой, сип сирівець

Там орел карає, Та накриши хріну.

Що день божий довбе ребра Ой сип, сип воду

Й серце розбиває. Та пошукай броду, броду...

Розбиває та не вип'є (Т. Шевченко).

Живучої крові,

3. Знайдіть слова активного, пасивного і зворотного стану (за трьохчленною класифікацією). Які дієслова залишаються поза цими станами? Як змінюється ситуація при двохчленній класифікації станів (залогов) дієслова? І справді було гарно на ниві, неказанно гарно! Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й виблискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повилась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку не зелену траву. А за річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелеться килим ясно-

зеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна біліти на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, лунає в повітрі весела пісня жайворонкова. Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. (М. Коцюбинський).

4. Перекладіть речення укр. мовою, вживаючи безособові форми дієслів на –**но, -то**:

Международный христианский университет был открыт в то время, когда Украина как независимое государство только рождалось. Гимнастический клуб «Бешикташ» был основан в 1903 году. К сожалению, по данному делу ни один человек не задержан. С учетом предложений план дополнен и отредактирован. Совершивший преступление был признан невменяемым. За время сотрудничества с Гарвардским университетом был изучен и перенят опыт организации обучения.

5. Утворіть від даних нижче дієслів активні дієприкметники теперішнього часу. Доберіть до них іменники. Якщо дієприкметник не утворюється, поясніть, чому.

Будувати, приймати, спирати, постачати, споруджувати, карбувати, підписувати, цілуватися.

Мыться, висеть, шить, писать, работать, свистеть, веселиться, сражаться.

6. Від даних дієслів рос. мови утворіть активні дієприкметники минулого часу і запишіть дієприкметниковий зворот.

Плащ, который высох на ветру; гуси, которые пролетели в вышине; класс, который побывал в Киеве; ручей, который впадал в озеро; книга, которая всем понравилась; люди, которые привыкли к труду.

Від яких із цих дієслів можливе утворення активних дієприкметників минулого часу в укр. мові?

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема 1 Зіставне мовознавство як наука та основи зіставного мовознавства як навчальна дисципліна

1. Предмет і завдання зіставного мовознавства.
2. Місце зіставного мовознавства у системі наук.
3. Практичне значення зіставного мовознавства.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте предмет зіставного мовознавства. Які дискусійні питання пов'язані з ним. Назвіть синонімічні назви для позначення цього предмета.
2. Які властивості мови можна виявити внаслідок зіставлення її з іншими мовами?
3. У чому сутність мовного контрасту? Як формується контрастивний статус мови?
4. Що є об'єктом зіставного мовознавства? Які думки існують у мовознавстві щодо об'єкта контрастивної лінгвістики, її змісту і завдань?
5. Розкрийте місце зіставного мовознавства у системі наук.

6. У чому полягає практичне значення зіставного мовознавства?

Література: [1, с. 6-18; 3, с. 3-19; 4, с. 7-24].

Тема 2 Історія зіставного мовознавства

1. Зіставне мовознавство від початку до кінця ХІХ століття.
2. Зіставне мовознавство у ХХ – на початку ХХІ століття.
3. Внесок вітчизняних учених у зіставне мовознавство.

Питання для самоперевірки

1. Чим зумовлено зародження зіставного мовознавства? Назвіть перші лінгвістичні праці, в яких застосовуються елементи контрастивного аналізу.
2. Розкрийте взаємовідношення зіставного мовознавства і лексикографії. Назвіть перші багатомовні глосарії та словники.
3. Яку роль у розвитку зіставного мовознавства відіграло ознайомлення європейських учених із санскритом?
4. Розкрийте значення праць Ф. Шлепера, А. Шлегеля, В. фон Гумбольдта, Ф. Бонна, А. Шлейхера в розвитку зіставного мовознавства.
5. Які особливості розвитку зіставного мовознавства у ХХ столітті? Яку роль у зіставному мовознавстві відіграла діяльність Е. Сепіра, Дж. Грінберга, Ш. Баллі, вчених Празької лінгвістичної школи, Л.В. Щерби, Є.Д. Поліванова та інших російських учених?
6. Чим відрізняється розвиток зіставного мовознавства у 2-й половині ХХ століття? У чому полягає специфічність погляду на зіставне мовознавство американських і західноєвропейських учених?
7. Розкрийте внесок українських учених у зіставне мовознавство.

Література: [3, с. 25-33; 4, с. 24-39].

Тема 3 Зіставне мовознавство, типологія, характерологія й універсологія

1. Типологія, її зміст і завдання.
2. Типологія і зіставне мовознавство.
3. Типологія і характерологія.
4. Універсологія.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст поняття „мовна типологія”. Які різновиди мовної типології розрізняють у сучасному мовознавстві (залежно від обсягу досліджуваного матеріалу структурного і функціонального спрямування дослідження, напрямку дослідження, мети дослідження, синхронічного й діахронічного аспектів)? У чому сутність ареальної типології?
2. У яких відношеннях перебуває типологічний підхід до вивчення мов з генетичним та ареальним?
3. Чи коректно стверджувати про типологію близькоспоріднених мов? Обґрунтуйте відповідь.

4. У якому співвідношенні перебувають зіставне мовознавство і типологія? Що в них спільне і відмінне?
5. Чим відрізняється характерологія від типології та зіставного мовознавства?
6. Що є предметом універсології? Назвіть різновиди універсалій. Для чого необхідне знання універсалій? Що протиставляється універсаліям у зіставному мовознавстві?

Література: [4, с. 40-57].

Тема 4. Методика зіставного мовознавства

1. Зіставний метод. Прийоми індукції та дедукції у зіставному мовознавстві.
2. Проблема мови-еталона порівняння (*tertium comparationis*).
3. Принципи зіставних досліджень.
4. Рівні та аспекти зіставного дослідження.
5. Етапи зіставного аналізу.
6. Використання інших методів у зіставних дослідженнях.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст і принципи застосування індукції й дедукції в зіставному мовознавстві.
2. У чому сутність зіставного методу? Яка його мета? Чим відрізняється він від порівняльно-історичного методу? Розкрийте специфіку використання зіставного методу. Що таке односторонній і двосторонній підхід у застосуванні зіставного методу?
3. Що таке мова-еталон? Яким вимогам вона повинна відповідати? Що використовують як мову-еталон на сучасному етапі? Розкрийте співвідношення термінів „мова-еталон” і „*tertium comparationis*”?
4. Розкрийте сутність основних принципів зіставних досліджень.
5. На яких рівнях здійснюють зіставні дослідження мов?
6. Які аспекти можуть бути предметом зіставних досліджень?
7. З яких етапів складається зіставний аналіз? Розкрийте зміст кожного етапу.
8. Які методи, крім зіставного, використовуються у контрастивній лінгвістиці? Які особливості та застосування?

Література: [3, с. 19-25; 4, с. 76-106].

Тема 5. Предмет і завдання контрастивної лексикології

1. Контрастивна лексикологія як галузь лінгвістики.
2. Принципи зіставного дослідження лексики.
3. Структурні методи дослідження лексики.

Питання для самоперевірки

1. Що повинен охоплювати і на яких принципах базуватися повний контрастивний аналіз лексико-семантичних систем?
2. Назвіть основні методи і шляхи зіставного дослідження лексики.

Література: [1, с. 18-25; 2, с. 6-25; 3, с. 118-130; 4, с. 294-304].

Тема 6. Типологія лексичних систем

1. Фактори, що визначають типологічне вивчення лексикону.
2. Семіотична чи глобальна класифікація вивчення лексикону.
3. Визначення класів слів відповідно до семіотичної (глобальної) класифікації слів.
4. Слово, його структура та мотивація:
 - а) структура слова у порівнюваних мовах;
 - б) морфологічно мотивовані слова;
 - в) фонетично мотивовані слова.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть дві групи факторів, що впливають на типологічне вивчення лексикону.
2. Які екстралінгвістичні фактори визначають появу універсального лексикону?
3. Що ви можете сказати про лексико-семантичні групи?
4. Назвіть ізоморфні та аломорфні риси повнозначних частин мови у порівнюваних мовах.
5. Назвіть ізоморфні та аломорфні риси службових частин мови у порівнюваних мовах.
6. Назвіть ізоморфні та аломорфні риси морфологічної структури слів у порівнюваних мовах.

Література: [1, с. 18-25; 2, с. 18-23; 3, с. 118-130].

Тема 7. Морфемна структура слова у порівнюваних мовах. Словотвір у порівнюваних мовах

1. Семантичний принцип зіставного дослідження словотвору.
2. Одиниці дослідження зіставного словотвору.
3. Методика зіставного дослідження словотвору.
4. Словотвірна потенція різних класів слів.
5. Продуктивні і непродуктивні види словотвору у порівнюваних мовах.
6. Морфологічний словотвір:
 - а) префіксальний спосіб словотвору;
 - б) суфіксальний спосіб словотвору.
7. Зворотний словотвір.
8. Конверсія.
9. Синтаксичний словотвір. Складні слова в порівнюваних мовах.
10. Скорочення (абревіація) у порівнюваних мовах. Акроніми.
11. Непродуктивні способи словотвору (редуплікація, звуконаслідування, фонетичний) у порівнюваних мовах.

12. Суто англійські види словотвору.

Питання для самоперевірки

1. У чому переваги й недоліки застосування семантичного принципу в зіставному дослідженні словотвору?
2. Які з понять (одиниць) дериватології можуть бути використані як одиниці зіставного дослідження словотвору.
3. Чому не можуть бути одиницями зіставного словотвору словотвірне значення і словотвірний тип?
4. Які моделі зіставного дослідження словотвору наявні в сучасній контрактивній лінгвістиці?
5. Розкрийте своєрідність мов щодо способів словотворення. Зіставні способи словотворення в українській та англійській мові.
6. Чи однакова словотвірна потенція певних класів слів у різних мовах? Як пов'язаний словотвір із мовною картиною світу?

Література: [1, с. 25-54; 2, с. 23-56; 3, с. 147-164; 4, с. 137-165].

Тема 8. Ономасіологічні та семасіологічні характеристики лексичних одиниць

1. Ономасіологічна характеристика та семасіологічна характеристики слова.
2. Типи мотивації у порівнюваних мовах.
3. Засоби мотивації у порівнюваних мовах.
4. Внутрішня форма слова.

Питання для самоперевірки

1. Що таке ономасіологічна характеристика слова?
2. Що таке семасіологічна характеристика слова?
3. Опишіть ізоморфні та аломорфні риси семантичної структури слова у порівнюваних мовах.
4. Що дає дослідникові зіставне вивчення внутрішньої форми слів-еквівалентів? Як пов'язана внутрішня форма слів із мовною картиною світу?

Література: [1, с. 18-25; 3, с. 141-147].

Тема 9. Лексико-семантичні системи мов у контрастивному висвітленні

1. Принципи і методи зіставного дослідження лексики.
2. Семантичний обсяг слів. Гіперо-гіпонімія.
3. Фонова лексика. Слова-символи.
4. Безеквівалентна лексика. Лексичні лакуни.

Питання для самоперевірки

1. Що повинен охоплювати і на яких принципах базується повний контрактивний аналіз лексико-семантичних систем? Назвіть основні методи і шляхи зіставного дослідження лексики.
2. У чому причина семантичної розбіжності слів-корелятивів різних мов? Які різновиди семантичної розбіжності слів-корелятивів найчастіше трапляються?

3. Охарактеризуйте вплив слів-символів на міжкультурну комунікацію. Що повинен ураховувати перекладач у процесі семантизації цієї групи лексики?
4. Що таке безеквівалентна лексика? Які групи без еквівалентної лексики можна виділити? Чим зумовлена наявність безеквівалентної лексики?

Література: [4, с. 294-314, 326-332].

Тема 10. Семасіологія

1. Семасіологія як наука. Типи лексичних значень (денотативне, конотативне, пряме, переносне значення).
2. Семантичні зміни у значенні слова, (розширення, звуження, меліорація та нейорація значення).
3. Типи переносних значень (метафора, метонімія, синекдоха, антономазія).

Питання для самоперевірки

1. Які типи лексичних значень ви знаєте?
2. Які типи семантичних змін ви можете назвати?
3. Назвіть види метафор.
4. Які значення є характерними для метонімічного перенесення?

Література: [1, с. 67-83; 2, с. 58-60; 3, с. 141-147].

Тема 11. Полісемія. Синоніми, омоніми, антоніми, пароніми

1. Полісемія. Специфіка переносних значень.
2. Синонімія у порівнюваних мовах.
3. Антоніми у порівнюваних мовах. Логічна основа антонімів.
4. Омонімія у порівнюваних мовах. Міжмовна омонімія.
5. Паронімія.

Питання для самоперевірки

1. У чому виявляється своєрідність полісемії у порівнюваних мовах?
2. За якими ознаками можна зіставляти омоніми й омографи різних мов? У чому виявляється своєрідність мов стосовно цих явищ?
3. Які причини появи синонімів у порівнюваних мовах?
4. Що є логічною основою антонімів?
5. Поясніть різницю між полісемією та омонімією?
6. Що таке малопромізм?

Література: [1, с. 83-98; 2, с. 80-94; 4, с. 314-326].

Тема 12. Етимологія української та англійської мов

1. Спільні етимологічні пласти англійської та української мов.
2. Формування англійського та українського словникового складу.
3. Інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми (хибні друзі перекладача) у порівнюваних мовах.
4. Асиміляція запозичень у порівнюваних мовах.

5. Варваризми та етимологічні дуплети.
6. Активний та пасивний лексикон сучасної української та англійської мов:
 - а) архаїзми та застарілі слова в порівнюваних мовах;
 - б) неологізми, їх види і шляхи утворення в порівнюваних мовах.

Питання для самоперевірки

1. Які етимологічні пласти української та англійської лексики є спільними?
2. Що таке етимологія?
3. Які існують види запозичень?
4. Що таке „хибні друзі перекладача” і чим вони відрізняються від інтернаціоналізмів?
5. Порівняйте шляхи утворення неологізмів в англійській та українській мовах.

Література: [1, с. 120-124; 2, с. 6-18].

Тема 13. Типологія фразеологічних одиниць та ідіом

1. Типи міжмовних співвідношень фразеологізмів.
2. Національна специфіка фразеологізмів.
3. Предмет фразеології та класифікація фразеологізмів у порівнюваних мовах.
4. Паремії у порівнюваних мовах.
5. Стійкість і варіативність фразеологізмів у порівнюваних мовах.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте типи міжмовних семантичних співвідношень, які існують у фразеології.
2. У чому виявляється національно-мовна специфіка лексичного складу фразеологізмів?
3. Які відмінності у варіативності фразеологізмів найчастіше трапляються у порівнюваних мовах?
4. Як виявляється варіативно-мовна специфіка в системних зв'язках фразеологізмів?
5. Яким чином можна найефективніше виявити достовірну картину специфіки фразеології порівнюваних мов?

Література: [1, с. 98-120; 2, с. 94-107; 3, с. 165-173; 4, с. 339-349].

Тема 14. Соціальні, стилістичні та функціональні класи слів у порівнюваних мовах

1. Територіальна диференціація лексики в англійській та українській мовах.
2. Діалекти української та англійської мов.
3. Функціональна диференціація лексики в порівнюваних мовах:
 - а) стилістично нейтральна лексика;
 - б) книжна лексика.

4. Сленг, жаргон, аргю в англійській та українській мовах.
5. Терміни, термінологічна і професійна лексика у порівнюваних мовах.

Питання для самоперевірки

1. Вкажіть ізоморфні та аломорфні риси функціональної диференціації лексики в порівнюваних мовах.
2. Назвіть основні групи діалектів у порівнюваних мовах.
3. Функціональна диференціація лексики у порівнюваних мовах (стилістично нейтральна, книжна, просторічна лексика).
4. Географічні та соціальні діалекти у порівнюваних мовах.
5. Сленг, жаргон, аргю у порівнюваних мовах.

Література: [1, с. 54-67; 2, с.107-126; 3, с. 130-141].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Antrushina Y. V. Contrastive Typology / Y. V. Antrushina. – Москва: Высшая школа, 1995. – 235 с.
2. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – Ленинград, 1979. – 301 с.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів / Л. Г. Верба. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 160 с.
4. Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian languages / I. V. Korunets. – Вінниця: Nova Knyha publishers, 2003. – 464 с.
5. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К.: Видавничий центр Академія, 2006. – 424 с.

САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/ п	Тема
1	<p style="text-align: center;">Філософія мови як галузь нового знання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Значення мови в житті людини. 2. Взаємозв'язок мови і свідомості, мови і мовлення. 3. Мова як предмет розгляду в різні історичні періоди. 4. Слово як результат розумової діяльності людей. 5. Гіпотеза про змістовність та значимість звуків мови. 6. Елементи діалектики в мові. 7. Проблеми походження мови.

	<p>8. Текст як процес художнього відтворення дійсності.</p> <p>Основні поняття та категорії: філософія, мова, філософія мови, свідомість, мовлення, слово, гіпотеза, діалектика, проблема, походження мови, текст.</p> <p>Тематика реферативних (фіксованих) виступів.</p> <p>Місце філософії мови в соціально-гуманістичному знанні.</p> <p>Взаємозв'язок мови і філософії.</p> <p>Мова як предмет розгляду в різні соціально-культурні періоди.</p> <p>Діалектичні основи в системі “Філософія мови”.</p> <p>Проблема походження мови.</p>
2	<p style="text-align: center;">Основи семіотичних знань</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття семіотики. 2. Семіотика як примежова дисципліна та підходи її поділу. 3. Основні принципи “науки про знаки”. 4. Джерела семіотики. 5. Розвиток сучасних семіотичних теорій. <p>Основні поняття та категорії: семіотика, розвиток, принципи, теорії, семіотичні теорії.</p> <p>Тематика реферативних (фіксованих) виступів.</p> <p>Семіотичні основи в науці.</p> <p>Становлення семіотичних знань в різні історичні періоди.</p> <p>Важливість семіотичних вчень в сучасному світі.</p>
3	<p style="text-align: center;">Загальна семантика як розділ семіотичних знань</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика загальної семантики. 2. Два напрямки семантичної філософії. <ol style="list-style-type: none"> а) семантичний ідеалізм; б) семантичний реалізм. <p>Основні поняття та категорії: семіотика, загальна семіотика, ідеалізм, реалізм, семантичний ідеалізм, семантичний реалізм.</p>

	<p>Тематика реферативних (фіксованих) виступів.</p> <p>Сучасні напрямки семантичної філософії.</p> <p>Важливість семантичних знань.</p> <p>Значимість семантики в сучасній філософії.</p>
4	<p>Лінгвістична філософія як напрям аналітичної філософії</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика лінгвістичної філософії. 2. Оксфордська школа (виходить з традицій Дж.Е.Мура). 3. Основні принципи семіотики (вплив Л.Вітгенштейна). <p>Основні поняття та категорії: аналітична філософія, лінгвістична філософія, традиції, школи.</p> <p>Тематика реферативних (фіксованих) виступів.</p> <p>Особлива роль лінгвістичної філософії в сучасному світі.</p> <p>Місце Оксфордської школи в лінгвістичній філософії.</p> <p>Проблема Кембріджської школи.</p>
5	<p>Межі семіотичних знань</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Логіко-математична семіотика або металогіка (Б.Рассел, Д.Гільберт, Гендель, Л.Черч, Карнап). 2. Гуманітарна семіотика (семіотика мови та літератури). 3. Основні принципи семіотики. <p>Основні поняття та категорії: Семіотика, логіко-математична семіотика (металогіка), гуманітарні семіотика (семіотика мови та літератури).</p> <p>Тематика реферативних (фіксованих) виступів.</p> <p>Важливість логіко-математичних знань.</p> <p>Семіотика мови та літератури кінця XIX-XX – початку XXI століття.</p>

Завдання підсумкового контролю 5 курс

Level_1

Структуралізм як напрям мовознавства виник завдяки працям {

~Шарля Балі

=Фердинанта де Соссюра

~Бодуена де Куртене

}

Структуралізм прийшов на заміну екзистенціалізму у {

=60-х роках ХХ ст.

~50-х роках ХХ ст.

~40-х роках ХХ ст.

}

У якому році структуралізм потрапив під «вогонь критики»? {

=1970 р.

~1980 р.

~1990 р.

}

Структуралізм зародився в {

~Італії

=Франції

~Англії

}

Напрямок у мовознавстві, для якого характерне розуміння мови як чітко структурованої знакової системи і прагнення до суворого (наближеного до точних наук) формального її опису — це {

~атомізм

~екзистенціалізм

=структуралізм

}

У мовознавстві структуралізм протиставляється {

=атомізму

~генеративізму

~позитивізму

}

Представники структуралізму в мовознавстві розглядають мову як {

~соціальне явище

~культурне явище

=соціо-культурне явище

}

Елементи мови як визначальні співвідносяться в структуралізмі передусім з {

~предметами

~діями

=уявленнями

}

Методологічною основою структуралізму була філософія {

=неопозитивізму

~позитивізму

~генеративізму

}

Структурні пояснення в мові спираються на поняття {

=позасвідомого

~свідомого

~несвідомого

}

З чийм іменем пов'язана історія виникнення філософії мови?

~ В. фон Гумбольдта

~ Ф. де Соссюра

= Платона

}

Першим вченням стоїків вважають

= риторику

~ діалектику

~ семантику

}

Що є характерною рисою філософії мови XVII-XVIII ст. ?

~ космоцентричність

= теоцентризм

~ християнство

}

Характерними особливостями раціоналізму XVII-XVIII ст. є

= висока оцінка дедукції як методу розгортання системи знань

~ спроба вирішити внутрішні суперечності

~ встановлення онтологічного статусу даних

}

У «Граматичі Пор-Рояль» розглядається:

~ слов'янська мова

~ діалектологія

= словниковий склад мови

}

Одним із завдань «Граматики Пор-Рояль» було:

~ спостерігати за матеріалізацією думки

= пояснити, що таке мова

~ сформулювати предмет лінгвістичного дослідження

}

Представниками стоїцизму були:

~ Арістотель і Платон

~ Ж. Ж. Руссо та Дж. Міль

= Сенека та Епіктет

}

Що знаходиться в центрі уваги філософії мови?

= мислення і знання

~ мова і мислення

~ мова і пізнання

}

Що заперечував стоїцизм?

~ спробувати пояснити, що таке мова

= існування вроджених ідей

~ встановлення онтологічного статусу

}

Автори «Граматики Пор-Рояль» мали на меті:

~ виявити універсальні мовні принципи

~ дослідити природу слів та їх будову

= усе зазначене

Філософія мови східних слов'ян ґрунтувалася на співвідношенні {

~ звука зі словом

= слова з аспектами людського буття

~ слова з реченням

}

У Київській Русі раціоналістичний (гносеологічний) підхід до мови сформувався {

~ в VIII столітті

~ в IX столітті

= в X столітті

}

Найголовніша ознака лінгвофілософської думки у східних слов'ян – це {

= цілісно-містичне переживання мови

~ категоріальне переживання мови

~ сутнісне переживання мови

}

Після прийняття християнства на теренах Київської Русі спостерігалася така мовна ситуація: {

~ двомовність

= диглосія

~ полілінгвізм

}

В Україні за часів Середньовіччя панівним підходом до вивчення мови став {

~ натуралістичний

~ соціологічний

= теологічний

}

Думку про те, що українська мова презентує предметний тип «частина - >ціле» висловив дослідник {

= М. Луценко
~ М. Собуцький
~ Р. Кісь

}

Який сучасний вчений продовжив вивчати лінгвофілософські традиції О. Потебні? {

= Р. Кісь
~ М. Луценко
~ Г. Почепцов

}

Богословська дисципліна, що тлумачить біблійні тексти – це {

~ прагматика
~ семіотика
= екзегетика

}

Який вчений заперечує існування філософії мови в Україні? {

= М. Луценко
~ Р. Кісь
~ С. Кримський

}

Яке становище мала лінгвофілософська думка в Україні в 20-50 роках ХХ століття? {

~спостерігався період розвитку нових лінгвофілософських поглядів
=нові лінгвофілософські проблеми не порушувались
~ лінгвофілософія виокремилася в окрему науку

}

Основними методами дослідження мови є {

~описовий та порівняльно-історичний

~ зіставний та структурний

= описовий, порівняльно-історичний, зіставний і структурний

}

У сфері спілкування провідною функцією є {

=комунікативна

~когнітивна

~інформаційна

}

Скільки структурних рівнів мови виділяють {

~6

~5

=4

}

Спосіб існування або дії чого-небудь, а також різновид силогізму- це {

~знак

=модус

~рівень

}

«Мова – один із модусів існування людської мови (поряд із мовленням і комунікацією)» - вважає {

=Ф.Бацевич

~Г.Циганенко

~О.Селіванова

}

У. Гумбольдт відносив мовознавство до науки {

=культури

~психології

~біології

}

Напрямок у лінгвістиці, який характеризується прагненням вивчати мову в тісному зв'язку з культурою її носіїв - це {

=неогумбольдтіанство

~психолінгвістика

~етнолінгвістика

}

Коли виникло європейське неогумбольдтіанство? {

~30-ті роки XIX ст.

=20-ті роки XX ст.

~50-ті роки XXI ст.

}

У якій країні виникло європейське неогумбольдтіанство? {

~Франція

~Італія

=Німеччина

}

З чийм іменем пов'язують зародження американського неогумбольдтіанства? {

=Ф. Боаса

~Е. Сепір

~Г. Глінц

}

Level_ 2.1

Інтерпретація мови як функціональної системи, тобто як «системи засобів вираження, що служать якійсь певній меті» є заслугою {

~Московської лінгвістичної школи

=Празької лінгвістичної школи

~Женевської лінгвістичної школи

~Паризької лінгвістичної школи

}

Яка лінгвістична течія структуралізму мала на меті створення універсальної лінгвістичної теорії, трактувала мову як абстрактну структуру й описувала її суто формальними способами без звернення до її субстанцій (реального змісту і звучання)? {

=Копенгагенський структуралізм

~Математичний структуралізм

~Генеративний структуралізм

~Паризький структуралізм

}

Хто висунув вчення про актуальне членування речення? {

~Ян Мукаржовський

~Сергій Карцевський

=Вілем Матезіус

~Роман Якобсон

}

У перекладі з латинської «раціоналізм» - це:

~ досвід

= розум

~ відчуття

~ думка

}

В якому році з'явилася «Граматика Пор-Рояль»?

~ 1941

~ 1599

~ 1698

= 1660

}

Представником емпіризму був:

= Ф. Бекон

~ Р. Декарт

~ Г. Ляйбніц

~ Б. Спіноза

}

Виникнення літературно-книжної традиції в Київській Русі пов'язане з {

~ перекладом богословських текстів

~ дипломатичними зв'язками з Візантією

= прийняттям християнства

~ мовною ситуацією

}

Алегореза як метод обґрунтована у працях {

= Климентя Смолятича

~ Іоанна Богослова
~ Симеона Нового Богослова
~ Ареопагіта

}

Сучасна лінгвофілософська ідея в Україні ґрунтується на {

~ структурному підході
~ натуралістичному підході
= антропоцентричному підході
~ порівняльно-історичному підході

}

Система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; правила мови нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування - це {

= мова

~ мовлення

~ спілкування

~ виступ

}

Типологічна класифікація мов Сепіра ґрунтується на ознаках: {

~ ступінь складності слова, ступінь злютованості елементів усередині слова

~ типи значень у мові та спосіб їх передачі, типи значень у мові та спосіб їх передачі

~ ступінь складності слова, типи значень у мові та спосіб їх передачі

= ступінь складності слова, ступінь злютованості елементів усередині слова, типи значень у мові та спосіб їх передачі

}

Який мовознавець виявив цілу низку відмінностей між англійською мовою та мовою хопі? {

=Б. Уорф

~Й. Трір

~Ф. Боас

~Е. Сепір

Level_2.2

Недоліками глосематики є {

=значне звуження об'єкта дослідження

~трактування мови як системи

=відірваність мови від людини

~поділ аналізу знаків на план вираження і план змісту

}

Встановіть відповідність між напрямками структуралізму та їх представниками {

=Празька лінгвістична школа->В. Матезіус

=Американський структуралізм-> Н. Хомський

=Лондонська лінгвістична школа->Дж. Р. Ферс

=Копенгагенський структуралізм->Л. Єльмслев

}

Встановіть відповідність між представниками структуралізму та їх основними працями {

=Л. Єльмслева -> «Мова і мовлення»

=М. Трубецький -> «Основи фонології»

=Р. Якобсон -> «Помітки про фонологічну еволюцію російської мови у порівнянні зі іншими слов'янськими мовами»

=М. Фуко -> «Слова і речі»

}

Встановіть відповідність між напрямками та їх представниками:

= філософія мови-> Арістотель, І. Кант

= раціоналізм-> Р. Декарт, Г. Ляйбніц

= емпіризм-> Ф. Бекон, Дж. Локк

= стоїцизм-> Сенека, Епіктет

}

У раціоналізмі розглядається:

= мова, створена людиною для потреб її мислення

= мовлення, що спирається на мову та обслуговує мислення

~ штучна універсальна формалізована мова

= конкретні мови, які є виявом всезагальної мовної схеми

}

Філософами, які працювали в напрямі стоїцизму були:

= Зенон

~ Р. Декарт

~ Арістотель

= Клеанф

}

Встановіть відповідність між автором та працею, що була написана ним {

= Діонісій Ареопагіт -> «Божественні імена»

= Климент Смолятич -> «Послання пресвітеру Фомі»

= Аль-Газалі -> «Логіка Авіасафа»

= Мойсей Маймонід «Книга, глаголемая Логика»

}

Встановіть відповідність між поняттям та його значенням {

- = диглосія -> спосіб існування двох мовних систем в межах одного мовного колективу, за якою функції цих систем доповнюють одна одну
- = екзегетика -> богословська дисципліна, що тлумачить біблійні тексти
- = алегореза -> метод символічного пізнання світу, за якого використовується тлумачення алегорії, тобто символічного передавання змісту шляхом співвіднесення абстрактного поняття з конкретним образом
- = теологія -> вчення, предметом пізнання якого є Бог і все, що з ним пов'язано

}

Встановіть відповідність між лінгвофілософськими працями та роками їх видання {

- = «Про філософський аналіз мови науки» -> 1966 рік
- = «Філософські питання семантики» -> 1975 рік
- = «Раціональність і семіотика дискурсу» -> 1994 рік
- = «Логіка і наукове пізнання» -> 1971 рік

}

Встановіть відповідність між аспектами свідомості {

- =пізнання->пізнавальний аспект
- =розподіл->розподільчий аспект
- =обмін->аспект взаємного обміну
- =користування->аспект практичного користування

}

Встановіть відповідність між часом та основними подіями становлення філософії мови {

- =80-і роки XIX століття – 30-і роки XX століття ->боротьба з неогегельянством, обґрунтування філософсько-лінгвістичних методів аналізу
- = кінець 30-х років XX ст. по 60-і роки->поворот від логічних моделей філософсько-лінгвістичного дослідження до аналізу повсякденних мов
- = період 70-х–90-х років XX століття-> філософія мови стає багато в чому психологічно орієнтованою

=початок ХХІ століття->прогрес вивчення мовознавства

}

Встановіть відповідність між автором та науковою працею {

= Арістотель-> трактат «Категорії»

=Іммануїл Кант->розробка категорій розуму

= Жан-Жак Руссо->ідеї про походження писемності

= Джон Мілль->вклад в теорію відгуку

}

Level_2.3

Скільки існує напрямів структуралізму {

=4

=чотири

}

Лінгвістична течія структуралізму, яка мала на меті створення універсальної лінгвістичної теорії це {

=гloseмантика

=Гloseмантика

}

Представники якої школи прагнули до створення принципів синхронного аналізу конкретних мов різної будови, відкидаючи підхід гloseматики як занадто абстрактної? {

=Лондонської школи

}

Сполучення слів, чиє виникнення поруч один з одним базується на регулярному характері взаємного очікування і задається не граматичними, а чисто семантичними факторами – це {

=коллокації

}

Автори «Граматики Пор-Рояль»{

= А. Арно та Кл. Лансло

}

З грецької «теоцентризм» перекладається як: {

= бог

}

У центрі уваги філософії мови розглядаються поняття {

= знання і мислення

}

Філософія мови бере свій початок у роботах {

= Платона

}

У Київській Русі книжною мовою виступала {

= старослов'янська

= Старослов'янська

= старослов'янська мова

= Старослов'янська мова

}

На думку середньовічних богословів, центральною ланкою в процесах пізнання виступала {

= мова

= Мова

}

Який характер мають сучасні лінгвофілософські дослідження в Україні? {

= перехідний

= Перехідний
}

На думку середньовічних богословів України, посередником між божественним та земним було {
= слово
= Слово
}

Філософія мови бере свій початок у роботах {

= Платона й Арістотеля

= Платона і Арістотеля

=Платона, Арістотеля

}

Розділ філософії, предметом якого є вивчення підстав і меж залежності пізнавального процесу від мови {

=Філософія мови

=філософія мови

}

Вільгельм писав свої роботи про діяльність держави в кінці {

=18 століття

=XVIII століття

}

У якій школі термін «філософія мови» не використовувався? {

=Львівсько-Варшавській школі

}

Level_3.1

Поняття «значення» в структуралізмі трактується як {

=як комплекс відношень у контексті ситуацій

~ як спонукання і внутрішні стимули в природі людини

~ як сукупність безмежної кількості індивідуальних висловлювань

~ як традиційні системи або звички

}

Для якої галузі лінгвістики може бути корисна глосемантика? {

~ для стилістики

~ для фонології

~ для методики викладання іноземних мов

= для машинного перекладу

}

«Грамматика Пор-Рояль» ставила перед собою завдання: {

= спробувати створити загальний вступ, який описував би найбільш значні мовні явища

~ розглянути ментальний простір як гіпотетичне середовище мислення

~ розглянути значення як ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, збереження й обробки інформації людським мозком

~ розглянути зміст лексичної одиниці як мережу смислів

}

Серед представників стоїцизму варто виокремити {

~ Ж. Ж. Руссо та Дж. Міль

= Сенека та Епіктет

~ Платона та Арістотеля

~ Е. Касіпер і Г. Гольц

}

Алегоричне тлумачення епізодів Нового Заповіту представив {
~ Максим Сповідник
= Кирило Туровський
~ Іоанн Богослов
~ Григорій Палама
}

Розмовною мовою в Київській Русі була {
~ старослов'янська
~ східно-слов'янська
~ церковнослов'янська
= давньоруська
}

Напрямок процесу судження може бути {
=узгоджений та неузгоджений

~узгоджений

~неузгоджений

~порівняльний

}

Класифікацією міркувань у Львівсько-варшавській школі, головно з дидактичними цілями, займався {
=М.Твардовський

}

Level_3.2

Позитивним у копенгагенському структуралізмі було {
=прагнення опрацювати точний метод аналізу

=спирання на дані математичної логіки

~звуження об'єкта дослідження

~перебільшення ролі відношень за рахунок елементів, що співвідносяться

}

Які ідеї висунув Ф. де Соссюр? {

=розмежування мови і мовлення

=розуміння мови як системи знаків

~розуміння мови як абстрактної структури

=розмежування лінгвістики на синхронічну і діяхронічну

}

Основоположниками емпіризму були

~ Р. Декарт

~ Сенека

= Ф. Бекон

= Дж. Локк

}

У XVII ст. мовознавство розвивалося такими шляхами

= дедуктивним

~ семантичним

~ риторичним

= індуктивним

}

На розвиток лінгвофілософської думки на теренах розселення східних слов'ян вплинули {

~ структуралізм

= раціоналізм

~ егоцентризм

= містицизм

}

Історіографічний напрям сучасної української філософії мови найповніше представлено в працях {

= С. Вакуленка

= М. Собуцького
~ М. Луценка
~ С. Васильєва

}

Термін «філософія мови» не використовувався у Львівсько-Варшавській школі, дослідженнях мови використовувалися терміни {

= семасіологія

= семіотика

~ історія

~ математика

}

Вільгельм Гумбольдт прагнув {

= конкретизувати і розвивати філософське вчення Канта на матеріалі суспільної історії

= сполучити мовознавство та естетику

~ розвивати власне вчення

~ сполучити мовознавство й історію

}

Level_3.3

Який підхід до мови застосовувався представниками Празької лінгвістичної школи? {

= функціональний

= Функціональний

}

Операція, що полягає в заміні одного елемента іншим називається в структуралізмі {

= комутація

=комутацією

}

Аналіз тексту за твердженнями структуралістів полягає в {

=поетапному членуванні

}

Теорія мовних контактів і мовного союзу була викладена представниками {

=Празької лінгвістичної школи

}

«Граматика Пор-Рояль» поділена на

= дві частини

= 2 частини

}

Характерними рисами світогляду за часів середньовіччя є

= теоцентризм

}

Світоглядний принцип, згідно з яким людина є центром і вищою метою світу – це {

= антропоцентризм

= Антропоцентризм

}

Сукупність теологічних, філософських та політико-соціальних доктрин, створених отцями церкви, концепції яких засновані на ідеї Божественного

Откровення - це {

= Патристика

= патристика

}

Неподільна єдність поняття, слова і смислу – це {

= Логос

= ЛОГОС

}

Філософсько-методологічне (та релігійне) вчення, засноване на вивченні інтеракції релігійних текстів з урахуванням контексту, у якому ці тексти створювалися {

= Екзегетика

= екзегетика

}

Багато лінгвістів вважають, що зіставне мовознавство – один із наймолодших напрямів, який раптово виник у {

=50-ті роки ХХ століття

}

У якому столітті з'явилися багатомовні зіставні описи, наприклад «Граматика Пор-Рояль» {

= XVII століття

}

Який мовознавець розробив план серії праць із зіставної граматики російської й узбецької мов {

=С. Д. Поливанов

}

У 1965 році вийшла перша монографічна праця з типології — книга Б. А. Успенського {

=«Структурна типологія мов»

}

Level_3.4

Визначте які основні напрями сформувались в системі структуралізму {}

Яку роль у формуванні структуралізму відіграв Ф. де Соссюр? {}

Що являє собою «раціоналізм» {}

Назвіть 4 категорії, які виділяли стоїки {}

Як представлялося слово в розумінні українських середньовічних філософі?
{

Опишіть основні ідеї лінгвокультурної теорії, що була представлена в працях львівського етнолога Р. Кіся { }

Що стало поштовхом для розвитку зіставної лінгвістики й лінгвістичної типології { }

Який внесок у зіставне мовознавство зробив Є. Д. Поливанов { }

Завдання підсумкового контролю 7 курс

Level_1

З чийм іменем пов'язують залучення терміна «морфологія» {

=Й. Гете

~О. Селіванова

~Г. Циганенко

}

Який з діахронічних методів був першим науковим лінгвістичним методом {

~порівняльний

~зіставний

=порівняльно-історичний

}

Який учений увів поняття звукових законів і термін «індоєвропейські мови» {

=Ф. Бопп

~Р. Раск

~Я. Грімм

}

Яку спільну типологічну характеристику на фонетичному рівні мають українська і російська мови{

~мови флективні

=мови консонантні

~мови однакові

}

На граматичному рівні різне «бачення світу» відображається у{

=виборі мовних форм

~картині світу

~мисленні

}

Морфологічні категорії поділяються на класифікуючі та словозмінні за{

=способом мовної реалізації

~способом творення

~ідентифікуючим способом

}

Категорії в яких графемами виступають словоформи, протиставлені за певним граматичним значенням{

~словесні категорії

=словозмінні категорії

~літерні категорії

}

Морфологічні категорії, які характеризуються двома графемами називаються{

=бінарними

~тернарними

~полікомпонентними

}

Морфологічні категорії, які характеризуються трьома графемами називаються{

~бінарними

=тернарними

~полікомпонентними

}

Морфологічні категорії, у яких наявні 6 – 7 словоформ у категорії відмінка називаються{

~бінарними

~тернарними

=полікомпонентними

}

Морфологічний рівень мовної системи, найбільш стійкий до{

=історичних змін та запозичень

~словозмін

~утворення нових форм

}

Граматичні значення, що виражають одиниці морфологічного рівня називають{

~словами

~закінченнями

=словоформами

}

У яких категоріях графемами виступають класи слів, що мають мінімальну спільну граматичну характеристику{

=класифікуючі

~словозмінні

~словотвірні

}

В російській мові називний відмінок іменника в однині слугує для номінації предмета і для номінації{

=адресата мовлення

~характеристики мовця

~характеристики повідомлення

}

В українській мові функції номінації предмета і адресата мовлення диференційовані між{

~орудним і давальним відмінками

=називним і кличним відмінками

~родовим і місцевим відмінками

}

Чи існує в російській мові відповідник до українського слова «жіноцтво»{

~існує

=не існує

~існує, але використовується не часто

}

Скільком частинам мови в українській і російській мовах притаманна категорія роду{

~2

~3

=4

}

Для якої частини мови категорія роду виявляється класифікуючою {

=іменник

~прикметник

~займенник

}

Паралельно з назвою порівняльне літературознавство в українській мові вживають термін {

=літературна компаративістика

~грамматика

~зіставне мовознавство

}

Засновником компаративного напрямку в літературознавстві вважається {

~Ю. Лотман

=Т. Бенфей

~Ф. Ніцше

}

Хто є автором книги «Теорія літератури й компаративістика» {

~М. Наєнко

~О. Галич

=Д. Наливайко

}

Компаратвістика – це {

=наукова дисципліна, метою якої є виявлення міжлітературних зв'язків на основі зіставлення творів та явищ національних письменств одного чи різних історичних періодів

~наукова дисципліна, метою якої є виявлення міжпредметних зв'язків на основі детального вивчення певного фрагменту художнього твору

~наукова дисципліна, метою якої є виявлення міжлітературних зв'язків та особливостей вживання мовних засобів

}

Компаративістика заснована за доби {

=романтизму

~класицизму

~імпресіоналізму

}

Як наука компаративістика ґрунтувалася на концепції світової літератури {

=Й. Гете

~Ф. Ніцше

~Д. Наливайко

}

Формуванню компаративістики серед російських вчених сприяв {

=Ф. Буслаєв

~О. Білецький

~М. Яценко

}

Хто обґрунтовував компаративістику, виходячи з естетики І. Канта {

~Г. Алмер

~Дж. Лендоу

=Р. Велек

}

Формуванню компаративістики серед українських вчених сприяв {

=М. Драгоманов

~О. Веселовський

~Г. Алмер

}

З якого року у Парижі починає діяти Міжнародна асоціація літературної компаративістики {

~з 1990 року

=з 1995 року

~з 1994 року

}

У якому році у СРСР компаративістика зазнала переслідувань як «класововорожа» {

=1972 році

~1965 році

~1979 році

}

Скільки головних проблем було охоплено у полеміці компаративістики {

~чотири

=три

~дві

}

До основних розділів сучасної літературної компаративістики належить {

=інтертекстуальні студії

~зіставне мовознавство
~загальна та прикладна семантика
}

Що вивчає генологія {
=генези літературних явищ
~жанри і жанрові системи
~інтертексти
}

З латинської мови термін «компаративістика» означає {
=порівняльний
~дослідний
~вивчаючий
}

Скільки розділів сучасної літературної компаративістики виокремлюють {
=6
~5
~8
}

Хто з дослідників трактує компаративістику як метатеорію {
=П. Зіма
~Ф. Вольман
~Д. Дюришин
}

Розділ граматики, що вивчає систему словоформ і граматичних категорій певної мови – це {

~стилістика

~синтаксис

=морфологія

}

Головний принцип компаративної лінгвістики – це {

=порівняння

~заміщення

~зіставлення

}

Напрямок компаративної лінгвістики орієнтований на зіставлення двох мов на синхронному зрізі їхнього розвитку – це {

=синхронічний

~порівняльний

~діахронічний

}

Несловозмінна (класифікуюча) категорія, представлена як протиставлення трьох класів слів – чоловічого, жіночого і середнього – це {

=категорія роду

~категорія часу

~категорія числа

}

Як виражається рід іменників {

=морфологічно

~лексично

~синтаксично

}

До якої відміни належать іменники «стіл, коваль»{

=2 відміна

~4 відміна

~1 відміна

}

Здебільшого похідні слова з формальною граматичною ознакою жіночого роду (флексії – а, – я), які можуть позначати осіб чоловічої та жіночої статі{

=спільний рід

~жіночий рід

~чоловічий рід

}

До якого виду лексики переважно належать іменники спільного роду{

=оцінної

~спеціальної

~офіційної

}

Словозмінна категорія, яка слугує для синтаксичного вираження значення родової приналежності означуваного іменника у словосполученні{

=категорія роду прикметників

~категорія роду іменників

~категорія роду дієприслівників

}

У реченні «Червоний помідор дуже смачний» граматичний рід прикметника виражається в синтаксичній функції{

~прикметника

=означення

~обставини

}

У реченні «Помідор червоний» граматичний рід прикметника виражається в синтаксичній функції {

=присудка

~підмета

~означення

}

У сучасній українській та російських мовах кількісні числівники не мають {

=морфологічної категорії роду

~лексичної категорії роду

~синтаксичної категорії роду

}

У яких відмінках розрізняються за родом числівники «два і півтора»/«два и полтора» {

=в називному та знахідному

~в давальному і орудному

~в місцевому і кличному

}

Збірні числівники в російській мові сполучаються лише {

=з іменниками чоловічого та спільного роду

~з прикметниками

~з дієприслівниками

}

Мисленнева (логіко-понятійна) категорія кількості реалізується у мові {
=в граматичній категорії числа
~в граматичній категорії роду
~в граматичній категорії часу
}

Морфологічна категорія числа іменників є об'єктивною категорією, що виражає {
=кількісну характеристику предметів
~якісну характеристику іменників
~родову характеристику прикметників
}

У словосполученнях «письмовий стіл – письмові столи» та «интересный рассказ – интересные рассказы» категорія числа виражається {
=синтаксично
~морфологічно
~стилістично
}

Що лежить в основі компаративної лінгвістики {
=порівняння мов
~діахронічна лінгвістика
~синхронічна лінгвістика
}

Хто створив першу порівняльну граматику слов'янських мов (у 4-х томах) {
=Ф. Міклошич
~О. Востоков
~Ф. Бопп

}

Сучасні дослідники поділяють компаративну лінгвістику на {

=діахронічну і синхронічну

~історичну і зіставну

~порівняльну й експериментальну

}

Головним принципом компаративної лінгвістики є {

=порівняння

~дослідження

~експеримент

}

В якому році було створено першу порівняльну граматику слов'янських мов (у 4-х томах) словенським і австрійським лінгвістом Францем Міклошичем {

=1852 – 1874 р.

~1875–1877 р.

~1885–1888 р.

}

До іменників спільного роду в українській мові не належать {

~князь

~базікало

=верховода

}

МОК – це {

=Міжнародний олімпійський комітет

~Міжнародна організація культур

~Міжнародний організаційний комітет

}

В українських та російських іменникових займенниках «я, ти, ми, ви, хто, що, себе, хтось, щось» і подібних (і відповідних російських) категорія роду {

=відсутня

~відрізняється

~частково схожа

}

До зворотніх займенників належить в українській та російських мовах {

=себе / себя

~ти / ты

~хто / кто

}

Українські збірні числівники можуть сполучатися з іменниками {

=3-х родів

~2-х родів

~Чол.роду

}

Категорія роду притаманна дієслівним формам {

=минулого часу та умовного стану

~майбутнього часу

~теперішнього часу

}

Множина іменників, що позначають «злаки», традиційно кваліфікуються як назви посівних площ цих сільськогосподарських культур, до них належить {

=картоплі, жита, пшениці
~бетон, вода, асфальт
~дріжджі, макарони, вершки
}

Абстрактні іменники, що є назвами якостей, властивостей предметів, не мають форм {

=множини
~однини
~багатозначності
}

В українській мові спостерігається омонімія форм однини і множини абстрактних іменників середнього роду з флексією {

=«- я»
~«- а»
~«- о»
}

В українській та російській мовах у вираженні часу беруть участь {

~морфологічна категорія часу та роду
=морфологічна категорія часу та темпоральні лексеми
~морфологічна категорія часу та числа
}

В українській мові іменники на «-ищ-е» мають значення {

~пестливого звертання
~зменшеності
=збільшеності
}

Субстантиви, які називають людину за професією, посадою, сімейним станом, політичними та філософськими поглядами, виступають {

~як іменники жіночого роду

=як іменники чоловічого роду

~як іменники середнього роду

}

В українській та російській мовах іменники із зменшувально-пестливими суфіксами за словотвірною структурою є {

~відприкметниковими дериватами

~прислівниковими дериватами

=віддієслівними дериватами

}

Level_2.1

Категорія числа прикметників представлена {

~одним рядом форм

=2-ма рядами форм

~3-ма рядами форм

~4-ма рядами форм

}

Категорія числа дієслів разом з категорією особи слугує засобом координації між {

=підметом і присудком у реченні

~іменником і займенником у реченні

~дієсловом і присудком у реченні

~числівником та іменником у реченні

}

Хто є автором визначення: «падеж – форма имени, выражающая его отношение к другим словам в речи»{

=В. В. Виноградов

~А. А. Залізник

~Ю. А. Яновський

~С. О. Козак

}

В. В. Виноградов розрізнявав{

=два родових відмінки

~три родових відмінки

~чотири родових відмінки

~лише один родовий відмінок

}

Скільки існує відмін в українській мові{

~2

~3

=4

~5

}

Однією з найбільш цікавих проблем граматики виступає{

=граматичний рід

~відмінок

~число

~категорія

}

Чи мають морфологічний показник роду іменники в англійській мові{

=не мають

~мають

~мають, але виражаються у специфічних формах

~мають і використовуються дуже широко

}

Що є однією з основних ознак, за якою іменники розподіляються за типами відміни{

~наявність голосних

~наявність приголосних

=граматичний рід

~віднесеність до певної лексики

}

У сучасних українській і російських мовах неологізми із значенням особи функціонують як іменники{

=чоловічого роду

~жіночого роду

~середнього роду

~чоловічого і жіночого роду

}

В українській мові іменників спільного роду значно більше, ніж в російській мові за рахунок іменників із{

~голосними закінченнями

=зменшувально-пестливими суфіксами

~префіксами

~закінченнями і префіксами

}

Абревіатура КПП (російською) відноситься до{

=чоловічого роду

~жіночого роду

~середнього роду

~спільного роду

}

Нині функціонують відділи світової літератури і компаративістики в{

=Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України

~педагогічному університеті М. Драгоманова

~університеті І. Карпенка-Карого

~педагогічному університеті ім. В. О. Сухомлинського

}

Компаративістичні дослідження в Україні торкалися переважно міжслов'янських і російського-українських літературних мов у{

=70-х роках 20 століття

~80-х роках 20 століття

~90-х роках 20 століття

~60-х роках 20 століття

}

Для зіставного аналізу необхідна наявність мінімум{

=двох мов

~трьох мов

~п'яти мов

~шести мов

}

Сучасна назва порівняльно-історичних досліджень – це {

~наратологія

~генологія

=компаративістика

~семасіологія

}

У якій строчці іменники вживаються тільки в однині {

~Дніпро, Кавказ, побачення

=радість, сміх, молоко

~листя, мрійність, сіль

~синь, зустріч, глибінь

}

У яких мовних одиницях синтаксичний спосіб є єдиним засобом вираження категорії числа {

=у незмінюваних субстантивів

~у прикметниках

~у дієсловах

~у дієприслівниках

}

Іменники «бетон», «вода», «асфальт», «дріжджі», «макарони», «вершки» мають {

=анумеральну семантику

~значення істоти

~нумеральну семантику

~семантику однини

}

Які іменники мають лише форму однини {

=абстрактні
~конкретні
~істоти
~неістоти
}

Семантика нерозчленованої множинності домінує у {
=збірних іменниках
~абстрактних іменниках
~конкретних іменниках
~одиничних іменниках
}

Словозмінна категорія, регулярна і обов'язкова для всіх ад'єктивів, що мають відмінкову парадигму {
=категорія числа прикметників
~категорія числа іменників
~категорія числа дієслів
~категорія числа прислівників
}

Level_2.2

Встановіть відповідність між типом речення та його значенням {
=суб'єктне->вказівка на діяча або носія певного стану, відношення, ознаки
=об'єктне->вказівка на предмет, на який спрямована дія або відношення
=обставинне->вказівка на обставини здійснення певного процесу
=означальне (атрибутивне)->виражає характеристику суб'єкта(в функції означення та присудка)
}

Встановіть відповідність між відміною та її складовими {

=до 1-ої відміни належать->іменники чоловічого та жіночого, та спільного роду на -а,(-я)

=до 2-ої відміни належать->іменники чоловічого і середнього роду на приголосний та -й, середнього роду на -о, -е, а також іменники із суфіксом «-ище»

=до 3-ї відміни->субстантиви жіночого роду з нульовою флексією , а також іменник «мати»

=до 4 -ої відміни->іменники середнього роду, які отримують при відмінюванні суф. -ат, -ят, а також іменники із суфіксом -ен у непрямих відмінках

}

В орудному відмінку в українській і російській мовах іменники мають закінчення {

=-ом / -ом

=-ем (-ем) / -ем

~-ям / -ям

~-я / -я

}

Академічна граматики російської мови виділяє такі типи відмінювання прикметників {

=ад'єктивний

=мішаний

~однобічний

~непрямий

}

Які числівники змінюються за відповідними парадигмами іменників {

=тисяча

=мільйон
=мільярд
~двоє
}

Категорія роду в українській та російській мовах формується грамемами{

=чоловічого роду
=жіночого роду
=середнього роду
~спільного роду
}

У яких кількісних числівників категорія роду презентована 2-ма граматичними формами{

=два
~три
=обидва
~півтора
}

Якими граматичними формами презентована категорія роду у числівників (за винятком){

=для числівників чоловічого і середнього роду
=для числівників жіночого роду
~для числівників спільного роду
~для числівників середнього і спільного роду
}

У яких відмінках за родом розрізняються числівники два і півтора{

=називному

=знахідному
~орудному
~давальному
}

Українські збірні числівники можуть сполучатися з іменниками {
=чоловічого і жіночого роду
=середнього роду
~тільки чоловічого роду
~тільки жіночого роду
}

Граматичне значення роду дієслів виражається флексіями {
=чоловічого – нульовою
=жіночого – а
~чоловічого – о
~жіночого – у
}

У якому рядку всі іменники належать до жіночого роду {
~степ, кір, Сибір, біль
=місіс, путь, мадам
=леді, Беатріче, вода
~край, небо, зоря
}

У якому рядку всі іменники належать до чоловічого роду {
~суддя, надія, Ілля
~лоша, теля, зілля

=дріб, край, кінь
=стіл, абрикос, бартер
}

У якому рядку всі іменники належать до середнього роду {
~рілля, президія, сирота
~коріння, змагання, відкриття
=листя, плече, прізвище
=безмежжя, видиво, горня
}

У якому рядку всі невідмінювані іменники іншомовного походження належать до чоловічого роду {
=шимпанзе, фламінго, поні
~місіс, леді, Бетті
~бюро, журі, метро}
=поні, зебу, маестро
}

Встановіть відповідність між частиною мови (виділені слова в реченні, які позначають цифрою наступне слово) та виділеним словом: Піднявшись молодим гайком (1), аби обійти (2) поблизу річку хуторець, (3) що тулився під скелею, я збіг у яр, де ріс (4) лише велетенський дуб {

=сполучник->1
=частка->4
=займенник->3
=прислівник->2
}

У яких багатозначних флексіях знаходять формальне вираження числові характеристики дієслів {
=теперішнього часу
=минулого часу

~майбутнього часу

~давньоминулого часу

}

Які займенники передають значення одиничності {

=я

=ти

~ми

~ви

}

Які займенники передають значення множинності {

=ми

=ви

~я

~ти

}

Які займенники належать до особово-вказівних {

=він

=вона

=воно

=вони

}

Зворотним займенником у російській та українській мові називають {

=себе

=себя

~ти

~ты

}

Level_2.3

Скільки займенники утворюють лексико-семантичних груп {

#9

}

Специфічна граматична категорія якісних прикметників та утворених від них прислівників – це {

=категорія ступенів порівняння

}

В. В. Виноградов писав про те, що серія описових, аналітичних форм порівняння є живою і продуктивною в сучасній російській мові в своїй книзі. Як вона називається {

=Русский язык. Грамматическое учение о слове

}

Ступені порівняння за засобами вираження є лексико-граматичною категорією, а за відношенням до лексичного значення – це {

=словотвірна категорія

}

Форма, що передає нормативний ступінь ознаки, вона входить у склад трьохчленної категорії ступенів порівняння в ролі немаркованого її члена – це {

=позитив

}

Компаратив російської мови із суфіксом –ее, –е формально адвербіалізувався, який закріпився у предикативній позиції, – це {

=синтетичний компаратив

}

Бінарна морфологічна категорія, яка виявляється як система протиставлених форм дієслова, що виражає відношення процесу до внутрішньої межі, цілісності / нецілісності, результативності / нерезультативності, означає спосіб перебігу дії в часі – це {

=категорія виду дієслова

}

Яка категорія презентована 2-ма граматичними формами для числівників два, обидва, півтора {

=роду

=категорія роду

}

Питальні займенники «хто», «що» не мають морфологічного виявлення категорії роду, але синтаксично вони розподіляються за {

=родовою характеристикою

}

Якої категорії не мають зворотні займенники себе / себя {

=роду

=категорії роду

}

Речовинним іменникам властива {

=Узагальнена

=узагальнена

} семантика

Семантика нерозчленованої множинності домінує у {
=Збірних
=збірних
} іменниках

Від {
=розряду
=розряду займенника
} залежить граматичне виявлення категорії числа займенника

Обов'язковою умовою видової пари є {
=Лексико-семантична тотожність
=лексико-семантична тотожність
}

*В українській мові налічується {
#6
} самостійних частин мови*

*Прикметник називає {
=ознаку предмета
}*

*Дієслово, що означає дію, яка спрямовується на певний предмет, названий іменником або займенником у знахідному відмінку без прийменника, називають {
=перехідним
=Перехідним
}*

Частини мови, які виконують функцію зв'язку повнозначних слів у реченні називаємо{

=службовими

=Службовими

}

Займенник відповідає на питання{

=хто, чого, який

}

Морфологія вивчає{

=частини мови

}

Від іменника «Сиваш» утворіть прикметник у формі чоловічого роду називного відмінка однини. Запишіть отриманий прикметник{

=Сиваський

=сиваський

}

Форма имени, выражающая его отношение к другим словам в речи – это{

=падеж

=Падеж

}

Відмінок – це словозмінна{

=морфологічна

} категорія, що виявляється у протиставлених рядах граматичних форм

Значення відмінка, що вказує на діяча або носія певного стану, відношення, ознаки, називають{

=суб'єктивним

}

Значення відмінка, що вказує на предмет, на який спрямована дія або відношення, називають {

=об'єктивним

}

Значення відмінка, що вказує на обставини здійснення певного процесу, називають {

=обставинним

}

Значення відмінка, що виражає характеристику суб'єкта, називають {

=означальним

}

В російській мові налічується {

#6

} відмінків

Level_3.1

Форма ДВ виражає таку дію, яка {

=реалізує свою внутрішню ціль

~виражає вичерпаність дії

~представляє момент на фазисній лінії дії

~тільки почалась

}

Як відомо, утворення видової пари, або видова кореляція, може відбуватися {

=у 2-х напрямках

~у 3-х напрямках

~у 4-х напрямках

~у 5-х напрямках

}

Зміст категорії особи полягає у визначенні того, кому належить виражена в часі, способі і стані ознака {

=мовцеві

~об'єкту

~предмету

~дії

}

Значення категорії особи базується на протиставленні {

=6-ти взаємопов'язаних форм

~5-ти взаємопов'язаних форм

~4-х взаємопов'язаних форм

~3-х взаємопов'язаних форм

}

Доконаний вид має форми {

~лише теперішнього часу

~ теперішнього і минулого часу

~теперішнього і майбутнього часу

=минулого і майбутнього часів

}

Синтаксично особа виражається кореляцією {
=присудка з особовим займенником
~підмета з присудком
~підмета з особовим займенником
~особового займенника з прикметником
}

Категорія стану також пов'язана зі зворотністю, тобто наявністю у дієслова, за допомогою {
~префікса –по
~суфікса –ува
~нульового закінчення
=постфікса – ся
}

Якщо дія скерована на предмет, дієприкметник визначається як {
~керований
~некерований
=пасивний
~активний
}

До складу якого речення входить безособове дієслово {

~Дівчата побули на хуторі тиждень і відійшли (У. Самчук)
=Минулося, розійшлося, і сліду не стало (Т. Шевченко)
~Кожний промінь сонця, дихання кожного листочка, кожний погляд закоханого дівочого ока, щирий порух звіряти, сміх і плач дитини і легіт небес – усе те з'єднане в одному теплому погляді матері (У. Самчук)
~Не любив я ловити птахів (П. Перебийніс)
}

У якому рядку всі числівники належать до складених{

~шістнадцять, вісімнадцятирічний, триста, вісімсот

~сім восьмих, п'ятисотий, сімдесят, три чверті

=двадцять п'ять, три тисячі, сто один, двадцять два

~три, шість, двадцять

}

У якому рядку всі прикметники творять ступені порівняння від інших основ{

~малий, молодий, розумний

=великий, хороший, поганий

~вдалий, скромний, хитрий

~голий, босий, мудрий

}

Скільки виділяють відмінків в українській мові

~6

=7

~5

~8

}

Скільки виділяють відмін у російській мові

=три

~дві

~чотири

~п'ять

}

Російські граматики до 1 відміни відносять іменники чоловічого роду з

=з нульовим закінченням

~із закінченням -а, (-я)
~іменники із суф. –ище
~іменники із суф. –ен
}

Level_3.2

Категорія особи може бути виражена {
=морфологічно
=синтаксично
~лексично
~граматично
}

Дієслівні форми поділяються на {
=особові
=неособові
~безособові
~неозначені
}

Категорія стану розглядає такі члени з урахуванням таких властивостей дієслова, як {
=активний стан
=пасивний
~теперішній
~зворотній
}

Недоконаний вид має форми {

=минулого часу
=теперішнього часу
=майбутнього часу
~тільки минулого і майбутнього часу
}

Рід особи, названої іменником спільного роду, визначають за{
=змістом речення
=родом прикметника
=родом займенника
~часом дієслова
}

Морфологічно категорія особи знаходить вираження у{
=закінченнях дієслів
=у наказовому способі
~у суфіксах
~у префіксах
}

До неособових форм належать{
=дієприкметники
=дієприслівники
=інфінітив
~прислівники
}

Установіть відповідність між іменниками та родами, до яких вони належать{
=чоловічий->математик, вельможа, Сибір, тигр

=жіночий->папороть, СБУ, дівчина, путь
=середній->жіноцтво, листя, теля, дівча
=спільний->писака, ябеда, плакса
}

Виберіть із запропонованих форм іменники, які співвідносяться з числівником три{

~книга
=капітани
~пальто
=каштани
}

Виберіть із запропонованих форм іменники, які співвідносяться з числівником півтора{

=кілограма
~кілограми
~кілограмів
=кілограм
}

Які значення виражає називний відмінок {

=суб'єктне
=означальне
=об'єктне
~атрибутивний
}

Російські вчені пропонують розділити у російській мові «предложный» відмінок на {

=місцевий

=з'ясувальний

~кличний

~означальний

}

Як В. В. Виноградов розрізнявав родовий відмінок {

=як власне родовий (атрибутивний)

=як кількісно-відокремлюваний

~як якісно-відокремлюваний

~як кількісний

}

До 2 відміни в українській мові належать іменники чоловічого і середнього роду, які закінчуються на {

=приголосний та -й

=середнього роду на -о, -е

=іменники із суфіксом -ище

~іменники із суфіксом -ен у непрямих відмінках

}

Level_3.3

Словозмінна морфологічна категорія, яка позначає носія процесуальної ознаки і виражає це значення у системі форм однини і множини теперішнього і майбутнього часу дійсного способу, а також наказового способу називається {

=особа

}

Одна з найскладніших категорій, оскільки лінгвісти не визначилися остаточно, як її розуміти і яку кількість протиставлених грамам виділяти – це категорія {

=стану

}

Словозмінна категорія, яка слугує для синтаксичного вираження значення родової приналежності означуваного іменника у словосполученні – це категорія {

=роду прикметників

=роду прикметника

}

Форма дієслова, яка позначає процес як атрибутивний стан і презентує напівпредикативні відношення – це {

=дієприкметник

}

Скільки різновидів за функцією в реченні формують дієприкметникові звороти {

#2

}

Складається із 2-х лінгвістичних дисциплін: морфології і синтаксису; нерідко до них долучають і вчення про словотвір – це {

=граматика

}

Самостійна частина мови, яка вказує на предмети, ознаку предмета чи дії, кількість, але не називає їх – це {

=займенник

}

Доконаний вид має такі часові форми як {

=минулий, майбутній

=минулий і майбутній

=майбутній, минулий

=майбутній і минулий

} час

Утворення видової пари відбувається у {

#2

=двох

} напрямках

За допомогою чистовидових префіксів відбувається {

=перфективація

}

Імперфективація має {

#2

=два

} різновиди

У російській мові {

=не характерні

} показники роду збірним числівникам

Який синтаксичний спосіб використовується при потребі виразити
фемінність іменників {

=узгодження та координації
=метод узгодження та координації
}

Становлення компаративістики в Україні пов'язане з ім'ям{

=М. Драгоманова
=Драгоманова
=драгоманова
=м. драгоманова
}

Учений-компаративіст, який працював у 30-50-х роках 20 століття – це{

=О. Білецький
=Білецький
=білецький
=о. білецький
}

У сучасній українській мові існує{

#2
=два
}види дієслів

У сучасній українській мові існує{

#4

=чотири

}відміни

Дієслова доконаного виду утворюються від дієслів {

=недоконаного

}виду

У родовому відмінку числівник дев'ятсот відмінюється {

=дев'ятиста, дев'ятисот

= дев'ятисот, дев'ятиста

}

Фонетико-морфологічні і семантичні ознаки субстантивів визначають їх об'єднання в класи, які мають спільні особливості відмінювання, що

називаються {

=відмінами

}

Місцевий відмінок в російській мові (предложный) є поліфункціональним, в його системі об'єднані значення місьцеве і {

=з'ясувальне

}(об'єктне)

Синтаксичний зв'язок між іменником і прикметником називається {

=узгодження

=узгодженням

}

Короткими в українській мові можуть бути лише якісні прикметники {
=чоловічого
}роду

{=нестягнені
}форми прикметників можливі в називному і знахідному відмінках однини і множини

Дієслова активного стану можуть бути тільки {
=перехідними
}дієсловами

{=дієприкметник
}– це форма дієслова, яка позначає процес як атрибутивний стан і презентує напівпредикативні відношення

Незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, стану або ознаку іншої ознаки – це {
=прислівник
}

Тип підрядного зв'язку між компонентами словосполучення, при якому залежне слово (без прийменника чи з прийменником) ставиться в певному відмінку, якого вимагає головне слово – це {
=керування
}

Level_3.4

Визначте на якій основі виникли складні та складені прислівники { }

Визначте роль кличного відмінка в українській мові { }

Визначте типи морфологічної категорії {}

Дайте визначення категорії часу та окресліть її зв'язок із категорією особи {}

Дайте визначення морфологічній категорії {}

Дайте загальну характеристику категорії способу {}

Дайте загальну характеристику типів відмін іменників {}

З якими категоріями дієслова пов'язана категорія стану {}

Охарактеризуйте категорію ступенів порівняння {}

Порівняйте категорію роду в українській та російській мовах {}

Порівняйте категорію стану в українській та російській мовах {}

Порівняйте категорію числа прикметників в українській та російській мовах {}

Поясніть термін «імперфективація» {}

Поясніть термін «перфективація» {}

Контрольна робота 2

I варіант

I рівень

Оберіть одну або декілька варіантів відповідей

1. Категорія числа прикметників представлена

- а) 2-ма рядами форм
- б) 3-ма рядами форм
- в) одним рядом форм
- г) 4-ма рядами форм

2. Категорія числа дієслів разом з категорією особи слугує засобом координації між

- а) підметом і присудком у реченні
- б) іменником і займенником у реченні
- в) дієсловом і присудком у реченні
- г) числівником та іменником у реченні

3. Хто є автором визначення: «падеж – форма имени, выражающая его отношение к другим словам в речи»

- а) В. В. Виноградов
- б) А. А. Залізник
- в) Ю. А. Яновський
- г) С. О. Козак

4. В. В. Виноградов розрізнявав

- а) два родових відмінка
- б) три родових відмінка
- в) чотири родових відмінка

г) лише один родовий відмінок

5. Скільки існує відмін в українській мові

а) 2

б) 3

в) 4

г) 5

6. Академічна грамика російської мови виділяє такі типи відмінювання прикметників

а) ад'єктивний

б) мішаний

в) однобічний

г) непрямий

7. Які числівники змінюються за відповідними парадигмами іменників

а) тисяча

б) мільйон

в) мільярд

г) двоє

8. Категорія роду в українській та російській мовах формується грамемами

а) чоловічого роду

б) жіночого роду

в) середнього роду

г) спільного роду

9. У яких кількісних числівників категорія роду презентована 2-ма граматициними формами

а) два

б) три

в) обидва

г) півтора

10. Якими граматициними формами презентована категорія роду у числівників (за винятком)

а) для числівників чоловічого і середнього роду

б) для числівників жіночого роду

в) для числівників спільного роду

г) для числівників середнього і спільного роду

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. Ступені порівняння за засобами вираження є лексико-граматициною категорією, а за відношенням до лексичного значення – це _____

2. Форма, що передає нормативний ступінь ознаки, вона входить у склад трьохчленної категорії ступенів порівняння в ролі немаркованого її члена – це _____

III рівень

Дайте відповідь на питання:
Поясніть термін «імперфективація»

II варіант

I рівень

Оберіть одну або декілька варіантів відповідей

1. Однією з найбільш цікавих проблем граматики виступає
 - а) граматичний рід
 - б) відмінок
 - в) число
 - г) категорія
2. Чи мають морфологічний показник роду іменники в англійській мові
 - а) не мають
 - б) мають
 - в) мають, але виражаються у специфічних формах
 - г) мають і використовуються дуже широко
3. Що є однією з основних ознак, за якою іменники розподіляються за типами відміни
 - а) наявність голосних
 - б) наявність приголосних
 - в) граматичний рід
 - г) віднесеність до певної лексики
4. У сучасних українській і російських мовах неологізми із значенням особи функціонують як іменники
 - а) чоловічого роду
 - б) жіночого роду
 - в) середнього роду
 - г) чоловічого і жіночого роду
5. В українській мові іменників спільного роду значно більше, ніж в російській мові за рахунок іменників із
 - а) голосними закінченнями
 - б) зменшувально-пестливими суфіксами
 - в) префіксами
 - г) закінченнями і префіксами
6. У яких відмінках за родом розрізняються числівники два і півтора
 - а) називному
 - б) знахідному
 - в) орудному
 - г) давальному
7. Українські збірні числівники можуть сполучатися з іменниками
 - а) чоловічого і жіночого роду
 - б) середнього роду
 - в) тільки чоловічого роду
 - г) тільки жіночого роду
8. Граматичне значення роду дієслів виражається флексіями
 - а) чоловічого – нульовою
 - б) жіночого – а

в) чоловічого – о

г) жіночого – у

9. У якому рядку всі іменники належать до жіночого роду

а) степ, кір, Сибір, біль

б) місіс, путь, мадам

в) леді, Беатріче, вода

г) край, небо, зоря

10. У якому рядку всі іменники належать до чоловічого роду

а) суддя, надія, Ілля

б) лоша, теля, зілля

в) дріб, край, кінь

г) стіл, абрикос, бартер

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. Значення відмінка, що вказує на діяча або носія певного стану, відношення, ознаки, називають _____.

2. Відмінок – це словозмінна _____ категорія, що виявляється у протиставлених рядках граматичних форм.

III рівень

Дайте відповідь на питання:

Визначте на якій основі виникли складні та складені прислівники.

Контрольна робота 2

I варіант

I рівень

1. А

2. А

3. А

4. А

5. В

6. А, Б

7. А, Б, В

8. А, Б, В

9. А, В, Г

10. А, Б

II рівень

1. словотвірна категорія

2. позитив

II варіант

I рівень

1. А
2. А
3. В
4. А
5. Б
6. А, Б
7. А, Б
8. А
9. Б, В
10. В, Г

II рівень

1. суб'єктивним
2. морфологічна

I варіант

I рівень

Оберіть одну або декілька варіантів відповідей

1. Форма ДВ виражає таку дію, яка:
 - а) реалізує свою внутрішню ціль
 - б) виражає вичерпаність дії
 - в) представляє момент на фазисній лінії дії
 - г) тільки почалась
2. Як відомо, утворення видової пари, або видова кореляція, може відбуватися
 - а) у 2-х напрямках
 - б) у 3-х напрямках
 - в) у 4-х напрямках
 - г) у 5-х напрямках
3. Зміст категорії особи полягає у визначенні того, кому належить виражена в часі, способі і стані ознака
 - а) мовцеві
 - б) об'єкту
 - в) предмету
 - г) дії
4. Значення категорії особи базується на протиставленні
 - а) 6-ти взаємопов'язаних форм
 - б) 5-ти взаємопов'язаних форм
 - в) 4-х взаємопов'язаних форм
 - г) 3-х взаємопов'язаних форм

5. Доконаний вид має форми

- а) лише теперішнього часу
- б) теперішнього і минулого часу
- в) теперішнього і майбутнього часу
- г) минулого і майбутнього часів

6. Морфологічно категорія особи знаходить вираження у

- а) закінченнях дієслів
- б) у наказовому способі
- в) у суфіксах
- г) у префіксах

7. До не особових форм належать

- а) дієприкметники
- б) дієприслівники
- в) інфінітив
- г) прислівники

8. Установіть відповідність між іменниками та родами, до яких вони належать

а) чоловічий	1) математик, вельможа, Сибір, тигр
б) жіночий	2) писака, ябеда, плакса
в) середній	3) папороть, СБУ, дівчина, путь
г) спільний	4) жіноцтво, листя, теля, дівча

9. Виберіть із запропонованих форм іменники, які співвідносяться з числівником три

- а) книга
- б) капітани
- в) пальто
- г) каштани

10. Виберіть із запропонованих форм іменники, які співвідносяться з числівником півтора

- а) кілограма
- б) кілограми
- в) кілограмів
- г) кілограм

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. Словозмінна морфологічна категорія, яка позначає носія процесуальної ознаки і виражає це значення у системі форм однини і множини теперішнього і майбутнього часу дійсного способу, а також наказового способу називається _____
2. Одна з найскладніших категорій, оскільки лінгвісти не визначилися остаточно, як її розуміти і яку кількість протиставлених грамам виділяти – це категорія _____

III рівень

Дайте відповідь на питання:

З якими категоріями дієслова пов'язана категорія стану

II варіант

I рівень

Оберіть одну або декілька варіантів відповідей

1. Категорія особи може бути виражена
 - а) морфологічно
 - б) синтаксично
 - в) лексично
 - г) граматично
2. Дієслівні форми поділяються на
 - а) особові
 - б) неособові
 - в) безособові
 - г) неозначені
3. Категорія стану розглядає такі члени з урахуванням таких властивостей дієслова, як
 - А) активний стан
 - б) пасивний
 - в) теперішній
 - г) зворотній
4. Недоконаний вид має форми
 - а) минулого часу
 - б) теперішнього часу
 - в) майбутнього часу
 - г) тільки минулого і майбутнього часу
5. Морфологічно категорія особи знаходить вираження у
 - а) закінченнях дієслів
 - б) у суфіксах
 - в) у префіксах
 - г) у наказовому способі
6. Синтаксично особа виражається кореляцією
 - а) присудка з особовим займенником
 - б) підмета з присудком
 - в) підмета з особовим займенником
 - г) особового займенника з прикметником
7. Категорія стану також пов'язана із зворотністю, тобто наявністю у дієслова, за допомогою
 - а) префікса –по
 - б) суфікса –ува
 - в) нульового закінчення
 - г) постфікса – ся
8. Якщо дія скерована на предмет, дієприкметник визначається як
 - а) керований

- б) некерованийий
- в) пасивний
- г) активний

9. До складу якого речення входить безособове дієслово

- а) Дівчата побули на хуторі тиждень і відійшли (У. Самчук)
- б) Минулося, розійшлося, і сліду не стало (Т. Шевченко)
- в) Кожний промінь сонця, дихання кожного листочка, кожний погляд закоханого дівочого ока, щирий порух звіряти, сміх і плач дитини і легіт небес – усе те з'єднане в одному теплому погляді матері (У. Самчук)
- г) Не любив я ловити птахів (П. Перебийніс)

10. У якому рядку всі числівники належать до складених

- а) шістнадцять, вісімнадцятирічний, триста, вісімсот
- б) сім восьмих, п'ятисотий, сімдесят, три чверті
- в) двадцять п'ять, три тисячі, сто один, двадцять два
- г) три, шість, двадцять

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. У російській мові _____ показники роду збірним числівникам
2. Місцевий відмінок в російській мові (предложный) є поліфункціональним, в його системі об'єднані значення місцеве і _____ (об'єктне)

III рівень

Дайте відповідь на питання:

Визначте роль кличного відмінка в українській мові

Контрольная работа 1

I варіант

I рівень

1. А
2. А
3. А
4. А
5. Г
6. А
7. А, Б, В
8. А -1, Б – 3, В – 4, Г – 2
9. Б, Г
10. А, Г

II рівень

1. особа
2. стану

II варіант

I рівень

1. А, Б
2. А, Б
3. А, Б
4. А, Б, В
5. А, Г
6. А
7. Г
8. В
9. Б
10. В

II рівень

1. не характерні
2. з'ясувальне

Контрольна робота 3

I рівень

Оберіть правильний варіант відповіді

1. З чийм іменем пов'язують залучення терміна «морфологія»
 - а)Й. Гете
 - б)О. Селіванова
 - в)Г. Циганенко
2. Який з діяхронічних методів був першим науковим лінгвістичним методом
 - а)порівняльний
 - б)зіставний
 - в)порівняльно-історичний
3. Який учений увів поняття звукових законів і термін «індоєвропейські мови»
 - а)Ф. Бопп
 - б)Р. Раск
 - в)Я. Грімм
4. Яку спільну типологічну характеристику на фонетичному рівні мають українська і російська мови
 - а)мови флективні
 - б)мови консонантні
 - в)мови однакові
5. На граматичному рівні різне «бачення світу» відображається у
 - а)виборі мовних форм
 - б)картині світу
 - в)мисленні
6. Морфологічний рівень мовної системи, найбільш стійкий до

а) історичних змін та запозичень

б) словозмін

в) утворення нових форм

7. Граматичні значення, що виражають одиниці морфологічного рівня називають

а) словами

б) закінченнями

в) словоформами

8. У яких категоріях грамемами виступають класи слів, що мають мінімальну спільну граматичну характеристику

а) класифікуючі

б) словозмінні

в) словотвірні

9. В російській мові називний відмінок іменника в однині слугує для номінації предмета і для номінації

а) адресата мовлення

б) характеристики мовця

в) характеристики повідомлення

10. В українській мові функції номінації предмета і адресата мовлення диференційовані між

а) орудним і давальним відмінками

б) називним і кличним відмінками

в) родовим і місцевим відмінками

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. Значення відмінка, що вказує на предмет, на який спрямована дія або відношення, називають _____.

2. Значення відмінка, що вказує на обставини здійснення певного процесу, називають _____.

III рівень

Дайте відповідь на питання:

Дайте загальну характеристику категорії способу.

II варіант

I рівень

Оберіть правильний варіант відповіді

1. Морфологічні категорії поділяються на класифікуючі та словозмінні за
а) способом мовної реалізації
б) способом творення
в) ідентифікуючим способом
2. Категорії в яких графемами виступають словоформи, протиставлені за певним граматичним значенням
а) словесні категорії
б) словозмінні категорії
в) літерні категорії
3. Морфологічні категорії, які характеризуються двома графемами називаються
а) бінарними
б) тернарними
в) полікомпонентними
4. Морфологічні категорії, які характеризуються трьома графемами називаються
а) бінарними
б) тернарними
в) полікомпонентними
5. Морфологічні категорії, у яких наявні 6 – 7 словоформ у категорії відмінка називаються
а) бінарними
б) тернарними
в) полікомпонентними
6. Чи існує в російській мові відповідник до українського слова «жіноцтво»
а) існує
б) не існує
в) існує, але використовується не часто
7. Скільком частинам мови в українській і російській мовах притаманна категорія роду
а) 2
б) 3
в) 4
8. Для якої частини мови категорія роду виявляється класифікуючою
а) іменник
б) прикметник
в) займенник
9. Паралельно з назвою порівняльне літературознавство в українській мові вживають термін
а) літературна компаративістика
б) граматики

в)зіставне мовознавство

10. Засновником компаративного напрямку в літературознавстві вважається

а)Ю. Лотман

б)Т. Бенфей

в)Ф. Ніцше

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. *Частини мови, які виконують функцію зв'язку повнозначних слів у реченні називаємо _____.*

2. *Дієслово, що означає дію, яка спрямовується на певний предмет, названий іменником або займенником у знахідному відмінку без прийменника, називають _____.*

III рівень

Дайте відповідь на питання:

Визначте типи морфологічної категорії.

Контрольная работа 3

I варіант

I рівень

1. А

2. В

3. А

4. Б

5. А

6. А

7. В

8. А

9. А

10. Б

II рівень

1. об'єктним

2. обставинним

II варіант

I рівень

1. А

2. Б

3. А

4. Б

5. В

6. Б

7. В

8. А

9. А

10. Б

II рівень

1. службовими

2. перехідним

Контрольна робота №4

I варіант

I рівень

Оберіть одну або декілька варіантів відповідей

1. Аббревіатура КПП (російською) відноситься до
 - а) чоловічого роду
 - б) жіночого роду
 - в) середнього роду
 - г) спільного роду
2. Нині функціонують відділи світової літератури і компаративістики в
 - а) педагогічному університеті М. Драгоманова
 - б) Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України
 - в) університеті І. Карпенка-Карого
 - г) педагогічному університеті ім. В. О. Сухомлинського
3. Компаративістичні дослідження в Україні торкалися переважно міжслов'янських і російського-українських літературних мов у
 - а) 90-х роках 20 століття
 - б) 80-х роках 20 століття
 - в) 70-х роках 20 століття
 - г) 60-х роках 20 століття
4. Для зіставного аналізу необхідна наявність мінімум
 - а) двох мов
 - б) трьох мов
 - в) п'яти мов
 - г) шести мов
5. Сучасна назва порівняльно-історичних досліджень – це
 - а) наратологія
 - б) компаративістика
 - в) генологія
 - г) семасіологія
6. У якому рядку всі іменники належать до середнього роду
 - а) безмежжя, видиво, горня
 - б) рілля, президія, сирота
 - в) коріння, змагання, відкриття
 - г) листя, плече, прізвище
7. У якому рядку всі невідмінювані іменники іншомовного походження належать до чоловічого роду
 - а) шимпанзе, фламінго, поні
 - б) місіс, леді, Бетті
 - в) поні, зебу, маестро
 - г) бюро, журі, метро
8. У яких багатозначних флексіях знаходять формальне вираження числові характеристики дієслів
 - а) теперішнього часу

б)минулого часу

в)майбутнього часу

г)давньоминулого часу

9. Які займенники передають значення одиничності

а)я

б)ми

в)ти

г)ви

10. Які займенники передають значення множинності

а)ми

б)я

в)ви

г)ти

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. Дієслова активного стану можуть бути тільки _____ дієсловами.

2. Значення відмінка, що вказує на обставини здійснення певного процесу, називають _____.

III рівень

Дайте відповідь на питання:

Дайте загальну характеристику типів відмін іменників.

Контрольна робота 4

I варіант

I рівень

1. А

2. Б

3. В

4. А

5. Б

6. А, Г

7. А, В

8. А, Б

9. А, В

10. А, В

II рівень

1. перехідними

2. обставинним

II варіант

I рівень

1. Б
2. А
3. А
4. А
5. А
6. А, Б, В
7. А, Б, В
8. А, Б
9. А, Б
10. А, Б, В

II РІВЕНЬ

1. прислівник
2. означальни

II варіант

I рівень

Оберіть одну або декілька варіантів відповідей

1. У якій строчці іменники вживаються тільки в однині

- а) Дніпро, Кавказ, побачення
- б) радість, сміх, молоко
- в) листя, мрійність, сіль
- г) синь, зустріч, глибінь

2. У яких мовних одиницях синтаксичний спосіб є єдиним засобом вираження категорії числа

- а) у незмінюваних субстантивів
- б) у прикметниках
- в) у дієсловах
- г) у дієприслівниках

3. Іменники «бетон», «вода», «асфальт», «дріжджі», «макарони», «вершки» мають

- а) анумеральну семантику
- б) значення істоти
- в) нумеральну семантику
- г) семантику однини

4. Які іменники мають лише форму однини

- а) абстрактні
- б) конкретні
- в) істоти
- г) неістоти

5. Семантика нерозчленованої множинності домінує у

- а) збірних іменниках
- б) абстрактних іменниках
- в) конкретних іменниках
- г) одиничних іменниках

6. Рід особи, названої іменником спільного роду, визначають за

- а) змістом речення
- б) родом прикметника
- в) родом займенника
- г) часом дієслова

7. Які значення виражає називний відмінок

- а) суб'єктне
- б) означальне
- в) об'єктне
- г) атрибутивний

8. Російські вчені пропонують розділити у російській мові «предложный» відмінок на

- а) місцевий

б)з'ясувальний

в)кличний

г)означальний

9. Як В. В. Виноградов розрізнявав родовий відмінок

а)як власне родовий (атрибутивний)

б)як кількісно-відокремлюваний

в)як якісно-відокремлюваний

г)як кількісний

10. До 2 відміни в українській мові належать іменники чоловічого і середнього роду, які закінчуються на

а)приголосний та –й

б)середнього роду на –о, –е

в)іменники із суфіксом –ище

г)іменники із суфіксом –ену непрямих відмінках

II рівень

Вставте пропущене слово або словосполучення

1. Незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, стану або ознаку іншої ознаки – це _____.

2. Значення відмінка, що виражає характеристику суб'єкта, називають _____.

III рівень

Дайте відповідь на питання:

Поясніть термін «перфективація».

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Предмет і завдання зіставного мовознавства.
2. Місце зіставного мовознавства в системі наук.
3. Практичне значення зіставного мовознавства.
4. Зіставне мовознавство від початку до кінця XIX ст.
5. Зіставне мовознавство у XX ст. – на початку XXI ст.
6. Внесок вітчизняних учених у зіставне мовознавство.
7. Типологія, її зміст і завдання.
8. Типологія і зіставне мовознавство.
9. Типологія і характерологія.
10. Універсологія.
11. Зіставний метод. Прийоми індукції і дедукції у зіставному мовознавстві.
12. Проблема мови-еталона порівняння (*tertium comparationis*).
13. Принципи зіставних досліджень.
14. Рівні й аспекти зіставного дослідження.
15. Етапи зіставного мовознавства.
16. Використання інших методів у зіставних дослідженнях.

17. Контрастивна лексикологія як галузь лінгвістики.
18. Принципи зіставного дослідження.
19. Структурні методи дослідження лексики.
20. Фактори, що визначають типологічне вивчення лексикону.
21. Семіотична (глобальна) класифікація лексикону.
22. Визначення класів слів відповідно до глобальної (семіотичної) класифікації слів.
23. Структура слова у порівнюваних мовах.
24. Фонетично та морфологічно мотивовані слова у порівнюваних мовах.
25. Семантичний принцип зіставного дослідження словотвору.
26. Одиниці зіставного дослідження словотвору.
27. Методика зіставного дослідження словотвору.
28. Словотвірна потенція різних класів слів.
29. Продуктивні й непродуктивні види словотвору у порівнюваних мовах.
30. Морфологічний словотвір у порівнюваних мовах: префіксальний, суфіксальний, безафіксний.
31. Зворотній словотвір у порівнюваних мовах.
32. Конверсія у порівнюваних мовах.
33. Синтаксичний словотвір, складні слова у порівнюваних мовах.
34. Скорочення у порівнюваних мовах: аббревіатури, акроніми.
35. Непродуктивні способи словотвору у порівнюваних мовах (редуплікація, звуконаслідування, фонетичний, бленди).
36. Суто англійські види словотвору.
37. Ономазіологічна та семасіологічна характеристика слова.
38. Типи мотивації у порівнюваних мовах.
39. Засоби номінації у порівнюваних мовах.
40. Внутрішня форма слова.
41. Принципи і методи зіставного дослідження.
42. Семантичний обсяг слів.
43. Гіпер-гіпонімія.
44. Фонова лексика.
45. Слова-символи.
46. Безеквівалентна лексика.
47. Лексичні лакуни.
48. Семасіологія як наука.
49. Типи лексичних значень.
50. Семантичні зміни у значенні слова.
51. Типи переносних значень.
52. Полісемія та специфіка переносних значень.
53. Синонімія у порівнюваних мовах.
54. Антоніми у порівнюваних мовах.
55. Омонімія у порівнюваних мовах.
56. Паронімія у порівнюваних мовах.
57. Спільні етимологічні пласти української та англійської мови.

58. Формування українського та англійського словникового складу.
59. Активний і пасивний лексикон порівнюваних мов.
60. Архаїзми та застарілі слова у порівнюваних мовах.
61. Неологізми та шляхи їх утворення у порівнюваних мовах.
62. Інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми у порівнюваних мовах.
63. Асиміляція запозичень у порівнюваних мовах.
64. Варваризми та етимологічні дуплети.
65. Типи міжмовних співвідношень фразеологізмів.
66. Національна специфіка фразеологізмів.
67. Предмет фразеології та класифікація фразеологізмів у порівнюваних мовах.
68. Паремії у порівнюваних мовах.
69. Стійкість та варіативність фразеологізмів у порівнюваних мовах.
70. Територіальна диференціація англійської та української мов.
71. Функціональна диференціація лексики у порівнюваних мовах (стилістично нейтральна, книжна, просторічна лексика).
72. Географічні та соціальні діалекти у порівнюваних мовах.
73. Сленг, жаргон, арго у порівнюваних мовах.
74. Термінологічна та професійна лексика у порівнюваних мовах.
75. Предмет і об'єкт лексикографії у порівнюваних мовах.
76. Види словників у порівнюваних мовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

2. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – Ленинград, 1979. – 301с.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів / Л. Г. Верба. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 160 с.
4. Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian languages / I. V. Korunets. – Вінниця: Nova Knyha publishers, 2003. – 464 с.
5. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник /